

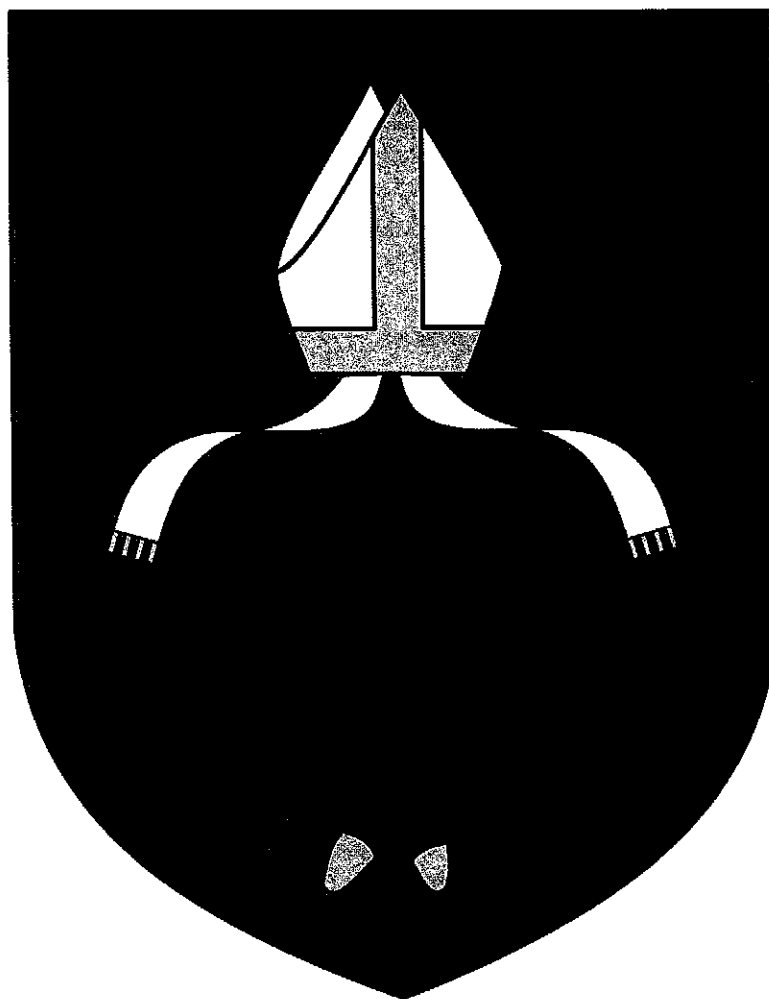
Załącznik do uchwały Nr IX/67/2019

Rady Gminy Dąbrowa Biskupia

z dnia 24 września 2019 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY DĄBROWA BISKUPIA**

NA LATA 2019 - 2022

OPRACOWANIE:
mART Marta Danielska
ewidencjazabytkow@gmail.com

WRZESIEŃ 2018

Spis treści

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
  - 4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
  - 5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy
  - 5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy
    - 5.2.1. Charakterystyka gminy
    - 5.2.2. Historia gminy Dąbrowa Biskupia
  - 5.3. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne
    - 5.3.1. Najważniejsze zabytki nieruchome gminy Dąbrowa Biskupia
    - 5.3.2. Zabytkowe układy przestrzenne
  - 5.4. Dziedzictwo niematerialne
  - 5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony
    - 5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków
    - 5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków
  - 5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków
  - 5.7. Zabytki archeologiczne
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami
  - 9.1. Dotacje
  - 9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
  - 9.3. Środki europejskie
10. Podsumowanie
11. Bibliografia
12. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

Po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiły się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować znaczne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata Programów opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Dąbrowa Biskupia (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Dąbrowa Biskupia. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Wójta, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko - Pomorskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. w zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat Programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu,

niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego,

umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

– **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

– **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje

na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2) uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego, dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem

art. 12 ust. 1, składowania lub magazynowania odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. w koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. w przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. w studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

– **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 506), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. w szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:

– **Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. 2017 r. poz. 1595).

– **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1945 ze zm.). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

– **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1202 ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

– **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799 ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

– **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

– **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 121 ze zm.). w rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

– **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1983 ze zm.). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

– **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 450 ze zm.). w ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

– **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

– **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).

– **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz**

krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. nr 113 poz. 661).

– **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).

– **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. nr 124, poz. 1304), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczania i noszenia.

– **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).

– **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. nr 30, poz. 259).

– **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. nr 89, poz. 510).

– **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

– **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 720 ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

– **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 574 ze zm.) mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

– **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 553).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

– **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Obecnie przygotowany jest projekt Krajowego programu na lata 2019 - 2022. Obowiązujące dotychczasowe programy zakończyły się w dniu 31 grudnia 2017 r.

Głównym celem projektu Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2019 - 2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, który w okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym;

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

– **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich

rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,

- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

- **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. w jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

– **Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020**

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. w kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. w strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

– **Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030**

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. w znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Strategia rozwoju Województwa Kujawsko - Pomorskiego do 2020 r. - Plan modernizacji 2020+, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego, Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko - Pomorskiego, Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2017 - 2020, Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko - Pomorskiego;

- **powiatowym:** Strategia Rozwoju Powiatu Inowrocławskiego do 2020 roku.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

– **Strategia rozwoju Województwa Kujawsko - Pomorskiego do 2020 r. - Plan modernizacji 2020+**

Strategia rozwoju Województwa Kujawsko - Pomorskiego do 2020 r. - Plan modernizacji 2020+ została przyjęta uchwałą nr XLI/693/13 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 21 października 2013 r. Dokument przedstawia aktualną sytuację w województwie, opisuje główne kierunki rozwoju w takich dziedzinach jak: gospodarka, infrastruktura, kultura, turystyka.

Dla priorytetów wyznaczono osiem celów strategicznych, w tym Tożsamość i dziedzictwo. Główną ideą działań projektowanych w ramach celu strategicznego Tożsamość i dziedzictwo jest zbudowanie identyfikacji regionalnej mieszkańców oraz rozpoznawalnego i pozytywnie postrzeganego wizerunku województwa na zewnątrz. Cel ten realizuje zadania ważne dla 3 priorytetów: modernizacja przestrzeni wsi i miast, silna metropolia i nowoczesne społeczeństwo.

Założenia celu strategicznego Tożsamość i dziedzictwo, będą zrealizowane za pomocą następujących kierunków działań:

1. Budowa tożsamości regionalnej województwa;
2. Zachowanie oraz promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu;
3. Wsparcie działań ratowniczych tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa;
4. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym;
5. Promocja marki województwa.

– **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego został przyjęty uchwałą nr XI/135/03 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 26 czerwca 2003 r. Dnia 23 kwietnia 2007 r. Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego podjął uchwałę nr VII/91/07, dotyczącą przystąpienia do sporządzenia zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego. w grudniu 2007 r. zostało opracowane Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego - opracowanie ekofizjograficzne. Dnia 27 października 2014 r. Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego podjął uchwałę nr LIV/823/14 w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego.

Podstawowym narzędziem prawnej ochrony i opieki nad zabytkami jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, obok rejestru, utworzenia parku kulturowego i uznania zabytku za

pomnik historii. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny być opracowane i uchwalone dla obszarów i układów przestrzennych na podstawie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz na podstawie rozporządzeń Ministra Infrastruktury.

W zakresie dziedzictwa kulturowego plan wymaga przestrzegania następujących zasad:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń;
- harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego, będącego przekształconym przez człowieka naturalnym otoczeniem, w którym zapisane są elementy kultury materialnej i duchowej;
- dbałości o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego zostały określone w planie województwa w układzie sfer:

- sfera osadnicza - podstawowe kierunki działań związane z rozwojem i kształtowaniem sieci osadniczej zakładają wzmocnienie jej potencjału, podniesienie jakości życia mieszkańców, wykorzystanie walorów turystycznych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego;
- sfera środowiska przyrodniczego i kulturowego - aby zachować dziedzictwo kulturowe województwa dla potrzeb przyszłych pokoleń konieczne jest kontynuowanie działań w zakresie ochrony walorów krajobrazu kulturowego.

Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego - opracowanie ekofizjograficzne

Opracowanie ekofizjograficzne charakteryzuje poszczególne elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego. Zakres opracowania ekofizjograficznego obejmuje:

- charakterystykę i diagnozę stanu i funkcjonowania środowiska przyrodniczego i kulturowego;
- wstępną prognozę dalszych zmian w środowisku, które może powodować dotychczasowe użytkowanie i zagospodarowanie;
- określenie przyrodniczych predyspozycji funkcjonalno - przestrzennych i przydatności do użytkowania i zagospodarowania;
- określenie uwarunkowań ekofizjograficznych formułowanych w postaci wniosków.

Obszar opracowania znajduje się w obrębie ważnego dla funkcjonowania środowiska elementu sieci systemu ekologicznego o znaczeniu krajowym i europejskim, w tym koncepcji sieci ekologicznej ECONET - POLSKA. Na terenie województwa kujawsko - pomorskiego nie utworzono dotychczas parku narodowego, chociaż pojawiały się inicjatywy utworzenia takiego obszaru w części doliny Brdy, w okolicach Tucholi oraz w rejonie Górzna.

Znaczna część województwa kujawsko - pomorskiego objęta jest systemem obszarów chronionych. Na terenie województwa utworzono dotychczas 95 rezerwatów przyrody, 9 parków krajobrazowych, 30 obszarów chronionego krajobrazu, 1923 pomniki przyrody, 12 zespołów przyrodniczo - krajobrazowych, 1 stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej, 5 obszarów Natura 2000. Dodatkowo pn. - wsch. część województwa (33 gminy) znajduje się w granicach obszaru funkcjonalnego „Zielone Płuca Polski”.

Województwo charakteryzuje się znacznym bogactwem materialnego dziedzictwa kultowego. Wśród obiektów pozostających pod ochroną konserwatorską znajdują się:

- obiekty budownictwa i architektury (23145), w tym obiekty zabudowy mieszkalnej, architektury sakralnej, budownictwa obronnego, obiekty użyteczności publicznej, zabudowy przemysłowej oraz inne;
- cmentarze (1752);
- zabytkowa zieleń (prawie 1200 obiektów);
- zabytki archeologiczne (41425 stanowisk archeologicznych, w tym 188 grodzisk i osad grodowych).

Na obszarze województwa kujawsko - pomorskiego formami ochrony zabytków są (stan na grudzień 2007 r.):

- wpis do rejestru zabytków - 2742 obiektów;
- uznanie za pomnik historii: Toruń - miasto średniowieczne, Biskupin - osada obronna ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego (700 - 400 lat p. n. e.) - rekonstrukcja, rezerwat archeologiczny, Chełmno - średniowieczny układ urbanistyczny miasta;
- utworzenie parku kulturowego: Park Kulturowy Wietrzychowice (Wietrzychowice i Gaj, gmina Izbica Kujawska);
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

- **Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko - Pomorskiego**

Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko - Pomorskiego została przyjęta uchwałą nr XXV/303/04 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 31 sierpnia 2004 r. Opracowanie składa się z dwóch części. Pierwsza część ma charakter diagnozy, przedstawione zostały uwarunkowania rozwoju turystyki, wynikające z walorów przyrodniczo - kulturowych województwa, stan zagospodarowania oraz wielkości i rodzaju ruchu turystycznego. Diagnoza miała na celu rozpoznanie stanu istniejącego oraz identyfikację głównych problemów rozwoju, która pozwoliła na przeprowadzenie analizy SWOT. Druga część opracowania to strategia właściwa, zawierająca cele i kierunki rozwoju turystyki, a także konkretne zadania adresowane do podmiotów kształtujących politykę gospodarczą i społeczną regionu.

Celem nadrzędnym Strategii Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko - Pomorskiego jest podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa. Jednym z celów strategicznych jest zwiększenie ruchu turystycznego. Został on rozpisany na kilka celów operacyjnych, w tym:

- dbałość o zasoby środowiska kulturowego i przyrodniczego - cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym renowację zasobów dziedzictwa kulturowego o szczególnym znaczeniu dla turystyki;
- rozwój produktu turystycznego województwa - cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym wzmacnianie funkcji kulturalnej miast oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia ruchu krajoznawczego.

W zakresie dziedzictwa kulturowego opisano zabytki w rozdziale 2.2 Uwarunkowania antropogeniczne, 2.2.1 Zabytki jako walor turystyczny regionu. Obszar województwa kujawsko - pomorskiego należy do jednych z bogatszych w skali kraju w zasoby środowiska kulturowego.

Przydatność dla rozwoju turystyki lub rekreacji wykazuje tylko pewna część wymienionego potencjału, a szczególne walory prezentuje tylko kilkadziesiąt obiektów. Szereg miejscowości posiada obiekty lub zespoły obiektów o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kultury narodowej pełniące jednocześnie ważną rolę w generowaniu lub obsłudze ruchu turystycznego o znaczeniu krajowym i ponadregionalnym. Istotnym czynnikiem generującym ruch turystyczny, zwłaszcza o charakterze krajoznawczym są muzea. Obiekty muzealne stanowią i stanowiąc będą czynnik podnoszący atrakcyjność turystyczną danego regionu. Na terenie województwa działa jedno muzeum państwowe w Biskupinie, dwa muzea wojewódzkie: w Toruniu - Muzeum Etnograficzne i we Włocławku - Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej oraz muzea miejskie, gminne i resortowe.

Do walorów turystycznych województwa należą także: miejsca pielgrzymek, wartości kultury niematerialnej (miejsca ważniejszych bitew, miejsca pamięci i martyrologii, postacie historyczne), inne atrakcje antropogeniczne regionu, festiwale, konkursy, turnieje, przeglądy, spotkania.

– **Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2017 - 2020**

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2017 - 2020 został przyjęty uchwałą nr XXXI/518/17 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 24 kwietnia 2017 r. Program ten jest trzecią już edycją tego dokumentu, realizowaną przez samorząd województwa kujawsko - pomorskiego. Jest to strategiczne narzędzie samorządu wojewódzkiego, w którym określone są cele i kierunki jego działań. Ich wykonanie w planowanym okresie funkcjonowania przyjętych założeń jest podstawą kreowania i realizacji polityki ochrony konkretnych - ważnych z punktu widzenia realizowanej strategii - obiektów i obszarów zabytkowych.

Istotnym elementem tej strategii jest także znaczące zdynamizowanie działań, mających na celu zachowanie dziedzictwa niematerialnego, którego istota, częstokroć pomijana i pomniejszana, jest niezwykle ważną częścią dziedzictwa kulturowego. Materialne świadectwa wieków minionych, język, zwyczaje i obyczaje tworzą wartości, określające tożsamość lokalną czy też regionalną, przekładając się w konsekwencji na poczucie więzi społecznych, tak niezbędnych w społecznościach lokalnych.

Wyznaczone cele programu wynikają z przeprowadzonej analizy zasobów zabytkowych i uwzględniają cele wskazane w ustawie. Przyjęto następujące poziomy strategiczne: cele strategiczne, cele operacyjne, kierunki działań.

Cele operacyjne:

- zachowanie dziedzictwa materialnego;
- zachowanie dziedzictwa niematerialnego;
- wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego;
- wzrost konkurencyjności regionu.

– **Kontrakt Terytorialny dla Województwa Kujawsko - Pomorskiego**

Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko - Pomorskiego to umowa zawarta pomiędzy Ministrem Infrastruktury i Rozwoju a Województwem Kujawsko - Pomorskim, reprezentowanym przez Zarząd Województwa.

Kontrakt sporządzany jest z uwagi na potrzebę koordynacji działań z zakresu polityki rozwoju, podejmowanych przez stronę rządową i stronę samorządową w województwach w celu zwiększenia skuteczności i efektywności tych działań oraz efektywności wydatkowania środków publicznych. Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko - Pomorskiego obowiązuje w latach 2014 - 2023. Źródłami jego finansowania są w szczególności: środki przeznaczone na realizację właściwych programów operacyjnych na lata 2014 - 2020, służących realizacji umowy partnerstwa w zakresie polityki spójności, budżet państwa, budżet województwa, budżety innych jednostek samorządu terytorialnego, środki pozostałych jednostek sektora finansów publicznych, środki państwowych funduszy celowych i inne środki publiczne.

W kontrakcie, w obszarze ochrony zabytków zapisano następujące cele rozwojowe wraz z określonymi kierunkami działań na terenie województwa, dla których Strony Kontraktu deklarują wolę współpracy przy ich realizacji:

- lepsze wykorzystanie istniejącego potencjału przyrodniczego i kulturowego województwa;
- kompleksowa rewitalizacja dzielnic i miast o wysokim nasileniu niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych.

Dla celu lepsze wykorzystanie istniejącego potencjału przyrodniczego i kulturowego województwa Strony Kontraktu podejmą działania na rzecz uzyskania dodatkowych środków z innych źródeł niż źródła dostępne w ramach właściwych programów operacyjnych na lata 2014 - 2020, służących realizacji umowy partnerstwa w zakresie polityki spójności na finansowanie inwestycji w kulturę i dziedzictwo narodowe i regionalne, zaś strona rządowa podejmie starania na rzecz

kontynuacji finansowego wsparcia inwestycji z zakresu kultury, w szczególności ochrony zabytków, na zasadach określonych dla właściwych źródeł finansowania, pod warunkiem dostępności środków finansowych w ramach tych źródeł.

W kontrakcie ustalona została lista przedsięwzięć priorytetowych i warunki ich realizacji. Oczekiwanym rezultatem przedsięwzięć z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego i regionalnego jest poprawa dostępności do dóbr i usług kultury. Lista przedsięwzięć priorytetowych może ulec weryfikacji na zasadach określonych w kontrakcie.

Projekty, które zostaną włączone na listę Kontraktów Terytorialnych, będą mogły ubiegać się o dofinansowanie w kolejnych konkursach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (Oś priorytetowa VIII Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury). Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 (POIiŚ 2014 -2020) to krajowy program wspierający gospodarkę niskoemisyjną, ochronę środowiska, przeciwdziałanie i adaptację do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne. Środki unijne z programu przeznaczone zostaną również na inwestycje w obszary ochrony zdrowia i dziedzictwa kulturowego.

– Strategia Rozwoju Powiatu Inowrocławskiego do 2020 roku

Strategia Rozwoju Powiatu Inowrocławskiego do 2020 roku została przyjęta uchwałą nr VI/46/2015 Rady Powiatu Inowrocławskiego z dnia 27 marca 2015 r. Jest to aktualizacja Strategii obowiązującej w latach 2007 - 2015.

Jednym z wskazanych elementów misji powiatu inowrocławskiego jest powiat wykorzystujący bogate dziedzictwo historyczne, kulturowe i przyrodnicze Kujaw do wykreowania wizerunku Powiatu.

W perspektywie do 2020 r. Powiat Inowrocławski zamierza wykreować swój wizerunek w oparciu o bogate dziedzictwo historyczne, kulturowe oraz walory przyrodnicze Kujaw. Budowa tożsamości lokalnej, identyfikacja z „małą ojczyzną”, poczucie wartości, więzi międzypokoleniowej oraz solidarności, edukacja lokalna i regionalna to wyzwania na nadchodzące lata. Szansą na realizację założonych celów rozwojowych jest perspektywa finansowa UE, w tym realizacja zintegrowanych inwestycji terytorialnych w ramach polityki terytorialnej województwa kujawsko - pomorskiego oraz współpraca ze wszystkimi jej poziomami.

W Strategii sformułowano cztery priorytety, tzw. wyzwania rozwojowe rozumianych jako najpilniejsze, nadrzędne dla rozwoju powiatu w perspektywie do 2020 r. w ramach ochrony zabytków wskazano dwa priorytety.

- Priorytet III: Tożsamość i dziedzictwo.

W ramach tego priorytetu wykonywane będą działania w obszarze kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, których celem jest zachowanie i promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego powiatu. Priorytet będzie realizowany poprzez następujące cele strategiczne:
Cel strategiczny 1. Zachowanie i promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego powiatu.

Kierunki działań:

1. Rozbudowa i przebudowa infrastruktury kulturalnej na terenie powiatu.
2. Poprawa dostępności do obiektów kultury na terenie powiatu.
3. Rozwój oferty kulturalnej na terenie powiatu inowrocławskiego.
4. Podejmowanie działań na rzecz ratowania zbiorów muzealnych.
5. Podejmowanie działań na rzecz konserwacji zabytków historycznych i archeologicznych.
6. Digitalizacja zasobów kulturalnych i przyrodniczych powiatu.
7. Budowanie tożsamości lokalnej i wykreowanie marki Powiatu z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych.
8. Podejmowanie działań integrujących lokalną społeczność, implikujących wzrost świadomości rodzimych tradycji.

9. Integracja Gmin Powiatu wokół wspólnie podejmowanych przedsięwzięć kulturalnych.

Działania zidentyfikowane związane ściśle z obszarem gminy Dąbrowa Biskupia:

- Remont dworku po Generale Sikorskim w Parchaniu;
- Budowa Domu Kultury w Dąbrowie Biskupiej.

Priorytet IV. Konkurencyjna otwarta na wyzwania gospodarka.

Cel strategiczny 3. Rozwój turystyki jako element aktywizacji rozwoju gospodarczego powiatu.

Kluczowym elementem budowy potencjału lokalnej gospodarki jest turystyka. Cel ten realizowany będzie za pośrednictwem następujących kierunków działań i działań zidentyfikowanych:

Kierunki działań:

1. Rozbudowa infrastruktury turystycznej i agroturystycznej.
2. Poszerzenie i promocja oferty turystycznej na terenie powiatu.
3. Promocja i oznakowanie szlaków turystycznych na terenie powiatu inowrocławskiego.
4. Rozwój turystyki uzdrowiskowej, agroturystyki, turystyki historycznej.
5. Rozwój bazy noclegowej i gastronomicznej.
6. Rozwój i promocja produktów turystycznych istotnych dla rozwoju gospodarczego powiatu.
7. Wyeksponowanie i wykorzystanie dla rozwoju turystyki potencjału lokalnego.
8. Kontynuacja działań rewitalizacyjnych miast i obszarów wiejskich na terenie powiatu.

Działania zidentyfikowane związane z obszarem gminy Dąbrowa Biskupia:

- Aktualizowanie bazy danych o atrakcjach turystycznych na stronie internetowej powiatu.
- Współpraca z podmiotami oferującymi produkty turystyczne w trakcie organizacji lub uczestnictwa w przedsięwzięciach o charakterze masowym.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

– **Strategia Rozwoju Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2014 - 2020**

Strategia Rozwoju Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2014 - 2020 została przyjęta uchwałą nr XXXIV/237/2014 przez Radę Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 27 lutego 2014 r. Dotychczas obowiązująca Strategia Rozwoju Gminy Dąbrowa Biskupia do roku 2013, opracowana była w 1999 r.

Strategia rozwoju gminy jest planem opisującym najważniejsze obszary aktywności samorządu gminy, pozwalającym na prowadzenia polityki rozwoju w oparciu o rozpoznane potrzeby społeczności i zidentyfikowane zasoby gminy oraz uwzględniającym warunki funkcjonowania samorządu gminy w jego otoczeniu.

Wśród wyznaczonych celów i działań Strategii, w obszarze zabytków wskazano:

CEL STRATEGICZNY II: Lepsza dostępność kultury, edukacji i sportu.

Cel operacyjny 2. Szerszy dostęp do kultury.

Działania:

- a) Zwiększenie udziału mieszkańców w kulturze popularnej i zapewnienie możliwości korzystania z kultury wysokiej - zapraszanie artystów na występy na terenie gminy i organizowanie wyjazdów do instytucji kultury poza gminą.
- b) Promocja szerokiego udziału w kulturze poprzez zaszczepienie potrzeb kulturalnych (w tym przede wszystkim kształtowanie potrzeb kulturalnych wśród młodzieży), a także organizowanie imprez promujących kulturę poprzez właściwe animowanie imprez gminnych i sołeckich.

c) Wspieranie aktywności kulturalnej mieszkańców (w tym wsparcie kultury seniorów, dzieci i młodzieży) - organizowanie warsztatów, spotkań i innych form rozwijających zainteresowania i talenty mieszkańców (np. plenery plastyczne, konkursy fotograficzne) oraz sprzyjających integracji społeczności.

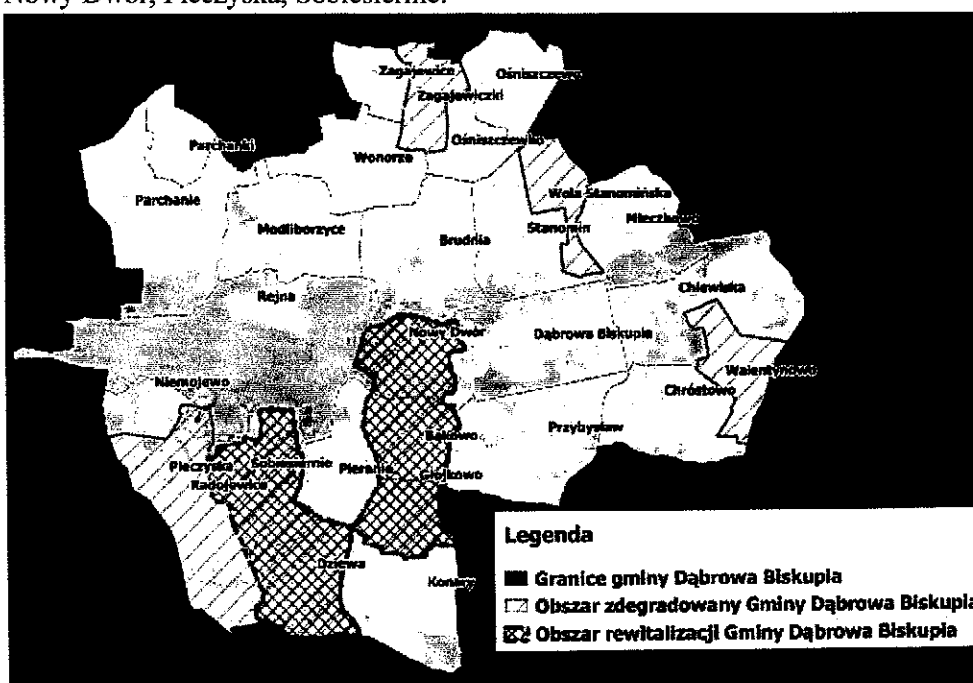
W Strategii omówiono dwa zabytki kultury polskiej znajdujących się na terenie gminy Dąbrowa Biskupia - kościół pw. Św. Wojciecha w Parchaniu oraz kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa w Pieraniu, ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej.

– **Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2016 - 2023**

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2016 - 2023 został przyjęty uchwałą nr XXXI/215/2017 przez Radę Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 20 grudnia 2017 r.

Jest to dokument strategiczny skonstruowany został o wytyczne Ministerstwa Rozwoju w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014 - 2020.

Do obszarów rewitalizacji zaliczono następujące miejscowości: Bąkowo, Dziewa, Głojkowo, Nowy Dwór, Piczyska, Sobiesiernie.

Rys. 1. Obszar rewitalizacji na tle obszaru zdegradowanego i granic gminy, źródło: <https://gm-dabrowa-biskupia.rbip.mojregion.info/wp-content/uploads/sites/135/2017/12/Lokalny-Program-Rewitalizacji-Gminy-Dabrowa-Biskupia.pdf> (data dostępu 07.08.2018 r.)

Łączna powierzchnia obszarów rewitalizacji to ok. 19, 76 km², czyli 13,4% całkowitej powierzchni gminy.

Cel rewitalizacji: Stworzenie warunków dla reintegracji społeczno - zawodowej mieszkańców obszaru rewitalizacji i poprawy ich zaangażowania w życie lokalnej społeczności.

Dla celu rewitalizacji wyznaczono kierunki działań, przedsięwzięcia oraz projekty rewitalizacyjne. z ochroną dziedzictwa kulturowego wskazano tylko na: Projekt uzupełniający U-I.2. Realizacja przedsięwzięć edukacyjnych, kulturalnych oraz integracyjnych do 2023 r.

W Programie opisano instytucje krzewiące kulturę na terenie gminy. Życie kulturalne gminy skupia się głównie wokół Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji w Dąbrowie Biskupiej, który jest organizatorem wielu cyklicznych imprez, festynów, koncertów, wystaw czy zawodów sportowych. Ośrodek jest też miejscem organizacji zajęć w ramach Uniwersytetu III Wieku Fundacji

Ekspert - Kujawy filia Dąbrowa Biskupia, które aktywizują seniorów. w ramach Gminnego Ośrodka Kultury działa Zespół Ludowy „Radojewiczanie” z Radojewic, kultywujący tradycje ludowe Kujaw. Działalność w zakresie kultury prowadzi również Gminna Biblioteka Publiczna, która posiada swoje filie w Pieraniu, Radojewicach i w Wonorzu.

Opisano także cenne zabytki kultury polskiej zachowane na terenie gminy Dąbrowa Biskupia - kościół pw. św. Wojciecha w Parchaniu oraz kościół pw. św. Mikołaja Biskupa w Pieraniu, ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej.

– Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2014 - 2020 Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Czarnoziem na Soli

Lokalna Grupa Działania Czarnoziem na Soli powstało w wyniku wspólnego działania środowisk z ośmiu gmin powiatu inowrocławskiego, w tym: czterech gmin miejsko - wiejskich (Gniewkowo, Janikowo, Kruszwica i Pakość) oraz czterech gmin wiejskich (Dąbrowa Biskupia, Inowrocław, Rojewo i Złotniki Kujawskie).

W Strategii przeanalizowano funkcjonowanie turystyki na terenie obszaru, która jest jednym z kluczowych potencjałów obszaru LGD ze względu na jego walory historyczne (zabytki, Szlak Bursztynowy, Szlak Piastowski, Szlak Romański) i przyrodnicze (głównie zbiorniki wodne w gminach Kruszwica, Janikowo i Pakość). Łącznie na analizowanym obszarze istnieje prawie 100 obiektów zabytkowych. Najwięcej takich obiektów znajduje się na terenie gmin: Kruszwica (20), Złotniki Kujawskie (16), Gniewkowo (15) i Inowrocław (15), najmniej zaś na terenie gminy Dąbrowa Biskupia (4) i Rojewo (7).

Na obszarze LGD funkcjonują dwa znaczące ogólnopolskie szlaki turystyczne: Szlak Piastowski i Szlak Romański (w obu przypadkach objęte szlakiem są bazyliki w Kruszwicy i mieście Inowrocław). Dodatkowo sieć szlaków na obszarze obejmuje między innymi: Szlak Łokietka, Szlak im. Jana Kasprowicza, Szlak im. Władysława Sikorskiego.

Ponadto podejmowane są działania w zakresie reaktywacji istniejących na obszarze szlaków wodnych wzdłuż Noteci. Jednym z obszarów wymagających nakładów inwestycyjnych jest sieć ścieżek rowerowych.

Większość gmin członkowskich LGD Czarnoziem na Soli (6 z 8) posiada gminne domy/ośrodki kultury, we wszystkich funkcjonują też placówki biblioteczne. Podmiotami kierującymi życiem kulturalnym na obszarach wiejskich są przede wszystkim gminne ośrodki kultury.

Wszystkie wyznaczone cele są zgodne z celem szczegółowym 6b PROW 2014 - 2020 lub celem tematycznym 9 RPO województwa kujawsko - pomorskiego, kompleksowo przyczyniają się do rozwoju obszarów wiejskich, włączenia społecznego, walki z wykluczeniem społecznym i ubóstwem.

W obszarze dziedzictwa kulturowego wśród wyznaczonych celów wskazano na:

Cel ogólny 2. Zwiększenie atrakcyjności obszaru LSR do 2023 r.

Cel szczegółowy. 2.1 Rozbudowa i poprawa standardu infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej oraz rewitalizacja i poprawa estetyki przestrzeni publicznej na obszarze LSR do 2023 r.

Przedsięwzięcia: 2.1.1 Budowa lub przebudowa infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej na obszarze LSR do 2023 r.

2.1.2 Rewitalizacja wsi na obszarze LSR do 2023 r.

– Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Dąbrowa Biskupia

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Dąbrowa Biskupia zostało przyjęte uchwałą nr XL/276/2014 przez Radę Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 21 października 2014 r.

Studium to podstawowy dokument planistyczny szczebla lokalnego, opisującym stan zagospodarowania przestrzeni oraz definiującym kierunki realizowania polityki przestrzennej gminy.

Celem Studium jest określenie polityki przestrzennej gminy Dąbrowa Biskupia, w tym lokalnych zasad zagospodarowania przestrzennego. Studium nie jest aktem prawa miejscowego, jednak stanowi merytoryczną podstawę dla sporządzenia i uchwalenia planów miejscowych.

Obecnie na podstawie art. 11 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003r.o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073) oraz art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 3 października 2008r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2016 r. poz. 353 z późn. zm.) zawiadamiam o podjęciu przez Radę Gminy Dąbrowa Biskupia uchwały nr XXVII/180/2017 z dnia 30 czerwca 2017 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia.

– Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. w planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych,
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Dlatego zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia, jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. w obowiązujących planach wyznaczono szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie gminy Dąbrowa Biskupia obowiązują obecnie 11 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (Tabela nr 1).

Tabela nr 1. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	NAZWA PLANU	NR UCHWAŁY i DATA
1	W sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia obejmujących tereny położone w sołectwach: Dąbrowa Biskupia, Modliborzyce, Brudnia, Nowy Dwór, Chlewiska, Radojewice, Pieranie, Przybysław i Konary	Nr XXXV/169/98 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 27 maja 1998 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Bydgoskiego, Nr 39, poz. 162 z dnia 28 lipca 1998 r.
2	W sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia obejmujących tereny położone w sołectwach: Dąbrowa Biskupia i Parchanie.	Nr XXXVI/183/98 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 18 czerwca 1998 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Bydgoskiego, 45, poz. 185 z dnia 14 sierpnia 1998 r.
3	W sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia obejmujących tereny położone we wsiach: Radojewice i Pieranie.	Nr VII/42/99 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 18 marca 1999 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego, Nr 40, poz. 338 z dnia 28 czerwca 1999 r.
4	W sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia obejmujących tereny położone we wsiach: Dąbrowa Biskupia, Parchanie, Wonorze, Modliborzyce, Stanomin, Chlewiska, Radojewice, Niemojewo, Pieranie, Przybysław, Chróstowo, Walentynowo i Konary.	Nr XX/190/00 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 21 września 2000 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego, Nr 98, poz. 846 z dnia 12 grudnia 2000 r.
5	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działki nr 42 w Niemojewie.	Nr XXIV/140/2008 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 29 grudnia 2008 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 16, poz. 703 z dnia 24 lutego 2009 r.
6	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działki nr 245/2 w Radojewicach, Gmina Dąbrowa Biskupia	Nr XXXVI/236/2010 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 26 lutego 2010 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 126, poz. 1606 z dnia 5 sierpnia 2010 r.
7	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działki 37/2 w Niemojewie, Gmina Dąbrowa Biskupia	Nr XXXVI/237/2010 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 26 lutego 2010 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 128, poz. 1627 z dnia 12 sierpnia 2010 r.
8	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu części działki nr 35/6 w Radojewicach, Gmina Dąbrowa Biskupia.	Nr XXXVI/238/2010 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 26 lutego 2010 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 128 z dnia ,poz.

		1628 z dnia 12 sierpnia 2010 r.
9	W sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego działki nr 86 w Parchaniu.	NR XII/85/2011 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 25 listopada 2011 r. ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego Nr 305, poz. 3321 z dnia 23 grudnia 2011 r.
10	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działki 103/6 położonej w miejscowości Dąbrowa Biskupia.	NR II/11/2014 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 4 grudnia 2014 r., ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego poz. 3658 z dnia 9.12.2014 r.
11	W sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego w rejonie ulicy Długiej i Topolowej w miejscowości Dąbrowa Biskupia	Nr XXVIII/190/2017 Rady Gminy Dąbrowa Biskupia z dnia 28 września 2018 r. ogłoszona w Dz. Urz. Woj. Kujawsko - Pomorskiego, poz. 3802 z dnia 05.10.2017 r.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalny, indywidualny wizerunek miejsca, będący syntezą elementów przyrody i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości kulturowej mieszkańców, identyfikującej jednostkę z określonym zespołem wartości, idei, zachowań i obyczajów, bazującej na świadomości historycznej i tradycji z nią związanej. Określenie tożsamości kulturowej jest teraz - w dobie upodmiotowienia się społeczności lokalnych postrzegających swój region jako małą ojczyznę - szczególnie ważne.

Krajobraz kulturowy gminy ukształtowany został w oparciu o następujące uwarunkowania, mające wpływ na aktywność społeczną regionu w czasach historycznych:

- ciągłość osadnicza od czasów prehistorycznych,
- żyzne gleby i rolniczy charakter terenu,
- rozdrobnienie własności szlacheckiej i duża ilość gospodarstw kmiecych,
- pruskie akcje kolonizacyjne.

Aktywność ekonomiczna regionu i pozostała działalność jego mieszkańców pozostawały i pozostają w ścisłym związku z jego walorami terenowymi i położeniem politycznym.

5.2.1. Charakterystyka gminy

– POŁOŻENIE

Gmina Dąbrowa Biskupia leży w województwie kujawsko-pomorskim, we wsch. części powiatu inowrocławskiego. Obejmuje 20 sołectw: Ośniszczewo, Parchanie, Chlewiska, Dąbrowa Biskupia, Modliborzyce, Pieranie, Brudnia, Mleczkowo, Radojewice, Parchanki, Konary - Dziewa, Nowy Dwór, Stanomin, Wonorze, Chróstowo, Zagajewice, Zagajewiczki, Ośniszczewko, Wola Stanomińska, Przybysław, w skład których wchodzi 28 miejscowości.

Przez teren Gminy przebiegają drogi wojewódzkie: nr 252 odcinek Inowrocław - Włocławek, prowadząca do autostrady A1 (węzeł Włocławek - Zachód) i obwodnicy Inowrocławia (Jacewo), stąd dalej w kierunku Poznania, Torunia i Bydgoszczy oraz nr 246 na odcinku do skrzyżowania z drogą wojewódzką nr 252.

Powierzchnia Gminy Dąbrowa Biskupia wynosi 14.744 ha, liczba mieszkańców - 5179 osób. Największy udział w strukturze gruntów gminy stanowią użytki rolne - 10 744 ha. Grunty orne zajmują 9 518 ha, łąki 621 ha, pastwiska 581 ha, lasy 2 806 ha, wody 141 ha, drogi 351 ha, torowiska kolei wąskotorowej 30 ha, zabudowania stanowią 247 ha, nieużytki 301 ha, sady 54 ha, zieleń 9 ha, użytki kopalne 1 ha, inne 2 ha, powierzchnię wyrównawczą stanowi 55 ha.¹

Gmina Dąbrowa Biskupia ma charakter rolniczy. Na uwagę zwraca duża liczba osób prowadzących działalność gospodarczą w zakresie „rolnictwo, leśnictwo” (57 podmiotów). Gmina bywa określana „zagłębem warzywnym”, będącym znakomitą bazą dla branży przetwórstwa warzywnego. Popularność brokuł i cebuli zyskała szczególne uznanie poprzez organizowanie od kilku lat „Brokułowo - Cebulowego Festiwalu Smaku”.

Ponadto działalność gospodarczą prowadzą firmy z branży produkcyjnej, usługowej i handlowej. w gminie Dąbrowa Biskupia wzdłuż drogi wojewódzkiej 252, w miejscowościach Pieranie, Radojewice, Pieczyska i Bąkowo, znajdują się tereny o powierzchni około 50 ha z przeznaczeniem na działalność gospodarczą o charakterze przemysłowym, usługowym i parki fotowoltaiczne. Powyższe grunty są własnością Agencji Nieruchomości Rolnych i są wpisane do Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego.

Gmina należy do jednostek wyróżniających się dbałością o ochronę środowiska naturalnego i działań proekologicznych. w 2001 r. Lokalna Wspólnota zakwalifikowała się do ścisłej krajowej czołówki w konkursie na najlepiej rozwiązana gospodarkę wodno - ściekową na terenach wiejskich.

Geograficznie gmina Dąbrowa Biskupia położona jest na równinie północnych Kujaw, w obrębie mezoregionu Równiny Inowrocławskiej. w pld. części równinę przecina ze wsch. na zach. dolina Bachorze z przekształconym w kanał ciekim. Północną część gminy przecina dolina rzeki Tążyny od zach. przedłużonej w Kanał Parchański. Dość monotonną rzeźbę terenu urozmaicają liczne rowy naturalne i sztuczne, nieliczne małe jeziora występujące na pñ. - zach. oraz drobne oczka wytopiskowe, w większości zarastające. Jedna z takich form wytopiskowych, jednocześnie największa na terenie gminy, znajduje się koło miejscowości Sobiesierne.

– ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE²

Teren gminy Dąbrowa Biskupia leży na obszarze tzw. Czarnych Kujaw. Nazwa pochodzi od zabarwienia występujących tu gleb. Małe nachylenie powierzchni terenu i słaby drenaż naturalny były przyczyną nadmiernego uwilgocenia gleby i powstania czarnych ziem bagiennych z kilkudziesięciocentymetrową miąższością poziomu próchniczego o właściwościach podobnych do

¹Strategia obszaru rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu inowrocławskiego, Inowrocław, 2017

² Program Ochrony Środowiska dla Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2014-2017, z uwzględnieniem perspektywy do roku 2021, Dąbrowa Biskupia, 2015

czarnoziemów stepowych. Żyzność gleb sprawiła, że jest to region wybitnie rolniczy, prawie pozbawiony lasów.

Gmina, mimo iż zajmuje stosunkowo dużą powierzchnię, charakteryzuje się niezbyt dużym zróżnicowaniem przestrzeni; czytelny jest przede wszystkim podział na tereny leśne i rolne. Wśród nich znajdują się tereny chronione z przyrodniczego punktu widzenia.

W płn. - zach. części gminy, w 1994 r. ustanowiony został Obszar Chronionego Krajobrazu Lasów Balczewskich, który obejmuje okolice Rejny, Niemojewa i Radojewic - łącznie 1700 ha, pozostała część należy do Gminy Inowrocław. Na terenie Nadleśnictwa utworzone zostały dwa rezerваты: rezerwat faunistyczny „Balczewo” - z łęgówiskami ptactwa błotnego i wodnego - zajmujący powierzchnię 24,4 ha oraz rezerwat florystyczny „Rejna”, zaliczany do rezerwatów leśno-stepowych - ze naturalnymi stanowiskami wiśni karłowatej - zajmujący powierzchnię 5,8 ha. w kompleksie leśnictwa Rejna i Balczewo, w części zach. lasów, funkcjonuje także ścieżka turystyczna z odpowiednią infrastrukturą. z inicjatywy Nadleśnictwa Gniewkowo utworzonych zostało 12 użytków ekologicznych: bagna o pow. od 0,23 ha do 23,6 ha.

Na terenie gminy Dąbrowa Biskupia znajduje się łącznie 20 pomników przyrody. Są to głównie dęby szypułkowe. Najwięcej spośród nich rośnie w parku przyległym do byłej pastorówki w Radojewicach i w Leśnictwie Rejna. Dwa z radojewickich dębów mają obwód w pierśnicy przekraczający sześć metrów. Wśród pomników znajduje się także m.in. grusza pospolita i platan. Pomniki przyrody: Bąkowo - lipa drobnolistna; Dziewa - dąb szypułkowy; Głojkowo - dwa dęby szypułkowe; Niemojowo - dąb szypułkowy; Radojewice - cztery dęby szypułkowe; Sobiesierne - wiąz szypułkowy, grusza pospolita, topola szara; Zagajewice - platan i dąb szypułkowy; Konary - dąb szypułkowy; Leśnictwo Rejna - pięć dębów szypułkowych.

5.2.2. Historia gminy Dąbrowa Biskupia

– TEREN GMINY I REGIONU

Teren gminy Dąbrowa Biskupia leży w obrębie historycznych Kujaw, na obszarze zwanym Kujawami Czarnymi - ze względu na urodzajne gleby. Dzięki sprzyjającym warunkom naturalnym ziemia ta ma bogate i barwne dzieje sięgające mezolitu - kiedy z dzisiejszych Węgier i Austrii przenikały tu plemiona kultur naddunajskich, reprezentujące np. grupę brzesko-kujawską kultury lendzielskiej. Pod wpływem jej oddziaływania na lokalne mezolityczne podłoże, powstała kultura pucharów lejkowatych, potem kultura amfor kulistych. w epoce brązu rozwinęły się kultury trzciniecka, przedłużycka i łużycka, które charakteryzowało zastosowanie brązu do wyrobu narzędzi, broni i ozdób oraz pojawienie się pierwszych osad obronnych.

Początki państwowości na ziemiach kujawskich związane są z ośrodkiem w Kruszwicy. w połowie X w. Wielkopolskę, Kujawy i Mazowsze zjednoczyli Piastowie. Bolesław Krzywousty, podbiwszy Pomorze, podzielił je na część zachodnią, którą przyłączył do Wielkopolski i część wschodnią, którą wcielił do Księstwa Kujawskiego ze stolicą w Kruszwicy, a po 1112 r. - do Polski. w Kruszwicy, będącej w X i XI w. znaczącym ośrodkiem miejskim, znajdowała się w XI w. siedziba biskupstwa, w 1124 r. przeniesiona do Włocławka, gdzie - jak się przyjmuje - w 1233 r. powstała diecezja kujawska. Biskupstwo włocławskie było, do czasu rozbiorów Polski, trzecim co do znaczenia biskupstwem polskim. Jego znaczeniu w Kościele polskim odpowiadała potęga finansowa wynikająca z bardzo dużego uposażenia, na które składały się dobra ziemskie rozrzucone na znacznej części Polski. Majątek ziemski diecezji dzielił się na dobra stołu i dobra kapitulne, czyli majątki kanoników. Te pierwsze podzielone były na wiele kluczy majątkowych. Na Kujawach funkcjonowały klucze: ciechociński, chełmecki (otyński), włocławski oraz raciąski i parchaniecki; w strefie wpływów tych dwóch ostatnich sytuowała się większość wsi gminy Dąbrowa Biskupia.

Ok. 1233 r. Konrad i Mazowiecki ponownie utworzył księstwo kujawskie dla swego syna Kazimierza i ze stolicą w Inowrocławiu (2 poł. XIII w.). Po śmierci Kazimierza i księstwo podzielono na inowrocławskie, obejmujące większą część obecnej gminy Dąbrowa Biskupia i brzesko - kujawskie (1267 r.). w wyniku rozbicia dzielnicowego i późniejszych podziałów księstwem kujawskim rządili kolejno królowie: Władysław Łokietek, potem Przemysław II, Waclaw II. Po powrocie z wygnania Władysław Łokietek (1304 r.) zjednoczył państwo polskie, do którego włączył również księstwo brzesko - kujawskie. Od 1329 r. zaczęły się konflikty z krzyżakami osiadłymi na Ziemi Chełmińskiej - zakonnicy co roku napadali na Kujawy, ostatecznie utracone w wyniku wojny polsko - krzyżackiej, która spustoszyła region. Ziemię odzyskał Kazimierz Wielki (pokój w Kaliszu, 1343 r.).

W XIII w. rozpoczęła się lokacja wsi kujawskich na prawie niemieckim. Zwykle zasadźcami byli Niemcy, ale osadnikami w większości Polacy. w XIV w. dzięki wyjątkowo żyznym ziemiom gęstość zaludnienia Kujaw przekroczyła średnią dla całego Królestwa i zbliżała się do gęstości zaludnienia w Wielkopolsce. Najstarszą wsią na terenie obecnej gminy, zarazem jedną z najstarszych na Kujawach jest wieś Parchanie - znajdowała się tu rezydencja biskupów kruszewickich, wzmiankowana już w 1055 r. Głojkowo wzmiankowane jest w 1153 r. Zapewne w 2 poł. XII w. i w 1 poł. XIII w. powstawały sąsiednie wsie: Chlewiska, Brudnia, Dziewa, Mleczków, Ośniszczewo, Ośniszczewko i Wonorze, które wymienione są w uposażeniu biskupów włocławskich ok. w 1250 r. We własności biskupów pozostały do 1796 r., gdy wskutek sekularyzacji dóbr kościelnych, przeszły na własność państwa pruskiego.

W 1364 r. Kujawy, wcielone do Królestwa Polskiego, podzielono na województwa: inowrocławskie i brzesko - kujawskie ze wspólnym sejmikiem, godłem oraz formacją wojskową. Większość wsi obecnej gminy Dąbrowa Biskupia znalazła się w województwie inowrocławskim, poza Chlewiskami, Chróstowem i Ośniszczewem - w województwie brzesko - kujawskim. Podział ten, wykształcony ostatecznie XV w., istniał do i rozbioru Polski w 1772 r.

W 1 poł. XV w. zakon krzyżacki ponownie spustoszył Kujawy, w 1454 r. rozpoczęła się polsko - krzyżacka wojna trzynastoletnia. w wyniku postanowień pokoju toruńskiego (1466 r.) Kujawy znalazły się w Prusach Królewskich państwa polskiego. w tym czasie rozwijał się ruch husycki, który utrzymywał się tu do lat 80. XV w. Kontynuowali go arianie.

Na przestrzeni XIV i XV w. powstawały kolejne wsie. z 1301 r. pochodzi pierwsza wzmianka o wsi Pieranie, z 1394 r. - o Stanominie, z XV w. - pierwsze informacje o wsiach Radojewice, Modliborzyce, Konary, Wola Stanomińska, Zagajewice. w większości były to wsie szlacheckie, gniazda rodowe np. Ogończyków (Chróstowo), Konarskich (Konary), Radojewskich (Radojewice), także Modliborzyce, Pieranie, Stanomin, Zagajewice. Istniały w nich folwarki szlacheckie, ale - podobnie jak we wsiach biskupich - część gruntów była w rękach kmieci, sołtysa, a także innych właścicieli szlacheckich. Od uprawianego łanu chłopci płacili czynsz i składali daninę biskupowi włocławskiemu lub innej strukturze kościoła katolickiego, zobowiązani byli również do posług na rzecz właściciela. Sporo gruntów pozostawało opuszczonych - najczęściej gospodarowali na nich chłopcy z sąsiednich wsi. Sporo też było zalesionych.

Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana na Kujawach dużą rolę odgrywała od XVI w. We wsiach przeważała szlachta średniozamożna i zagrodowa. w XVI w. było tu dużo dużych gospodarstw kmiecych (jedno-, dwułańowych), z których czerpano ogromne zyski (sprzedaż zboża). Jeszcze w 1800 r. kmiecie pełnorolni stanowili tu około 45% ogółu ludności chłopskiej. Pod koniec XVI w. ludność chłopska zaczęła ubożeć, a od lat 20. XVII w. postępował upadek gospodarczy Kujaw.

W latach 1655 - 1660 znaczne zniszczenie regionu spowodowała wojna polsko - szwedzka, potem wojna północna (1700 - 1721). w wyniku i rozbioru Polski w 1772 r. obszar obecnej gminy znalazł się w zaborze pruskim.

W 2 poł. XVIII w. nastąpiło ożywienie gospodarcze regionu, za sprawą Niemców, którzy kolonizowali Kujawy już w czasie budowy Kanału Bydgoskiego (1772 - 1774). Po II rozbiorze Polski

(1793 r.) cały region kujawski należał do Departamentu Bydgoskiego. w latach 1795 - 1806 władze zaborcze przeprowadziły drugi etap planowej kolonizacji niemieckiej, na kolonie niemieckie zamieniano na przykład dawne folwarki kościelne i królewskie. Powstały wówczas takie wsi jak Dąbrowa Biskupia czy Nowy Dwór. Zmiany nastąpiły również w strukturze wyznaniowej - we wsiach stopniowo zaczęli przeważać ewangelicy.

Dzięki zwycięstwom cesarza Napoleona Bonaparte po traktacie w Tylży (1807 r.) Kujawy znalazły się w Księstwie Warszawskim (1807 - 1815). w czasie marszu na Rosję cesarz Napoleon Bonaparte wraz ze swoją armią przeszedł przez region, zatrzymał się w Toruniu, potem w Inowrocławiu.

Na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego (1815 r.) Kujawy zostały podzielone pomiędzy Rosję - Królestwo Polskie i Prusy - Wielkie Księstwo Poznańskie. Województwo inowrocławskie z miejscowościami obecnej gminy Dąbrowa Biskupia zagarnęły Prusy. Podział ten przetrwał do I wojny światowej. w Prusach w 1823 r. zniesiono pańszczyznę, sukcesywnie powiększano sieć dróg bitych, wybudowano linię kolejową łączącą Toruń z Bydgoszczą (1861 r.), Bydgoszcz z Inowrocławiem (1872 r.), powstały połączenia z Poznaniem, Olsztynem, a pod koniec XIX w. zaczęto budować koleje wąskotorowe na potrzeby lokalne. Od połowy wieku trwała akcja germanizacyjna, która zintensyfikowała się wraz z powołaniem pruskiej Komisji Kolonizacyjnej (1886 r.) i Hakaty - Pruskiego Związku Kresów Wschodnich (1894 r.). Polacy mieszkający na tym obszarze próbowali się przeciwstawiać represjom.

Po I wojnie światowej Kujawy w 1919 r. znalazły się w Rzeczypospolitej. Po 1918 r. większość dawnych osadników niemieckich wyjechała do Rzeszy, a na ich miejsce napłynęli mieszkańcy Pałuk, ludność z innych części Wielkopolski, także z Mazowsza i Małopolski. Do 1938 r. utrzymał się podział z czasów zaborów: zachodnia część regionu należała do województwa poznańskiego, wschodnia - do województwa warszawskiego. w 1938 r. niemal całe Kujawy znalazły się w województwie pomorskim. w 1933 r. utworzono gminę obwodową Dąbrowa Biskupia, w obręb której weszły wsie z obszaru obecnej gminy.

W czasie II wojny światowej dawne Kujawy „pruskie” znalazły się w III Rzeszy, w tzw. Kraju Warty. Niektóre wsie wyludniły się, miejscową ludność wywożono na roboty do III Rzeszy lub Generalnej Guberni, niektórych zatrudniano, jako służbę w ich własnych gospodarstwach, które zajęli Niemcy. Niszczono kulturę materialną. Okupacja trwała w latach 1939 - 1945 i zakończyła się wyzwoleniem w styczniu 1945 r.

Większość z wywiezionych na roboty osób powróciła do swoich domów w 1945 r., w niektórych opuszczonych przez Niemców gospodarstwach zamieszkała ludność z Wołynia, z Polski centralnej (Mazowsze i Łęczyckie) i wschodniej, przede wszystkim z Lubelszczyzny. Prawie wszyscy Żydzi mieszkający na Kujawach zginęli w obozie zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem. Po II wojnie światowej gmina Dąbrowa Biskupia wraz ze znaczą częścią Kujaw znalazła się w województwie bydgoskim. Od 1998 r. należy do województwa kujawsko - pomorskiego.

5.2.2.1. Historia wsi gminy³

– BĄKOWO

W XVI w. część wsi należała do rodziny Sobiesierskich, posiadających m.in. Siniarzewo, Kobylebłota Sobiesierskie i Wierzchosławice. w pocz. XVII w. właścicielami wsi byli Działyńscy herbu Ogończyk, właściciele szeregu posiadłości w Wielkopolsce, na Krajnie i Kujawach (m. in. Runowa, Bnina, Szarleja, Pakości i Konarzew). Potem wieś należała do rodu Umińskich herbu Cholewa, właściciele Sobiesierni. w 1739 r. wymieniany jest Maciej Słubicki herbu Prus II, syn Michała i Rozalii z Umińskich Słubickich, właściciel Bąkowa, Pieczysk i Nowego Dworu. Wieś w rękach rodziny pozostawała jeszcze w 1806 r. w 1886 r. wymieniany jest Stanisław Łyskowski, posiadacz Bąkowa - głównej posiadłości okręgu dominialnego (obejmującej też m.in. Nowy Dwór). Wówczas wzniesiono dwór oraz zabudowania gospodarcze. w 1926 r. właścicielem majątku był Wojciech Miech z Brześcia, a zarządcą Józef Krantz. Powierzchnia majątku wynosiła 384 ha, a roczny dochód - 1334 talary. Do dzisiaj oprócz skromnego dworku zachowało się podwórze gospodarcze otoczone zabudowaniami oraz kuźnia z XIX w.

W 1900 r. wybudowano drogi: Pieranie - Bąkowo - Przybysław - Walentynowo, a w 1911 r. - drogę Bąkowo - Dąbrowa Biskupia.

– BRUDNIA

Wieś istniała przed 1250 r., w którym wzmiankowana jest parafia. Należała do uposażenia biskupów wrocławskich - do dóbr klucza raciańskiego. Wymieniona jest także w spisie świętopietrza z lat 1325 - 1327. Wg wizytacji z 1575 r. był tu zrujnowany kościół, potem powstawały kolejne kościoły drewniane, zaś gdy w 1865 r. spłonął następny, w 1925 r. wzniesiono murowany kościół obecny.

W wyniku i rozbioru Polski wieś przeszła pod panowanie pruskie. w 1779 r. mieszkało tu 480 katolików i 12 protestantów. Istniała szkoła katolicka, w której nauka religii prowadzona była w języku niemieckim, czemu sprzeciwili się rodzice uczniów, jako pierwsi w powiecie inowrocławskim.

Okolo 1880 r. we wsi znajdowało się 17 chałup, 247 mieszkańców, w tym 207 katolików i 40 ewangelików. w 1905 r. mieszkały tu 303 osoby. Na początku XX w. rząd pruski wydzielił okręg łoświecki o powierzchni 675 ha. Folwark plebański od 1914 r. był dzierżawiony przez Bronisława Zielińskiego. w czasie II wojny światowej należał do Niemców - Mellera i Reweniusa, w 1945 r. przeszedł na własność Skarbu Państwa Polskiego.

W latach 20. XX w. wieś zajmowała obszar 153 ha. w 1931 r. mieszkało tu 270 osób. w 1933 r. odbył się wiec protestacyjny przeciw roszczeniom Niemiec wobec Polski.

– CHLEWISKA

Wieś wzmiankowana w 1250 r. - książę kujawski i łęczycki Kazimierz i zwolnił ją, wraz z innymi wsiami biskupstwa wrocławskiego, z ciężarów prawa książęcego. Od XIV do XVIII w. wieś należała do województwa brzesko - kujawskiego. Była własnością biskupstwa wrocławskiego, należała do gospodarczego klucza raciańskiego. w 1796 r. wskutek sekularyzacji dóbr kościelnych, przeszła na własność państwa pruskiego, które oddało majątek w dzierżawę wieczystą. Parafia w Chlewiskach wymieniana jest od XV w.; drewniany kościół spłonął w 1905 r., na jego miejscu w 1910 r. wzniesiono obecny.

W 1489 r. do kmieci należało 3 łąny ziemi, 2 łąny - do sołtysa, 10 łąnów było opuszczonych. w 1534 r. mieszkało tu 3 kmieci gospodarujących na 3 łąnach ziemi, 20 opuszczonych łąnów było

³Gmina Dąbrowa Biskupia / Historia i współczesność/Informator/autor: Katarzyna Hewner
<http://dabrowabiskupia.pl/contents/content/84/3197>

częściowo uprawianych przez chłopów z sąsiednich wsi, a częściowo zalesionych. Od uprawianego łąnu chłopci płacili czynsz i składali daninę biskupowi włocławskiemu. Zobowiązani byli odrabiać pańszczyznę w wymiarze - na przemian 3 i 2 dni w tygodniu na folwarku raciańskim i dawać podwozy do Raciażka. We wsi było wówczas 2 sołtysów, posiadających 3 łąny ziemi.

Z wizytacji z 1582 r. wynika, że we wsi były 2 włóki plebańskie, 2 sołtysie, 4,5 chłopskich oraz 4,5 opuszczonych. Dziesięcinę pobierał biskup włocławski. w 1604 r. we wsi był sołtys i 3 kmieci uprawiających 6,5 włóki ziemi. Chłopi oprócz pańszczyzny na folwarku raciańskim, byli zmuszani do pracy we wsiach szlacheckich - Wilkostowie i Chróstowie. Według wizytacji w 1615 r. we wsi było 3 kmieci uprawiających po włóce ziemi. Oprócz tego były 3,5 włóki ziemi opuszczonej i 2 włóki sołtysie. Wieś zamieszkiwało także 3 zagrodników. w 1634 r. było tu 5 chałup. w 1674 r. wieś zamieszkiwało 12 kmieci i sołtys.

W 1817 r. z gruntu leśnego w Dąbrowie Biskupiej należącego do plebana, obszaru w Przybysławiu będącego własnością karczmarza oraz pola ekonoma Fischke w Dąbrowie Biskupiej, został utworzony folwark. w 1842 r. folwark o powierzchni 334,31 ha był własnością Antoniego Krzyckiego, po którym w 1845 r. dziedziczył Alojzy Krzycki. w 1847 r. przeszedł w posiadanie Gotlieba Wegnera, po którym w 1892 r. dziedziczyła Marta Wegner. w 1900 r. całą majątność ziemską wykupiła Komisja Kolonizacyjna.

Około 1880 r. we wsi znajdowało się 20 chałup i 205 mieszkańców, w tym 65 ewangelików, 136 katolików i 4 Żydów; wśród nich - 22 analfabetów. w tym czasie istniała kolonia Chlewiskie Budy. w 1 poł. XIX w. w Chlewiskach działała karczma. w 2 poł. XIX w. melioracji gruntów dokonała spółka melioracyjna z Walentynowa.

Na pocz. XX w. Chlewiska zajmowały obszar 635 ha, na którym w 1905 r. mieszkało 260 osób. w tym czasie istniał okręg łowiecki o powierzchni 477 ha. We wsi znajdowała się szkoła ewangelicka (budynek z 1902 r.), do której w 1909 r. uczęszczało 48 uczniów. w latach 1901 - 1903 we wsi osiedliło się 22 kolonistów niemieckich. Folwark, w okresie międzywojennym należący do probostwa katolickiego, dzierżawił Edmund Adaszewski, po nim Klein; w czasie II wojny światowej należał do Niemca Doplau, w 1946 r. został przejęty przez Skarb Państwa Polskiego. Obecnie część zabudowań należy do probostwa, a część do indywidualnych gospodarzy.

W 1931 r. wieś zajmowała obszar 841 ha i liczyła 333 mieszkańców. w okresie międzywojennym działało Kółko Rolnicze, założone ok. 1927 r.; w 1937 r. liczyło 30 członków. Kółko zorganizowało 2 Zespoły Przystosobienia Rolniczego. Organizacja zajmowała się m.in. lustracją gospodarstw, stanem dróg, wyborami gminnymi, hodowlą bydła.

- CHRÓSTOWO

W średniowieczu wieś należała do rycerskiego rodu Ogończyków, wywodzących się od Trojana, podkomorzego inowrocławskiego. Pierwszym znanym właścicielem Chróstowa był Wojciech herbu Ogończyk, który do 1414 r. sprawował urząd kasztelana brzeskiego. Swemu synowi Wojśławowi wydzielił Chróstowo, zostawiając sobie przynajmniej 10 łąnów. Wojśław z Chróstowa został w 1406 r. podstolim brzeskim, w 1425 r. - podkomorzym inowrocławskim. w 1414 r. sąd wyznaczył Krzesławowi z Dowieszyna herbu Łabędź zastaw na 10 łąnach w Chróstwie pod posag i wyprawę ślubną córki Wojciecha. w latach 1418-1425 Wojśław toczył procesy z biskupstwem włocławskim o rozgraniczenie Chróstowa z wsiami kościelnymi - Przybysławiem, Chlewiskami i Straszewem. w 1432 r. Chróstowo odziedziczył jego syn Marcin. Marcin zabezpieczył swojej żonie Dorocie 60 grzywien posagu i tyleż wiana na połowie Chróstowa. w 1451 r. został cześnikiem inowrocławskim.

Od XIV do XVIII w. Chróstowo należało do województwa brzesko - kujawskiego. w 1489 r. we wsi znajdowało się 27 łąnów ziemi zasiedlonych, 13 łąnów opuszczonych i folwark. Istniała też karczma i młyn wiatrowy. Około 1527 r. z Chróstowa pobierała dziesięcinę kapituła włocławska.

w latach 1557 - 1566 były tu 22 łany ziemi uprawnej. w latach 1564 - 1565 mieszkało tu 6 zagrodników.

W latach 1598 - 1604 Chróstwo należało do Jana Rusinowskiego herbu Godziemba (chorąży inowrocławski, innowierca, sygnatariusz aktu synodu toruńskiego z 1595 r.). w 1614 r. ziemię w Chróstowie dzierżawiło 5 szlachciców. Wieś zamieszkiwało wtedy 56 chłopów i 3 osoby służby folwarcznej. w 1615 r. wieś była w rękach Dobrogosta Żychlińskiego, w 1735 r. - w posiadaniu podkomorzego inowrocławskiego Aleksandra Wolskiego herbu Rola. w 1735 r. szkody wyrządziły we wsi pożary i gradobicie. w 1817 r. właścicielem wsi był Feliks Mniewski, w 1841 r. - Katarzyna Jukowska z domu Tuszyńska i Paweł Sołtysiński. Od 1864 r. - Michał Sołtysiński, w 1868 r. wzmiankowana jest Franciszka Gantkowska z domu Sołtysińska, w 1885 r. - Franciszek Szymczak, w 1890 r. - Andrzej Dratwa, w 1920 r. - Jan Kapelański, od 1923 r. - Franciszek Iwicki i jego żona Maria z domu Zielińska. w 1946 r. majątność ziemską przejął Skarb Państwa Polskiego.

Około 1880 r. we wsi było 18 chałup i 191 mieszkańców, w tym 174 katolików i 17 ewangelików, wśród nich - 71 analfabetów. Na początku XX w. istniała szkoła ewangelicka, do której w 1909 r. uczęszczało 109 uczniów. Rząd pruski wydzielił okręg łowiecki o powierzchni 550 ha. w 1905 r. Chróstowo zamieszkiwały 262 osoby. w latach 20. XX w. wieś zajmowała 6,69 ha. w 1931 r. było tu 283 mieszkańców. w latach 1939 - 1945 Chróstowo znajdowało się pod okupacją niemiecką, zostało wyzwolone w styczniu 1945 r.

- **DĄBROWA BISKUPIA**

Wieś założona w XIX w. w średniowieczu jej obszar porośnięty był dąbrową - krzewami i chrustami z pojedynczymi dębami. Należał do biskupstwa włocławskiego i był wykorzystywany przez mieszkańców okolicznych wsi, np. do hodowli drobiu. w 1781 r. w okolicy znajdowało się pole chłopskie Biegały oraz tereny leśne, należące do plebana z Chlewisk. w 1796 r. wskutek sekularyzacji dóbr kościelnych, cały obszar przejęło państwo pruskie.

Początkiem obecnej wsi była kolonia Louisenfelde, założona w 1803 r. przez niemieckich osadników z Torunia i Królestwa Polskiego. Jeszcze w 1819 r. pleban z Chlewisk posiadał prawo do pastwisk na terenie dąbrowy. Osadnicy wzniesli szkołę ewangelicką i dom modlitwy we wsch. części wsi. w 1845 r. wspólnota ewangelicka podlegała wspólnocie macierzystej w Murzynku, usamodzielniała się w 1857 r. w 1872 r. z pomocą finansową państwa pruskiego oraz stowarzyszenia Gustaw - Adolf - Vereins został wzniesiony zbór ewangelicki, konsekrowany 18 października 1872 r. Po zlikwidowaniu wójtostw, w 1836 r. w Dąbrowie utworzono dystrykt, który przetrwał do 1914 r.

Około 1880 r. we wsi było 70 chałup, zamieszkałych przez 614 osób: 480 ewangelików i 134 katolików, w tym 146 analfabetów. Działał urząd pocztowy, lekarz i akuszerka. w 1898 r. do osady włączono wieś Molsdorfowo. Mieszkańcy Bąkowa do dziś używają zdeformowanej nazwy „Mostrychowo” na określenie kilku domostw leżących przy szosie z Bąkowa w kierunku Dąbrowy Biskupiej, administracyjnie należących do Przybysławia. w 1905 r. wieś zajmowała obszar 797 ha. Obok szkoły ewangelickiej, do której w 1909 r. uczęszczało 109 uczniów, istniała szkoła katolicka. Na pocz. XX w. rząd pruski wydzielił we wsi okręg łowiecki o powierzchni 798 ha. w Dąbrowie Biskupiej działały wówczas 2 wiatraki.

W okresie zaborów Dąbrowa stała się ośrodkiem germanizacji. Znajdował się tu posterunek policyjny z aresztem, w którym przetrzymywano Polaków. Mimo iż komisarz obwodowy przeciwdziałał rodzeniu się polskiego ruchu patriotycznego, w 1903 r. w wyborach do sejmu w Berlinie większość głosów zdobył Polak - dr Józef Krzymiński. z odczytami przyjeżdżali znani polscy działacze patriotyczni. Organizowano wiece przypominające mniejszości polskiej o obowiązkach patriotycznych, przywiązaniu do religii i ojczyzny. Zebrania te odbywały się pod nadzorem policyjnym. Dzieci polskie odmawiały nauki religii w języku niemieckim. w 1907 r. komisarz z Dąbrowy Biskupiej zwolnił z pełnionych funkcji kilku sołtysów z okolicznych wsi - za

występowanie w obronie języka polskiego, groził aresztowaniem dzieci i wykupieniem ziemi przez Niemców.

W latach 1912 - 1913 we wsi działała niemiecka spółka pożyczkowa. w końcu XIX i na pocz. XX w. istniało niemieckie Towarzystwo Śpiewacze i Gimnastyczne, liczące 30 członków, które za cel statutowy miało „pielęgnację śpiewu, uprawianie gimnastyki, hartowanie organizmu, pobudzanie ducha patriotycznego i przygotowanie młodzieży do armii”. w 1897 r. powstała niemiecka spółka melioracyjna, która dokonała melioracji okolicznych gruntów. w 1904 r. wybudowano drogę Stanomin - Dąbrowa Biskupia - Przybysław, w 1911 r. drogę Bąkowo - Dąbrowa Biskupia. We wrześniu 1914 r. Dąbrowa Biskupia została wyznaczona na miejsce zbiórki pospolitego ruszenia. w czasie powstania wielkopolskiego we wsi znajdował się niemiecki oddział obrony krajowej (Heimatschutz), który został rozbitý dnia 03.01.1919 r. Dnia 11.01.1919 r. doszło do walki ze strażą graniczną (Grenzschutz) stacjonującą w Dąbrowie, w wyniku której Niemcy zostali pokonani. Dąbrowa Biskupia została wymieniona przy ustalaniu granic w protokóle z posiedzenia Sojuszniczej Komisji Rozejmowej w Trewirze z 14.02.1919 r. oraz w tekście układu o przedłużeniu rozejmu trewirskiego z 16.02.1919 r.

W 1933 r. utworzono gminę obwodową Dąbrowa Biskupia, w skład której weszło 18 wsi oraz 11 obszarów dworskich. w 1937 r. odbył się kurs rolniczy, Powołano Gminny Komitet Pomocy Zimowej, we wsi działały Organizacje Przysposobienia Wojskowego, Fizycznego i Rolniczego. w 1937 r. otwarto wystawę płodów rolnych z okolicznych wsi. Uroczyście obchodzono święta narodowe. w 1935 r. powołano koło Stronnictwa Narodowego. w Urzędzie Gminy odbywały się odprawy prezesów i naczelników ochotniczych straży pożarnych oraz wyroki sądowe.

Znajdujący się we wsi Niemcy byli wrogo nastawieni do ludności polskiej, np. nie zezwalali na przemarsz przez wieś pątników z Zakrzewa do kościoła w Pieraniu. w okresie międzywojennym działały następujące niemieckie organizacje: Jungdeutsche Partei für Polen (95 członków), Deutsche Vereinigung (56 członków), Westpölnische Landwirtschaftliche Gesellschaft (7 członków), Verein Deutscher Bauern (32 członków), Evangelischer Jungmadchenverein (25 członkiń). We wrześniu 1939 r. działał oddział samoobrony (Selbschutz), składający się ze 189 członków, którego celem była eksterminacja ludności polskiej. w okresie okupacji hitlerowskiej (1939 - 1945) w Dąbrowie znajdował się posterunek policyjny i areszt, gdzie osadzano Polaków. Wieś została wyzwolona w styczniu 1945 r.

– DZIEWA

W 1252 r. między Dzięwą a Paprosem istniała komora celna przy przeprawie przez Bachorzę, z której cło pobierał kasztelan kruszwicki. Dzięwa jest wzmiankowana w spisie świętopietrza z lat 1325 - 1327. Należała wtedy do kanoników kolegiaty Św. Piotra w Kruszwicy, którzy stopniowo przejmowali uposażenie kanoników od Św. Wita w Kruszwicy. Prawo patronatu nad prebendą przysługiwało królowi. w średniowieczu we wsi znajdowała się kaplica, w której msze odprawiali kanonicy kolegiaty Św. Wita. w 1488 r. król Kazimierz Jagiellończyk podarował prebendę staroście kruszwickiemu Andrzejowi Oporowskiemu herbu Sulima. w XVI w. przez niedopatrzenie archidiacona kruszwickiego Stanisława Mielżyńskiego, łąka należąca do prebendy Dzięwa, została włączona do uposażenia probostwa w Pieraniu. w latach 1564 - 1565 prebendę Dzięwa posiadał ksiądz Dąbski. w latach 1578 - 1582 biskup włocławski Stanisław Karnkowski przekazał prebendę kapitulie włocławskiej.

W 1489 r. we wsi znajdowało się 11 łąnów ziemi zasiedlonej i 1 łąn opuszczony. w latach 1510 - 1511 dochody z poradlnego z 7 łąnów w Dzięwie czerpało starostwo inowrocławskie. w 2 poł. XVI w. znajdował się tu folwark i 4 łąny ziemi chłopskiej. Wieś była wówczas zalewana przez jezioro Gopło wskutek spiętrzenia wód Noteci przez groblę młyńską w Mątwach.

W 1710 r. Dzięwę posiadał kustosz kapituły włocławskiej, kanonik poznański Franciszek Wysocki. w 1770 r. należała do Andrzeja Słubickiego herbu Prus II, miecznika inowrocławskiego.

w 1774 r. - do Dąbkowskiego. w 1780 r. Dziewa wraz z karczmą Czajka należała do Daniela Mittelstaedta, który w tym roku sprzedał ją Aleksemu Malczewskiemu. w 1780 r. wieś zamieszkiwało 43 chłopów, w tym 3 innowierców. w 1796 r. właścicielami wsi byli Maciej i Magdalena Szuwalscy. Ich córka Anna poślubiła Jana Sobeskiego. Sobescy stali się właścicielami Dziewy w 1841 r., zaś w 1865 r. sprzedali majątek Józefie Kapelańskiej.

W połowie XIX w. przeprowadzono meliorację gruntów. w latach 80. XIX w. wieś zajmowała obszar 1143 mórg, na którym mieszkało 115 osób, w tym 104 katolików i 11 ewangelików, wśród nich 55 analfabetów. w 1881 r. wieś nabyli Niemcy: Rudolf Timm i jego żona Wanda z domu Wegner. Wieś pozostawała w ręku rodziny do 1919 r., kiedy przeszła na własność Władysława Sucharskiego, po którym w 1927 r. dziedziczyła Pelagia Sucharska. w 1946 r. majątek przejął Skarb Państwa Polskiego.

Na początku XX w. w Dziewie i Głojkowie został wydzielony okręg łowiecki o powierzchni 625 ha. Wieś zajmowała wówczas obszar 387,21 ha. Zamieszkiwało ją 160 osób. w latach 20. XX w. folwark specjalizował się w hodowli owiec.

W czasie okupacji hitlerowskiej wieś była miejscem kaźni 12 Polaków o nieustalonych nazwiskach. Niemcy zamordowali też 2 mieszkańców Dziewy, których zwłoki w 1945 r. ekshumowano i pochowano na cmentarzu w Pieraniu. Obecnie Dziewa tworzy jedno sołectwo wraz z Konarami.

- **GŁOJKOWO**

We wczesnym średniowieczu wieś należała do rycerskiego rodu Pomianów. z Głojkowa wywodzi się pierwszy znany przedstawiciel rodu - Przeclaw, który w 1153 r. podarował wieś klasztorowi cysterskiemu w Łeknie. Prawo cystersów do wsi potwierdził papież Honoriusz III w bulli protekcyjnej w 1218 r.

W 1489 r. we wsi znajdowało się 5 łąnów zasiedlonych, 4 łąny opuszczone, 1 łąn wydzielony z pól folwarcznych oraz folwark szlachecki. w latach 1510 - 1511 dochody z poradnego z 7 łąnów ziemi czerpało starostwo inowrocławskie. w latach 1527 - 1597 z Głojkowa przekazywano 15 grzywien na utrzymanie prebendy w Dziewie. w 1583 r. we wsi znajdowało się 8 łąnów ziemi zasiedlonej i 3 łąny opuszczonej. Jej właścicielem był M. Borzewicki.

W 1733 r. we wsi były 4 chałupy. w 1780 r. w Głojkowie mieszkały 24 osoby, właścicielem wsi był miecznik inowrocławski Andrzej Słubicki herbu Prus II. w 1792 r. wzmiankowany jest Mateusz Biesiekierski, w 1797 r. - Paweł i Katarzyna Tuszyńscy. w 1800 r. wieś znajdowała się w rękach Mateusza i Marianny Garczyńskich. Od 1837 r. było własnością Józefa Duszyńskiego i jego żony Emilii z domu Jaraczewskiej, od 1869 r. - Hipolita Duszyńskiego i jego żony Teofili z domu Trzczyńskiej, od 1877 r. - niemieckiej rodziny Timmów.

Około 1881 r. wieś liczyła 965 mórg, 3 domy i 74 mieszkańców, w tym 36 analfabetów. w 1905 r. mieszkało tu 120 osób. Na początku XX w. na terenie Głojkowa i Dziewy został wydzielony okręg łowiecki o powierzchni 635 ha.

W latach 20. XX w. Głojkowo zajmowało obszar 250 ha. w 1931 r. wieś zamieszkiwało 105 osób. w 1935 r. jej właścicielem został Rudolf Heinecke z Wybranowa. w latach 1939 -1945 wieś znajdowała się pod okupacją niemiecką, została wyzwolona w styczniu 1945 r. w 1946 r. majątek ziemski o powierzchni 245,73 ha przejął Skarb Państwa Polskiego.

- **KONARY**

W latach 1489 - 1565, 1583 r. i 1598 r. wieś była w posiadaniu rodziny Konarskich. w 1489 r. znajdowało się tu 10 poletek zasiedlonych, 2 opuszczone oraz folwark szlachecki. w latach 1510 - 1511 dochody z poradnego z 7 łąnów ziemi w Konarach czerpało starostwo inowrocławskie. Wzmiankowana w 1598 r. Konarska, miała prawo patronatu nad kościołem w Kobielicach, do której to parafii należała wieś. w latach 1564 - 1565 Konary poniosły szkody w związku z podniesionym stanem wody w jeziorze Gople, spiętrzonej przez groblę młyńską na rzece Noteci w Mątwach. w 1598

r. było tu 8 kmieci. Dziesięcinę z folwarku pobierał pleban z Chlewisk. Około 1590 r. dziesięcinę w wysokości 12 grzywien 2 groszy otrzymywała kapituła włocławska.

Po wojnie polsko - szwedzkiej kolejne zniszczenia spowodowała także wojna północna (1700 - 1721). Konary zostały wówczas tak spustoszone przez obozujące wojska, że posłowie na sejmiku w Radziejowie w 1712 r. postulowali zwolnienie ich na pewien okres z podatków i czynszów.

W 1710 r. wieś była w rękach Jakuba Racięskiego, który w 1736 r. sprzedał ją Antoniemu i Barbarze Kurowskim. Po nich jej właścicielami byli kolejno: Antoni Rościszewski, Michał Rudnicki i wdowa Marianna Złotnicka, od 1740 r. - Stanisław Dobiecki, w latach 1846 -1865 Jan hrabia Dąmbski herbu Godziemba, po którym w latach 1868 - 1888 dziedziczył syn Franciszek. w 1888 r. Komisja Kolonizacyjna wykupiła obszar dworski Konary i włączone do niego Baškowo, o łącznej powierzchni 681 ha.

W 1818 r. wieś składała się z folwarku pańskiego, wiatraka, kuźni, karczmy, 5 gospodarstw i należącego do wsi boru sosnowego. w 1865 r. istniały tu: dom mieszkalny z podwórzem, spichlerz, stajnie, dom młynarza, wiatrak. w 1880 r. w majątku znajdował się dwór z podwórzem i ogrodem, spichlerz, komory, owczarnia, stodoła, szopa na torf. w 1879 r. we wsi powstała spółka melioracyjna, która dokonała melioracji 298 ha. Około 1883 r. obszar wsi wynosił 1819 mórg, było tu 9 chałup, w których mieszkało 142 chłopów, w tym 141 katolików i 1 ewangelik; wśród nich 72 analfabetów.

W latach 1892-1895 na wsi terenie osiedliło się 31 kolonistów niemieckich. w 1897 r. większość majątku przejął Skarb Państwa Pruskiego. w 1899 r. właścicielami dworu z resztówką byli Karol Austermühle i Ludwig August Marauard. w 1914 r. odziedziczył resztówkę Erich Marquard, a w 1918 r. - Wilhelm Marquard. w 1942 r. jej właścicielką stała się Regina Margońska z domu Mińska. Na podstawie wniosku Urzędu Ziemskiego woj. Pomorskiego w Bydgoszczy majątność przejął w 1946 r. Skarb Państwa Polskiego.

W 1900 r. wybudowano drogę Pieranie - Konary. w końcu XIX w. znajdowała się tu szkoła ewangelicka, do której w 1909 r. uczęszczało 54 uczniów. w tym czasie rząd pruski wydzielił na terenie wsi okręg łowiecki o powierzchni 681 ha. w 1931 r. wieś liczyła 272 mieszkańców. w okresie międzywojennym istniała niemiecka organizacja Verein Deutscher Bauern, licząca 20 członków. Prezesem był Hugon Marquard. Obecnie Konary wraz z Dziewą tworzą jedno sołectwo.

– MLECZKOWO

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z dokumentu księcia kujawskiego i łęczyckiego Kazimierza i z 1250 r., zwalniającego posiadłości biskupstwa włocławskiego ze świadczeń na rzecz księcia. w 1369 r. biskup Zbylut z Gołańczy lokował wieś na prawie niemieckim. Mleczkowo było własnością biskupstwa do chwili sekularyzacji dóbr kościelnych w 1796 r., wówczas przeszło na własność Skarbu Państwa Pruskiego. w średniowieczu wieś należała do klucza raciąskiego dóbr biskupstwa.

W 1489 r. znajdowało się tu 12 łanów ziemi chłopskiej, 4 łany opuszczone oraz 2 łany sołtysie. Istniała także karczma. w latach 1510 - 1511 dochody z poradnego z 6 łanów ziemi czerpało starostwo inowrocławskie.

W 1534 r. mieszkało tu 10 chłopów, którzy z 9 łanów uprawianych i 2 łanów opuszczonych zobowiązani byli płacić roczny czynsz biskupowi włocławskiemu i składać daninę. Powinni odrabiać 2 dni w tygodniu na folwarku w Wonorzu oraz dawać podwozy do Torunia, Włocławka i Raciążka. We wsi był sołtys, który posiadał 3 łany zwolnione ze świadczeń, zobowiązany do powinności określonych w przywileju sołtysim. Istniała też karczma. Biskup włocławski pobierał ze wsi dziesięcinę w wysokości 90 florenów. Chłopi wraz z mieszkańcami okolicznych wsi mogli wykorzystywać do celów gospodarczych dąbrowę, za co dawali świadczenia w naturze biskupowi. w latach 1582 - 1605 wieś zamieszkiwało 8 chłopów, sołtys i karczmarz. w tym czasie właściciele

sąsiednich wsi szlacheckich - Stanomina i Wilkostowa nieprawnie przywłaszczyli sobie część pogranicznej ziemi w Mleczkowie, wykorzystywanej przez kmieci.

Około 1885 r. we wsi było 25 chałup, w których mieszkało 241 ludzi, tj. 213 ewangelików i 28 katolików, w tym 55 analfabetów. w 1905 r. Mleczkowo zajmowało 504,06 ha. w tym czasie istniała tu szkoła ewangelicka, do której w 1909 r. uczęszczało 50 uczniów. Na początku XX w. rząd pruski wydzielił we wsi okręg łowiecki o powierzchni 504 ha. w 1909 r. wybudowano most.

– MODLIBORZYCE

W 1420 r. wieś należała do Modliboga. w tym roku sąd królewski w Gębicach wyznaczył granicę między Modliborzycami a Parchaniem. w latach 1460 - 1461 właścicielem wsi był sędzia Mikołaj Modlibóg herbu Rola, w 1527 r. - Andrzej Patrycy Nidecki, sekretarz biskupa krakowskiego A. Zebrzydowskiego. w 1582 r. wymieniany jest chorąży inowrocławski Adam Baliński herbu Ogończyk, który jako innowierca, był sygnatariuszem aktu synodu toruńskiego (1595 r.). w 1583 r. wieś znalazła się w posiadaniu Sebastiana Osieckiego, w 1604 r. jej właścicielem był Roman Osiecki, w 1615 r. - Stanisław Przyłubski herbu Poraj, cześnik inowrocławski (1614 - 1629), w 1689 r. - Ludwik Zakrzewski herbu Pomian, po nim - Michał Stanisław Zakrzewski herbu Pomian, pisarz brzeski (1681 - 1686), podsędek brzeski (1686 - 1694), sędzia brzeski (1694 - 1713), kasztelan kruszwicki (1713 - 1717).

W 1489 r. we wsi znajdował się folwark szlachecki, 6 pól ziemi folwarcznej oraz młyn wiatrowy. Około 1590 r. dziesięcinę z Modliborzyc pobierała kapituła włocławska. w końcu XVI w. znajdował się tu folwark, z którego dziesięcinę pobierał pleban z Parchania.

Protestantyzm w Modliborzycach był obecny już w latach 90. XVI w., gdy władał nimi Adam Baliński. w okresie reformacji istniał tu zbór kałwiński, którego kaznodzieją był Walenty Noethebel z Lipska. Do czasu objęcia majątku przez rodzinę Cords ewangelicy stanowili nieistotny ułamek społeczności wsi, lecz potem również ich ilość nie przekraczała 12%.

W czasie trwania wojny północnej (1700 - 1721) Modliborzyce stały się miejscem postoju i obozowania wojsk. w 1791 r. były w posiadaniu cześnika inowrocławskiego Andrzeja (Zboży) Zakrzewskiego. w latach 1793-1826 należały do jego brata, Józefa (Zboży) Zakrzewskiego, od 1827 r. do lat 60. XIX w. - do Jana Zakrzewskiego. w 1836 r. część wsi przeszła w ręce Fryderyka Carla Cords i jego żony Albertyny Nicoliny Rosanny z domu Schenk. Ten dział w 1843 r. przejęła Albertyna Nicolina Rosanna Zakrzewska z domu Schenk, od 1876 r. - Jan Carl Cords i jego żona Augustyna Maria z domu Perin.

Około 1881 r. Modliborzyce zajmowały obszar 3980 mórg. We wsi było wówczas 10 chałup, w których mieszkało 260 osób, tj. 225 katolików i 35 ewangelików, w tym 168 analfabetów. w 1886 r. Komisja Kolonizacyjna wykupiła 998 ha gruntów i w latach 1899 - 1901 osiedliła 36 kolonistów niemieckich, co spowodowało napływ ewangelików. Zostali przypisani do parafii ewangelickiej w Murzynku. Szkoła ewangelicka, do której w 1909 r. uczęszczało 61 uczniów, działała od końca XIX w. Ze względu na nieodpowiednie warunki do nauki, została zlikwidowana w 1938 r. przez inspektorat szkolny, a dzieciom niemieckim polecono uczęszczać do szkoły polskiej. Spowodowało to strajk szkolny. Sprawa zakończyła się sądowym nałożeniem kary na rodziców. w 1900 r. wybudowano drogę Parchanie - Modliborzyce - Wonorze - Ośniszczewko - Stanomin.

W 1919 r. wieś znalazła się w granicach II Rzeczypospolitej, majątność przejął Skarb Państwa Polskiego. w 1931 r. zajmowała obszar 571 ha, na którym mieszkało 379 osób. w 1937 r. powstało tu koło Stronnictwa Ludowego. Działała niemiecka organizacja Jungdeutsche Partei für Polen. w okresie międzywojennym istniała Ochotnicza Straż Pożarna. Obecnie do sołectwa Modliborzyce należy również Rejna.

– NIEMOJEWO

Pod koniec XV w. wieś należała do rodziny Kościeleckich. w 1490 r. była przedmiotem sporu między Mikołajem Szarlejskim a Andrzejem Kościeleckim o to, że ojciec tegoż zajął królewskie dobra Bydgoszcz z zamkiem i przyległymi wsiami, m.in. z Niemojewem. Po śmierci Mikołaja, z Kościeleckimi procesowała się jego siostrzenica, Krystyna z Kobielic Kalinowska. w XVI w. wieś stała się gniazdem rodowym Niemojewskich herbu Szeliga. Urodził się tu m.in. Jan Niemojewski (1526 - 1598), syn Mikołaja - sędzia ziemski z Inowrocławia, prawnik, działacz i teolog, kalwinista, a później członek Braci Polskich w Lublinie. Po nim wieś odziedziczył bratanek, syn Jakuba - Mikołaj Niemojewski. Ten ożenił się z Katarzyną de Lubień, która po jego śmierci przekazała prawa do majątku Wojciechowi Brańskiemu, podczaszemu inowrocławskiemu.

W 1629 r. wzmiankowana jest Anna z Niemojewa, żona Jana Chwaliszewskiego i niedługo później Zofia z Niemojewa, zamężna za Marka Rzeczyckiego. w 2. poł. XVII w. córka tychże, Marcela, sprzedała wraz z Faustynem i Bartłojem Niemojewskimi część dóbr Andrzejowi Grudzińskiemu z Grudny. Na przełomie XVII i XVIII w. cały tzw. klucz niemojewski, czyli Niemojewe, Góra i Witowy przeszedł w ręce Działyńskich herbu Ogończyk. Na skutek działów z 1713 r. dobra stały się własnością Józefa Działyńskiego, syna Pawła. Ten 10 lat później sprzedał wszystko Stanisławowi Kościelskiemu i jego żonie Ludwice Lipskiej.

W okresie rozbiorów majątek prawdopodobnie znalazł się w rękach niemieckich. w 1827 r. we wsi było 8 domów, w których mieszkało 129 osób wyznania katolickiego. Wśród mieszkańców 72 osoby były analfabetami. Od ok. poł. XIX w. 2678 - morgowy majątek stał się własnością dra Zygmunta Wilkońskiego (1832 - 1880), późniejszego twórcy inowrocławskich Solanek. w 1859 r. ożenił się on z Lucyną Kozłowską. w 1876 r. kupił od Serafina Ulatowskiego dobra rycerskie Racice i Baranowo, łącznie ponad 2200 mórg, pod Kruszwicą nad Gopłem. w rozliczeniu oddał Niemojewe Ulatowskiemu.

W 1926 r. majątek w Niemojewie liczył 111,25 ha, w tym 75 ha ziem uprawnych, 15 ha łąk i pastwisk, 16,75 ha nieużytków i 4,5 ha wód. Jego właścicielem był Józef Szymankiewicz. Po II wojnie światowej dobra zostały rozparcelowane, na miejscu folwarku powstało prywatne gospodarstwo rolne.

– NOWY DWÓR

Na mapie Schroettera sporządzonej na podstawie danych z lat 1796 - 1802, zaznaczono w dzisiejszym Nowym Dworze osadę ołęderską. Pierwsze siedliska w miejscu obecnej wsi pojawiły się w 1806 r. Wieś początkowo należała do rodziny Słubickich herbu Prus II, właścicieli Bąkowa i Pieczysk, z których Ignacy dostał folwark Nowy Dwór prawdopodobnie jako posag żony - Elżbiety z Molsdorfów, w 1806 r.

W 1886 r. wieś należała do właściciela Bąkowa - Stanisława Łyskowskiego. Około 1894 r. była w posiadaniu Stanisława i Józefy Złotnickich, w 1899 r. w rękach Juliusa Wilke, Jana Lipińskiego oraz Michała Choynawskiego. Dział Juliusa Wilkego w 1909 r. wykupiła Komisja Kolonizacyjna i w tymże roku dotychczasowy właściciel odkupił swoją część, która w 1943 r. przeszła na własność Alfreda Wilke i jego żony Friedy z domu Golin. Dział Jana Lipińskiego w 1908 r. przejęła Lucja Lipińska z domu Jaskólska, od 1908 r. znalazł się w rękach Banaszaków, w 1922 r. - Kazimierza Kwiatkowskiego, w 1927 r. - Fryderyka Mullera i jego żony Berty z domu Klemp. Dział Michała Choynawskiego w 1910 r. nabył Rogalski, w 1921 r. - Józef Zarnowski. w 1946 r. tę część majątku przejął Skarb Państwa Polskiego.

Około 1886 r. w Nowym Dworze znajdował się folwark i 6 chałup, w których mieszkało 69 osób. w 1905 r. majątność ziemska zajmowała obszar 371,39 ha. Na terenie wsi rząd pruski wydzielił okręg łowiecki.

– OŚNISZCZEWKO

W średniowieczu Ośniszczewko należało do klucza raciańskiego dóbr biskupstwa wrocławskiego - do 1796 r. w 1489 r. we wsi znajdowało się 6 łąnów chłopskich, 0,5 łąnu opuszczonego oraz 2 łąny sołtysie. w 1582 r. było 5 łąnów ziemi uprawnej i 10 łąnów opuszczonych. w 1604 r. - 5 kmieci posiadało po 3 włóki ziemi, z której płacili czynsz i składali daninę w naturze biskupowi wrocławskiemu. Chłopi zobowiązani byli do odrabiania 3 dni pańszczyzny w tygodniu w folwarku w Ośniszczewie. We wsi znajdowało się 20 włók ziemi folwarcznej, jednakże nie było zabudowań dworskich. w 1615 r. wśród mieszkańców było 5 kmieci, z których każdy posiadał po włóce ziemi.

W 1796 r. wieś przeszła na własność Skarbu Państwa Pruskiego. Około 1888 r. we wsi znajdowało się 14 chałup, w których mieszkało 181 mieszkańców, w tym 147 katolików i 34 protestantów. Istniała szkoła. w 1879 r. powstała spółka melioracyjna (Drainagegenossenschaft Osnisewko), która przeprowadziła meliorację 499 ha ziemi w Ośniszczewie i Ośniszczewku. w 1900 r. wybudowano drogę Parchanie - Modliborzyce - Wonorze - Ośniszczewko - Stanomin. w 1903 r. odbył się wiec wyborczy, w którym uczestniczyło 200 osób. Uchwalono rezolucję o poparciu polskiego kandydata na posła do sejmu pruskiego - dra Józefa Krzywińskiego.

W 1905 r. wieś zajmowała obszar 345,55 ha, na którym mieszkało 199 osób. w Ośniszczewku znajdowała się szkoła ewangelicka i katolicka, do obu w 1909 r. uczęszczało 122 uczniów. w 1906 r. odbył się strajk szkolny dzieci, które zaprotestowały przeciw nauce religii w języku niemieckim. w tym samym roku powstała mleczarnia założona przez polsko - niemiecką spółkę akcyjną, zmodernizowana w 1928 r.

W latach 1939 - 1945 wieś znajdowała się pod okupacją hitlerowską, spod której została wyzwolona w styczniu 1945 r.

– OŚNISZCZEWO

Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1250 r. - z dokumentu księcia kujawskiego i łęczyckiego Kazimierza i zwalniającego wsie biskupstwa wrocławskiego z ciężarów prawa książęcego. Część Ośniszczewa była wówczas własnością rycerską, której posiadaczem w 1263 r. był Ubysław z rycerskiego rodu Pomianów. w 1349 r. kolejny Ubysław z rodu Pomianów toczył proces o część ojcowizny w Ośniszczewie z biskupem wrocławskim Maciejem z Gołańczy, któremu ostatecznie została ona przysądzona przez sąd królewski w Brześciu. w 1393 r. biskup wrocławski Henryk podarował dziesięcinę z Ośniszczewa kościołowi wrocławskiemu. w 1489 r. część wsi należała do biskupstwa wrocławskiego, w składzie klucza parchańskiego, następnie raciańskiego. w 1489 r. we wsi znajdowało się 9 łąnów ziemi zasiedlonej i 3 łąny opuszczone. Istniał też folwark i karczma.

W latach 1510 - 1511 dochody z poradlnego z 4 łąnów ziemi z działu biskupiego czerpało starostwo inowrocławskie. w latach 1510 - 1534 nadal wieś podzielona była na część szlachecką i biskupią. z obu części biskupstwo odbierało dziesięcinę. w 1534 r. biskup wrocławski Maciej Drzewiecki utworzył nowy folwark. Wieś zamieszkiwało wówczas 5 chłopów, którzy posiadali 11,5 łąnu ziemi, z których płacili czynsz i składali świadczenia w naturze biskupowi. Zobowiązani byli także do odrabiania 1 dnia w tygodniu na folwarku oraz dostarczania podwód. Opuszczone pola były uprawiane przez kmieci z Brudni i Stanomina.

W 2 poł. XVI w. 10 łąnów we wsi było własnością Wojciecha Moszczeńskiego. w 1582 r. wśród mieszkańców było 5 kmieci, z których każdy uprawiał włókę ziemi. Kilka włók dzierżawili szlachcice Stanisław i Marcin Zagajewscy, karczmarz (poddany Zagajewskich), karczmarz ze Stanomina i Tomasz Wolski oraz sołtys Kruczek z Brudni. Chłopi odrabiali 3 dni pańszczyzny w tygodniu na folwarku w Wonorzu i dostarczali podwoły do Raciażka, Torunia i Nieszawy.

Dziesięcinę ze wsi pobierał biskup włocławski. W 1632 r. było tu 11 chałup. w XVII i XVIII w. Ośniszczewo należało do hrabiów Dąbskich z Lubrańca herbu Godziemba.

Od XIV do XVIII w. wieś należała do województwa brzesko - kujawskiego. w latach 1655 - 1660 znaczne zniszczenia spowodowała wojna polsko-szwedzka. w 1667 r. Ośniszczewo opustoszało wskutek szkód wyrządzonych przez wojska króla Jana Kazimierza i rokoszan hetmana J.S. Lubomirskiego.

W 1865 r. właścicielem wsi był Theodor Carl Ferdinand von Pelkowski, od 1880 r. - Zofia Heinowska z domu von Pelkowska, w 1886 r. - Flora z Dąbskich Heinowska, w 1908 r. - Arnold Rosenstiel z Lipia, po którym od 1926 r. dziedziczyła Elfrieda Rosenstiel z domu von Wilamowitz-Moellendorff i syn Helmuth Conrad Rosenstiel. w 1946 r. majątek przejął Skarb Państwa Polskiego.

Około 1886 r. we wsi, zajmującej obszar 414,26 ha, znajdowało się 7 chałup i 137 mieszkańców. Do okręgu dominialnego Ośniszczewo należał folwark Nizizna z 1 domem i 16 mieszkańcami. w całym okręgu mieszkały 153 osoby, w tym 125 katolików i 28 protestantów. w 1905 r. we wsi mieszkały 203 osoby, w 1931 r. - 178 osób.

– PARCHANIE

Jedna z najstarszych i najznamienitszych wsi na Kujawach. Wg podań osada otoczona była palisadą, stąd jej nazwa - Parkanie, funkcjonująca jeszcze na pocz. XX w. Tradycja i źródła wiążą najwcześniejsze dzieje wsi z początkami biskupstwa kruszwickiego w XI w. oraz istnieniem wiejskich rezydencji biskupich. Prawo posiadania Parchania, jako jednej z wielu wsi należących do biskupstwa włocławskiego (do 1796 r.), zostało potwierdzone w bulli protekcyjnej wydanej przez papieża Aleksandra IV w 1259 r.

Kolejne wzmianki o Parchaniu pochodzą z 1261 r., 1293 r. w 1372 r. biskup włocławski Zbylut z Gołańczy nadał Świętosławowi herbu Pałuka, podkomorzemu poznańskiemu, przywilej na budowę młyna wiatrowego w Parchaniu. w 1420 r. sąd królewski w Gębicach wyznaczył granice między Parchaniem a wsią rycerską Modliborzyce.

W średniowieczu Parchanie było ośrodkiem klucza wsi, zobowiązanych do świadczeń na rzecz istniejącego tu dworu biskupiego. z obecnej gminy Dąbrowa Biskupia do klucza należały wsie: Parchanie, Brudnia, część Ośniszczewa i Wonorze. w 1489 r. we wsi znajdowało się 13,5 łanu ziemi zasiedlonej, 0,5 łanu opuszczonej, 5 poletek ziemi przynależnej karczmarzom oraz pole wydzielone niegdyś młynarzowi. Wśród ludności mieszkało 4 zagrodników, działało 5 karczm. Folwark plebański został przejęty przez biskupa włocławskiego. w latach 1510 - 1511 dochody z poradnego z 7,5 łanu ziemi w Parchaniu czerpało starostwo inowrocławskie.

W 1534 r. wieś zamieszkiwało 11 kmieci, którzy uprawiali 11 łanów ziemi, 3 łany ziemi były opuszczone. We wsi znajdował się folwark biskupi. Pola folwarczne znajdowały się w Szadłowicach i Wonorzu. Chłopi z uprawianych łanów płacili czynsz, składali daninę biskupowi włocławskiemu, odrabiali 1 dzień pańszczyzny w tygodniu na folwarku oraz dawali podwozy do Włocławka, Torunia i Raciążka. Zobowiązani byli także do usługiwania we dworze, gdy przybędzie biskup włocławski lub jego starosta. Wśród mieszkańców było 4 zagrodników, którzy nie płacili czynszu i pracowali codziennie na folwarku. We wsi istniały 3 karczmy.

W 1582 r. we wsi mieszkało 14 kmieci, którzy uprawiali 12,5 włóki ziemi oraz dwóch zagrodników; 6 włók ziemi było opuszczonych. Wymiar pańszczyzny został zwiększony do 3 dni w tygodniu. We wsi znajdowało się 5 karczm. Karczmarze płacili czynsz za dzierżawę i zobowiązani byli do pracy we dworze biskupim. Dziesięcinę ze wsi pobierał biskup włocławski.

Z wizytacji z 1604 r. wynika, że we wsi było 12 kmieci posiadających po włóce ziemi oraz 6 zagrodników. Dwór biskupi został odnowiony przez biskupa włocławskiego Hieronima Rozdrażewskiego. Znajdował się w nim m.in. pokój dla biskupa i jadalnia. Wyposażony był w piece kaflowe. Oddzielny dom przeznaczony był dla urzędnika biskupiego. w folwarku znajdował się

browar biskupi, obora, gumna, stodoły, stajnie, chlew. Włączono doń część opuszczonej ziemi chłopskiej. We wsi był także wiatrak, w którym mielono sody i zboże. Właściciel Wierzbiczian - Rusinowski włączył do swej posiadłości część ziemi parchańskiej. Chłopi skarżyli się na Osieckich z Modliborzyc, którzy wyrządzali szkody w ich gospodarstwach i kradli plony.

Według wizytacji z 1615 r. w Parchaniu mieszkało 11 kmieci, którzy posiadali po włóce ziemi, karczmarz i 5 zagrodników, zobowiązanych do pracy w browarze biskupim. Chłopi ze Sławska i Łącka zwozili tu żyto, stąd plony były odwożone do Nieszawy. Przez pewien czas kmiecie zmuszeni byli płacić podatki konfederatom Silnickiego, przebywającym w okolicy w 1613 r.

W 1832 r. dzierżawcą folwarku był Schendel, w 1847 r. - Wolniewicz. w 1852 r. majątek został rozparcelowany. w 1884 r. 305 ha należało do Fritza Hoffschena. w 1843 r. założono spółkę melioracyjną (Meliorationssozietat des Parchanie Bruch), która zmeliorowała obszar 2 764 ha na terenie Parchania, Szadłowic, Słońska, Olszewic, Gąsek, Wierzbiczian, Ostrowa, Klepar, Marcinkowa i Balczewa. w 1879 r. powstała spółka melioracyjna (Dranagegenossenschaft Parchanie), która dokonała melioracji 587 ha w Parchaniu, Gąskach i Wonorzu.

Około 1888 r. we wsi były 22 chałupy, w których mieszkało 240 osób. w Parchaniach - Kolonii mieszkało 26 osób. w majątku Parchanie - o powierzchni 305,88 ha mieszkało 127 mieszkańców w 7 chałupach. Folwark specjalizował się w hodowli bydła i owiec. Istniały też Parchańskie Parcele, liczące 98 mieszkańców. Całość tworzyła okręg dominialny z 55 chałupami i 462 mieszkańcami, w tym 391 katolikami i 71 protestantami.

Około 1900 r. wybudowano drogę Parchanie - Modliborzycy - Wonorze - Ośniszczewko - Stanomin. Na pocz. XX w. wieś Parchanie zajmowała 684,61 ha, na których mieszkało w 1906 r. 347 osób. Obszar dworski zajmował 504,06 ha, zamieszkiwało go 478 osób. w Parchańskich Parcelach mieszkało w 1906 r. 41 osób. w miejscowej szkole nauka religii odbywała się w języku niemieckim, czemu nie sprzeciwiali się rodzice. Byli za to piętnowani na łamach prasy polskiej.

W 1910 r. właścicielem 341 ha gruntów był Kazimierz Brunner. w 1914 r. część majątku zakupiła Komisja Kolonizacyjna; w 1919 r. ten dział przejął Skarb Państwa Polskiego, a w 1937 r. - gmina Inowrocław - Wschód. w 1923 r., na mocy ustawy o osadnictwie wojskowym, tzw. resztówkę wraz z budynkiem mieszkalnym zakupił gen. Władysław Sikorski. w latach 1928 - 1939 w Parchaniu spędzał miesiące wiosenno - letnie wraz z żoną Heleną z Zubczewskich i córką Zofią Wandą. w 1939 r. do administrowania resztówką Sikorskiego upoważniony został rządcą Józef Wyborski. w latach 1939 - 1945 w budynku mieszkał Niemiec z Rygi - Robert von Sommer. Rządcą nadal był Józef Wyborski. Po wojnie w budynku mieszkały rodziny pracowników PGR Wierzbiczany. Obecnie dwór należy do gminy Dąbrowa Biskupia. w 2018 r. podjęto działania w celu adaptacji obiektu na Ośrodek Pamięci Generała Władysława Sikorskiego w Parchaniu. Podjęto również prace przy rewitalizacji parku.

W 1931 r. we wsi mieszkało 781 osób. w 1933 r. wybudowano Dom Pomocy Społecznej. w 1933 r. Parchanie przyłączono do gminy Inowrocław - Wschód.

Dnia 20 września 1981 r. z okazji 100 rocznicy urodzin gen. W. Sikorskiego odsłonięto pomnik projektu inowrocławskiego plastyka Mariana Kokoszyńskiego. Miejscowej szkole nadano imię gen. W. Sikorskiego i odsłonięto tablicę pamiątkową. w 1986 r. w budynku szkoły otwarto Izbę Pamięci gen. Władysława Sikorskiego. w 1993 r. powstało Towarzystwo Miłośników Pamięci generała Władysława Sikorskiego.

– **PARCHANKI**

Wieś powstała w XX w. z Parchańskich Parceli, wzmiankowanych w 1888 r. w tym czasie liczyła 98 mieszkańców, wchodząc w skład okręgu dominialnego Parchanie.

– PIECZYSKA

Na przełomie XVII i XVIII w. wieś była własnością rodziny Umińskich herbu Cholewa. Kolejnym właścicielem był Michał Słubicki, który odziedziczył okoliczne wsie (w tym Pieranie i Sobiesierne) dzięki ożenkowi z Rozalią Umińską w 1739 r. Jego potomkiem był Maciej Słubicki. Ok. 1770 r. właścicielami Pieczysk byli Paweł i Antoni Prusimscy, zmarli bezpotomnie ok. 1790 r. w latach 1807 - 1815 wieś należała do Księstwa Warszawskiego. w 1815 r. ponownie przeszła pod panowanie Prus. Brak wzmianek o kolejnych właścicielach majątku, dopiero pod koniec XIX w. nabył go Marcin Biederman, polski bankier, działacz narodowy, pośrednik polskiego obrotu ziemią w Wielkopolsce. Przeciwdziałając wykupowi ziemi przez Komisję Kolonizacyjną skupował ziemię od Niemców (firma Drwęski & Langner), a następnie ziemię tę odstępował polskiemu spółkom parcelacyjnym. Był także wydawcą poznańskiego tygodnika „PRACA”. w 1909 r. firma Drwęski & Langner sprzedała majątek Józefowi Hulagierze z Łojewa. Po wojnie majątek został znacjonalizowany i stał się własnością Skarbu Państwa Polskiego.

W 1301 r. Mikołaj Widowicz - prepozyt kolegiaty Św. Michała w Płocku, podarował Pieranie biskupstwu wrocławskiemu. w 1527 r. właścicielem wsi był Jan Modlibóg herbu Rola, kasztelan konarski kujawski (1518 - 1537). w 1578 r. wieś posiadał Chodowski, w 1583 r. - Sebastian Osiecki, w 1621 r. - Stanisław Przyłubski herbu Poraj, cześnik inowrocławski (1614 - 1629), w 1680 r. - Zygmunt Działyński herbu Ogończyk, starosta inowrocławski (1650 - 1685), łowczy koronny (1660 - 1661), wojewoda brzeski (1661 - 1678) i wojewoda kaliski (1678 - 1685).

W 1489 r. we wsi znajdowało się 13 łąnów ziemi zasiedlonych, 4 łąny opuszczone, 3 pola folwarczne oraz karczma. w latach 1510 - 1511 dochody z poradlnego z 10,5 łąnów ziemi czerpało starostwo inowrocławskie. w 1780 r. wieś liczyła 80 mieszkańców.

Na przełomie XVII/XVIII w. Pieranie posiadali Umińscy herbu Cholewa, po których dziedziczył Michał Słubicki herbu Prus II - poprzez związek małżeński z Rozalią Umińską. Michał Słubicki był łowczym kowalskim (1746 - 1748), brzeskim (1748 - 1765), cześnikiem brzeskim (1765 - 1769), chorążym bydgoskim (1769 r.). w 1830 r. wieś nabyła rodzina Lubowieckich, w 1836 r. wzmiankowana jest rodzina Preyss herbu Jastrzębiec, następnie - Niemiec Freytag (wówczas powstała niemiecka nazwa Freytagsheim). Około 1887 r. we wsi było 9 chałup, w których mieszkały 152 osoby, w tym 146 katolików i 6 protestantów. Obszar wsi wynosił 575,97 ha. w 1 poł. XIX w. znajdował się tu dwór, zbudowany z materiału uzyskanego z wież kościelnych, rozebranych w 1853 r. Według relacji jednego z najstarszych mieszkańców wsi, w jednym z pokoi dworu znajdowała się kaplica baptystów.

W 1879 r. powstała spółka melioracyjna (Dranagegenossenschaft Freytagsheim), która dokonała melioracji 671 ha ziemi. w 1900 r. wybudowano drogę Pieranie - Bąkowo - Przybysław oraz Pieranie - Konary. Pieranie na początku XX w. zajmowało obszar 409,36 ha, na którym w 1905 r. mieszkały 304 osoby. We wsi znajdował się urząd pocztowy, Dom Katolicki z organistówką, młyn i mleczarnia. Istniała także szkoła, do której w 1909 r. uczęszczało 254 uczniów. Posiadała dwóch katolickich nauczycieli i 1 ewangelickiego. w 1906 r., za manifestowanie polskości, został zwolniony z pełnienia dozoru szkolnego Andrzej Graczyk z Dziewy. Na początku XX w. rząd pruski wydzielił okręg łowiecki o powierzchni 409 ha. w 1906 r. powstało z inicjatywy proboszcza M. Bielawskiego Towarzystwo Robotników Katolickich, liczące 95 członków.

W końcu XIX i na początku XX w. wieś została rozparcelowana na majątki rentowe. Ich właścicielami stały się m.in. rodziny Roszaków, Borowiczów, Posadzych, Sajów, Meyerów, Zielińskich. w 1919 r. część majątku przejął Skarb Państwa Polskiego.

W czasie powstania wielkopolskiego we wsi działała straż ludowa, której naczelnikiem był J. Alkiewicz. Dnia 3 stycznia 1919 r. na czele powstańców rozbił oddział straży obrony krajowej (Heimatschutz), zakwaterowany w miejscowej szkole oraz oddział straży granicznej (Grenzschutz).

Po wyzwoleniu Pierania oddział powstańców toczył walki w Przybysławiu, Dąbrowie Biskupiej i Bąkowie.

W okresie międzywojennym we wsi działało Kółko Rolnicze, założone w 1904 r. przez Adama Czekanowskiego z Sobiesiemiów, w 1929 r. liczące 57 członków. w 1930 r. z inicjatywy Józefy Mlickiej powstało Kółko Włościanek, zajmujące się oświatą rolniczą i działalnością charytatywną. Kółko zorganizowało Zespół Przysposobienia Rolniczego, który m.in. wprowadzał uprawy doświadczalne. w okresie międzywojennym we wsi działało koło Stronnictwa Narodowego. w 1929 r. powstało koło skrajnie prawicowej Partii Monarchistycznej. Tradycje patriotyczne były kultywowane przez, istniejące w latach 1926 -1934, Towarzystwo Powstańców i Wojaków, którego komendantem był Ignacy Spychalski. w 1931 r. wieś zamieszkiwało 316 osób, działał urząd pocztowy.

– PRZYBYSŁAW

Wieś wzmiankowana w 1250 r. - dokument księcia kujawskiego i łęczyckiego Kazimierza I, zwalniający wsie biskupstwa włocławskiego z ciężarów prawa książęcego. Nazwa wsi, utworzona od imienia Przybysław charakterystycznego dla rodu Powalów z Krer i położenie w sąsiedztwie ich dóbr, wskazują, że być może wieś zanim przeszła na własność biskupów włocławskich, była własnością rycerską. w 1271 r. część wsi była w posiadaniu komesa Miłostawa. w 1482 r. Przybysław był własnością kościelną. w 1534 r. należał do klucza raciańskiego dóbr biskupstwa włocławskiego - do 1796 r., kiedy przeszedł na własność państwa pruskiego.

W 1489 r. we wsi znajdowało się 5 łanów ziemi chłopskiej, 14 łanów opuszczonych, 2 łany sołtysie, folwark i karczma. w 1534 r. było 30,5 łanów ziemi, 9 kmieci płaciło czynsz oraz oddawało daninę w naturze biskupowi włocławskiemu. Odrabiali też pańszczyznę w wymiarze 2 dni w tygodniu na folwarku w Przybysławiu i dawali podwoły do Torunia. Sołtys posiadał 4 łany zwolnione ze świadczeń. Był zobowiązany do służb określonych w przywileju sołtysim i do płacenia podatku - obiednego. We wsi były 3 karczmy. Dziesięcinę ze wsi pobierało biskupstwo włocławskie. w 1582 r. Przybysław zamieszkiwało 14 kmieci, którzy mieli po włóce ziemi. We wsi były poza tym 4 włóki sołtysie i 14 włók opuszczonych. Wieś zamieszkiwało także 3 zagrodników.

W 1604 r. chłopcy wykupili dziesięcinę biskupią za 140 florenów. z wizytacji z 1615 r. wynika, że wieś zamieszkiwało 14 kmieci, uprawiających po 2 włóki ziemi oraz zagrodnicy. Karczmarz, który piwo sprowadzał z browaru biskupiego w Raciażku, posiadał 0,25 włóki w Przybysławiu oraz 0,5 włóki ziemi opuszczonej w Chlewiskach, z których płacił czynsz. Pracą na folwarku zarządzał sołtys z Chlewisk, posiadający 4 włóki w Przybysławiu. Kmiecie wykorzystywali gospodarczo dąbrowę, za co składali daninę w naturze biskupowi włocławskiemu. Użytkowali także zarośla pod Brudnią oraz pastwiska we wsi. Zobowiązani byli do odrabiania 3 dni pańszczyzny na folwarku. Niekiedy musieli także kosić łąki w Brzozie. Grunty graniczące z Chróstowem były, na mocy zawartej z ich właścicielem umowy, wykorzystywane wspólnie jako pastwiska. Wizytatorzy biskupi odnotowali również, że chłopcy w święta nie uczęszczali do kościoła w Chlewiskach, ale uczestniczyli w zgromadzeniach nazwanych gromadami. o celu i charakterze tych zgromadzeń brak informacji źródłowych.

W 1805 r. dzierżawcami folwarku w Przybysławiu byli Marcin Bogatko i Anna Zakrzewska, od 1821 r. - Józef Molsdorf i jego żona Walentyna z domu Kretkowska. w 1828 r. majątek dzierżawiła Elżbieta Słubicka z domu Molsdorf wraz z mężem Ignacym Słubickim. w 1884 r. folwark przeszedł w ręce Józefa Duszyńskiego i jego żony Emilii z domu Jaraczewskiej, od 1853 r. dziedziczyli Malwina z domu Duszyńska i jej mąż Jan Karłowski. w 1861 r. majątność przejęli Bernard Louis Roeser i Louisa Rosalia Liborins, w 1864 r. - Ludwik Hinter. Od 1865 r. - August Sander i jego żona Emilia z domu Draheim, od 1876 r. - Fryderyk hrabia zu Solms Tecklenburg, od 1889 r. - Telesfor Bogusławski, od 1905 r. - Cohn z Torunia i Amalia Merkel z domu Habermann. w 1906 r. właścicielem folwarku został Niemiec Lotze. w tym samym roku dokonano parcelacji majątku.

W 1879 r. powstała spółka melioracyjna (Dranagegenossenschaft Przybysław), która dokonała melioracji 404 ha. w 1900 r. wybudowano drogi: Pieranie - Bąkowo - Przybysław - Walentynowo oraz Stanomin - Dąbrowa Biskupia - Przybysław. w 1896 r. ludność wsi składała się głównie z Polaków oraz 3 Niemców. w 1897 r. powstał urząd pocztowy. Na początku XX w. istniała karczma. Przybysław w 1905 r. zajmował obszar 810,42 ha, na którym mieszkały 434 osoby. We wsi znajdowała się szkoła katolicka, do której w 1909 r. uczęszczało 134 uczniów; posiadała 2 nauczycieli - katolickiego i ewangelickiego. w 1906 r. dzieci zorganizowały strajk szkolny, nie godząc się na naukę religii w języku niemieckim.

W 1931 r. wieś zamieszkiwało 489 osób. w 1936 r. powstało koło Stronnictwa Narodowego. Istniała Ochotnicza Straż Pożarna, której remizę wybudowano w 1936 r. w 1937 r. w celu zapobieżenia licznym kradzieżom, utworzono Straż Bezpieczeństwa Publicznego. Aktywnie działało Kółko Rolnicze, założone w 1876 r. przez Stanisława Łyskowskiego. w 1935 r. liczyło 50 członków. w 1933 r. zorganizowało pierwsze dożynki. Szerzeniem oświaty rolniczej zajmowało się Kółko Ziemianek oraz Zespół Przysposobienia Rolniczego. w latach 1939 - 1945 wieś znajdowała się pod okupacją niemiecką, spod której został wyzwolona w styczniu 1945 r.

– RADOJEWICE

Wieś rycerska, potem szlachecka, której pierwszymi właścicielami byli Radojewscy (Paszek - 1407) wzmiankowani jeszcze w 1489 r. w latach 1533 - 1544 jej właścicielem był Jerzy Zakrzewski z Radajewic Radajewski herbu Ogończyk, pisarz inowrocławski (1533 - 1538), podśędek inowrocławski (1544 - 1560) i kasztelan kruszwicki (1561 - 1562). w latach 1564 - 1577 Piotr Zakrzewski i Wawrzyniec Brzeziński. w 1583 r. 0,5 łanu ziemi należało do Jana Niemojewskiego herbu Szeliga (sędzia inowrocławski w latach 1562 - 1568), 7 łanów - do rodziny Zakrzewskich. w 1597 r. wieś ponownie należała do rodziny Radojewskich, z której wywodzą się Jan Chryzostom, Mikołaj, Rafał, Stefan i Wojciech, którzy od 2 poł. XVII w. do poł. XVIII w. piastowali urzędy m.in. chorążego inowrocławskiego, bydgoskiego, kasztelana inowrocławskiego. Nagrobek rodziny Radojewskich znajduje się w kościele Św. Mikołaja w Inowrocławiu, dokąd został przeniesiony w 1821 r. z rozebranego klasztoru franciszkanów.

W latach 1510 - 1511 z 1 łanu ziemi w Radojewicach dochody z poradlnego czerpało starostwo inowrocławskie. w latach 1564 - 1565 wieś była zalewana przez jezioro Gopło wskutek spiętrzenia wody przez groblę młyńską na rzece Noteci w Mątwach. w okresie reformacji w XVI w. istniał tu zbór protestancki. Ówczesni właściciele wsi - Wawrzyniec Brzeziński i Piotr Radojewski byli innowiercami. w średniowieczu Radojewice należały do parafii w Górze.

W latach 1655 - 1660 znacznych zniszczeń dokonała wojna polsko - szwedzka i wojna północna (1700 - 1721), w związku z czym, w 1711 r. wieś została zwolniona na okres 4 lat z podatków.

W 1 poł. XVIII w. wieś należała do Wojciecha Trzecińskiego, potem do von Roh - Trzecińskiego, który sprzedał ją w 1800 r. Franciszkowi Gieszewskiemu. w 1804 r. właścicielem został Andrzej (Zboży) Zakrzewski, który w 1829 r. sprzedał majątek Fryderykowi Wilhelmowi Schmettau i jego żonie Amalii Helenie z domu Prittwitz. w 1843 r. majątność nabył Fryderyk hrabia zu Solms Tecklenburg; w posiadaniu rodziny Radojewice pozostały do 1893 r. w tymże roku obszar dworski, o powierzchni 763 ha, wykupiła Komisja Kolonizacyjna. w latach 1897 - 1900 osiedliło się tu 41 osadników niemieckich. w 1897 r. Komisja Kolonizacyjna wykupiła inną część z obszaru wsi Radojewice, na którym osadzono w latach 1897 - 1900 kolejnych kolonistów, a w 1902 r. i 1907 r. poszerzono wykupiony areał. Do okręgu ziemskiego należał pobliski folwark Popowo. w 1863 r. w folwarku znajdowały się: dom mieszkalny, kuźnia, stajnie, stodoły, zajazd, szopy, obora, warsztat stelmacha.

W 1879 r. powstała spółka melioracyjna (Drainagegenossenschaft Radewitz), która dokonała melioracji 139 ha ziemi. Około 1888 r. wieś liczyła 20 chałup, w których mieszkało 157 mieszkańców. Obszar dworski zajmował powierzchnię 652,79 ha. Folwark specjalizował się w hodowli bydła holenderskiego i fryzyjskiego. Na terenie okręgu ziemskiego Radojewice znajdowało się 10 chałup, w których mieszkały 163 osoby, w tym 127 katolików i 36 protestantów. Do okręgu należał folwark Popowo. Na początku XX w. we wsi istniała karczma.

W 1905 r. obszar wsi wynosił 793,54 ha, na którym mieszkało 387 osób. Znajdowała się tu szkoła ewangelicka, do której w 1909 r. uczęszczało 86 uczniów. Na pocz. XX w. rząd pruski wydzielił na terenie Radojewic okręg łowiecki o powierzchni 700 ha. w końcu XIX w. wybudowano przy pomocy finansowej Komisji Kolonizacyjnej zbór ewangelicki w stylu eklektycznym, konsekrowany w 1901 r., rozebrany w 1970 r. Wspólnocie ewangelickiej w Radojewicach podlegały Konary i Modliborzyce.

W 1931 r. Radojewice zajmowały powierzchnię 987 ha, na której mieszkało 537 osób. w 1937 r. powstało Koło Włościanek, założone przez inż. Grażynę Znaniecką. Zajmowało się propagowaniem oświaty rolniczej, powołało dwa Zespoły Przynależenia Rolniczego. w okresie międzywojennym we wsi działało ogniwo terenowe Niemieckiego Związku Szkolnego (Deutscher Schulverein) oddziału inowrocławskiego, liczące 60 członków. Istniały także następujące niemieckie organizacje: Ortsgruppe Jungdeutsche Partei für Polen (90 członków), Westpolnische Landwirtschaftliche Gesellschaft (15 członków), Evangelischer Jungmadchenverein (15 członkiń).

We wrześniu 1939 r. miejscowi Niemcy zamordowali 7 Polaków. w 1945 r. zwłoki ofiar ekshumowano i pochowano na cmentarzu w Górze. w okresie okupacji hitlerowskiej we wsi znajdował się obóz przejściowy dla kobiet żydowskich. w 1946 r. majątek Radojewice przejął Skarb Państwa Polskiego. Obecnie część budynków folwarcznych jest własnością Urzędu Gminy w Dąbrowie Biskupiej, a część indywidualnych gospodarzy.

– **REJNA**

Na mapie Schroettera z lat 1796 - 1802 w miejscu wsi znajduje się jedynie leśniczówka. Kolonia Rejna powstała w 1837 r. Leśnictwo Rejna, podlegające nadleśnictwu Gniewkowo, utworzono w 1894 r. Większość mieszkańców osady początkowo stanowili ewangelicy (58% - w 1838 r.), jednak z czasem ich ilość malała (w 2 poł. XIX w. 37%), po 1921 r. było ich zaledwie 6%. Pod koniec XIX w. założono jednoklasową szkołę ewangelicką, która w 1919 r. stała się szkołą katolicką (dzieci ewangelickie miały uczęszczać do szkoły w Modliborzycach). Parafia ewangelicka dla protestantów z Rejny znajdowała się w Dąbrowie Biskupiej.

– **SOBIESIERNIE**

W XVI w. wieś należała do rodziny Sobiesierskich, posiadających m.in. część wsi Bąkowo, Siniarzewo, Kobylebłota Sobiesierskie i Wierzchosławice. Około 1580 r. właścicielem był Piotr Sobiesierski, pozostający pod ekskomuniką przez okres 10 lat, zmarł w Służewie w 1598 r. Na przełomie XVII i XVIII w. wieś stała się własnością rezydującej w Kościelnej Wsi rodziny Umińskich herbu Cholewa. Kolejnym właścicielem był Michał Słubicki, który odziedziczył Pieranie i okoliczne wsie (w tym Sobiesierne) dzięki ożenkowi z Rozalią Umińską w 1739 r. Jego potomkiem był Maciej Słubicki.

W XIX w. istniał tu folwark a majątek miał wielu właścicieli. Na pocz. XX w. należał do Adama Czekanowskiego, założyciela Kółka Rolniczego. w 1908 r. Czekanowski sprzedał majątek Sobiesierne Nikodemowi Zielińskiemu. Obecny dwór powstał około 1910 r. (prawdopodobnie dla Zielińskich). Po II wojnie światowej majątek został znacjonalizowany i stał się własnością Skarbu Państwa Polskiego. Obecnie jest własnością potomków dawnych właścicieli, którzy prowadzą tu gospodarstwo rolne. Dwór został wyremontowany w latach 1970 - 1973.

– STANOMIN

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1394 r., jej właścicielem był Andrzej, podkoniuszy gniewkowski. w 1489 r. wieś była w rękach Pawła Wolskiego, w 1516 r. znalazła się w posiadaniu króla Zygmunta Starego, który darował ją wojewodzie poznańskiemu Mikołajowi z Lubrańca. w bliżej nieznanych okolicznościach, na pocz. XVI w., wieś uległa rozdrobnieniu; połowa gruntów była w rękach prywatnych, połowa została królewską. w 1564 r. królewszczyzna była dzierżawiona przez Wawrzyńca Brzezińskiego z Brzezin (4 włóki), druga połowa była w rękach M. Baranowskiego. Brzeziński był arianinem, przyjacielem Jana Niemojewskiego. w 1583 r. część szlachecka została podzielona między Jana i Piotra Baranowskich, użytkujących wspólnie 2 łany ziemi i Marcina Baranowskiego herbu Ostoja, pisarza inowrocławskiego (1578 - 1584), posiadającego 2 łany i dzierżawiącego 3 łany królewszczyzny.

W 1489 r. we wsi znajdowało się 9 łanów ziemi chłopskiej, 3 folwarki szlacheckie oraz młyn wiatrowy. w latach 1510 - 1511 dochody z poradnego z 4,5 łanu w Stanominie czerpało starostwo inowrocławskie. w latach 1564 - 1565 wymieniany jest folwark. Na królewszczyźnie gospodarowało 4 kmieci, posiadających 4 włóki ziemi. Piąta włóka była niezasiedlona. Kmiecie zobowiązani byli do płacenia czynszu, składania daniny oraz odrabiania 2 dni w tygodniu pańszczyzny. w 1598 r. dziesięcinę z królewszczyzny pobierał pleban z Chlewisk, a z folwarku - proboszcz z Brudni. Dzierżawcą królewszczyzny był Wojciech Krzykowski herbu Junosza, sędzia grodzki przedecki, podsędek sieradzki (1575 r.), kasztelan kruszwicki. w połowie XVII w. właścicielem Stanomina był Krzysztof Gembicki herbu Nałęcz, starosta stawiszynski (1623 r.), gnieźnieński, kasztelan gnieźnieński (1653 r.), wojewoda inowrocławski. w 1690 r. część wsi dziedziczył Stefan Wolski. Włóka roli należała do króla, który nie wiedząc, że reszta posiadłości jest własnością szlachecką, wcielił obszar wsi do dóbr królewskich i nałożył podatek zwany hyberną, o zniesienie którego na sejmiku w Radziejowie w 1690 r. występował dziedzic wsi. Około 1771 r. królewszczyznę była dzierżawiona przez Antoniego Wolskiego, pobierano z niej 27 złotych polskich kwarty i 47 złotych polskich 6 groszy hyberny.

Około 1883 r. we wsi był dwór, wiatrak, 9 chałup, w których mieszkały 122 osoby, w tym 103 katolików i 19 protestantów. Wieś zajmowała obszar 499 ha. w 1879 r. powstała spółka melioracyjna (Dranagegenossenschaft Standau), która dokonała melioracji 220 ha. w 1905 r. wieś zajmowała obszar 536,44 ha, na którym mieszkało 239 osób.

W 1890 r. właścicielem Stanomina był Franciszek Wysiecki. w 1899 r. obszar dworski o powierzchni 525 ha wykupiła Komisja Kolonizacyjna, tu w latach 1902 - 1904 osiedliło się 28 kolonistów niemieckich wyznania ewangelickiego. Protestanci mieli do dyspozycji własną szkołę i cmentarz. Na początku XX w. wybudowano drogi: Stanomin - Ośniszczewko - Wonorze - Modliborzyce - Parchanie (1900 r.), Parchanie - Stanomin - oraz Stanomin - Dąbrowa Biskupia - Przybysław. Istniał tu okręg łowiecki o powierzchni 536 ha, wydzielony przez państwo pruskie. Była również szkoła ewangelicka, do której w 1909 r. uczęszczało uczniów.

W 1919 r. majątek przejął Skarb Państwa Polskiego. w 1931 r. wieś zamieszkiwało 276 osób. w latach 1939 - 1945 wieś znajdowała się pod okupacją hitlerowską, spod której została wyzwolona w styczniu 1945 r.

– WOLA STANOMIŃSKA

Najwcześniejsza wzmianka o wsi pochodzi z 1489 r. - jej właścicielem był Paweł Wolski. Potem we wsi było kilka folwarków szlacheckich i jeden kmieć. w 1583 r. miejscowość podzielona była między 5 członków rodziny Wolskich, z których każdy miał 1 łan ziemi. w 1598 r. dziesięcinę z folwarku pobierał pleban z Brudni. w 1695 r. część wsi była królewszczyzną, część własnością szlachecką. w 1720 r. Wola Stanomińska była własnością Konstantego Wolskiego. w 1846 r. właścicielem wsi był S. Lewrenz. w latach 1851 - 1860 Franciszek Wysiecki, w latach 1861 - 1890

rodzina Kunkel, w latach 1891 - 1901 Bruno Hagen. w 1901 r. majątność przeszła w ręce Ludwiga z Kawęczyna, po którym dziedziczyła w 1911 r. jego żona Klara Ludwig z domu Brantych, od 1929 r. - jej syn Ryszard Ludwig. w 1946 r. majątek przejął Skarb Państwa Polskiego.

Około 1890 r. wieś zajmowała 272 ha; w czterech chałupach mieszkało 96 osób, w tym 83 katolików i 13 protestantów. Na początku XX w. rząd pruski wydzielił okręg łowiecki o powierzchni 272 ha. w 1905 r. wybudowano drogę. w latach 20. XX w. wieś zajmowała obszar 271 ha. w 1931 r. mieszkały tu 102 osoby.

– WONORZE

Wzmiankowane w 1246 r. Wonorze było własnością klasztoru norbertanek w Strzelnie i razem z innymi dobrami tego klasztoru zostało zwolnione z ciężarów prawa książęcego przez księcia kujawskiego Kazimierza Konradowica. Pod koniec XIII w. część wsi znalazła się w posiadaniu książąt kujawskich Siemomysłowiców, od których odkupił je wojewoda brzesko -kujawski Bronisz. w latach 1301 - 1308 Bronisz darował wieś na mocy testamentu klasztorowi strzeleńskiemu. w 1308 r. prepozyt klasztoru w Strzelnie Mikołaj zastawił Wonorze biskupowi wrocławskiemu Gerwardowi za 51 grzywien monety toruńskiej. Był to już drugi zastaw tej wsi, gdyż poprzednik Mikołaj, prepozyt Jan również zastawił Wonorze biskupowi wrocławskiemu za 30 grzywien. Trudności materialne spowodowały, że norbertanki nie spłaciły zaciągniętego długu, gdyż w nieznanych okolicznościach Wonorze znalazło się w posiadaniu wojewody kaliskiego Sędziwoja z Szubina herbu Pałuka, który w 1404 r. zapisał je w testamencie biskupowi wrocławskiemu. Sędziwój z Szubina zmarł w 1406 r. i najprawdopodobniej wtedy wieś stała się własnością biskupstwa wrocławskiego, do którego należała do czasów sekularyzacji dóbr kościelnych w 1796 r.

W 1489 roku we wsi znajdowało się 11,25 łanu ziemi chłopskiej, 10,75 łanu opuszczonego, 2 łany sołtysie, folwark biskupi oraz 5 karcz. w 1534 r. we wsi znajdowało się 15 łanów ziemi, w tym 5 uprawnych. Chłopi za użytkowanie ziemi zobowiązani byli do czynszu, danin w naturze, odrabiania 1 dnia pańszczyzny w tygodniu na folwarku w Parchaniu oraz dostarczania podwód biskupowi wrocławskiemu. Sołtys posiadał 2 łany zwolnione ze świadczeń i zobowiązany był do służb określonych w przywileju sołtysim. We wsi znajdowały się 3 karczmy. Biskupstwo wrocławskie pobierało ze wsi dziesięcinę w wysokości 4 florenów 12 groszy.

W 1582 r. we wsi było 6 kmieci, posiadających 5 włók ziemi. Sołtys miał 2 włóki. Chłopi zobowiązani byli do odrabiania 3 dni pańszczyzny w tygodniu na folwarku w Wonorzu oraz dostarczania podwód do Torunia, Raciążka i Nieszawy. We wsi było 7,5 włóki ziemi opuszczonej. Istniały 2 karczmy. W 1604 r. wieś zamieszkiwało 7 kmieci, którzy uprawiali po 2 włóki ziemi, sołtys posiadający 2 włóki oraz 2 zagrodników. Część pól została zabrana chłopom i włączona do folwarku. Kmiecie mogli korzystać z pastwisk w Modliborzycach w zamian za 6 dni odrobku na rok. Dziesięcinę ze wsi pobierał dziekan kolegiaty kruszwickiej.

W 1615 r. sołtysiem był szlachcic Wojciech Gliński, który posiadał 2 włóki ziemi. w skład zabudowy folwarcznej wchodził dom mieszkalny, obory i dwie stodoły. Pola folwarczne znajdowały się w Wonorzu, Ośniszczewku i Brudni. We wsi znajdowały się stawy, w których hodowano karasie, szczupaki i liny. Była też karczma, z której korzystali też kmiecie z Ośniszczewa. Chłopi ze słodem i pańskim zbożem jeździli do młyna biskupiego w Wojdalu. Kmiecie nadal mieli pastwiska w Modliborzycach, za korzystanie z których ich właściciel nieprawnie pobierał podatek zwany oborne. Ponadto zobowiązani byli do odrabiania 3 dni pańszczyzny w tygodniu na folwarku w Wonorzu oraz orania pól i młócenia zboża w Sławsku, Szadłowicach i Parchaniu.

Przed 1830 r. w ramach akcji kolonizacyjnej władze pruskie sprowadziły osadników głównie ze Szwabii. Tuż przy wsch. krańcu wsi założono kolonię. w samej wsi rozparcelowano folwark i dokonywano akcji osadniczej (co tłumaczy obecność dwóch cmentarzy - dla wsi i kolonii). Parafia

ewangelicka znajdowała się w Murzynku. w latach 80. XIX w. w koloni Wonorze mieszkało 96% ewangelików, we wsi - 90%.

Około 1899 r. wieś zajmowała obszar 349 ha. Było tu 25 chałup, w których mieszkało 250 osób, w tym 24 katolików. Kolonia - 191 ha z 10 domami, w których mieszkało 199 chłopów, w tym 7 katolików. Na początku XX w. Wonorze zajmowało obszar 537 ha, na którym w 1905 r. mieszkało 417 osób. Rząd pruski wydzielił okręg łowiecki o powierzchni 538 ha. We wsi istniała szkoła ewangelicka (co najmniej od 1903 r.) oraz posterunek żandarmerii. w 1931 r. wieś liczyła 380 mieszkańców, a jej powierzchnia wynosiła 598 ha. w latach międzywojennych działało ogniwo terenowe Niemieckiego Związku Szkolnego (Deutscher Schulverein) z Inowrocławia, liczące 30 członków oraz organizacja Westpolnische Landwirtschaftliche Gesellschaft, licząca 25 członków.

– ZAGAJEWICE

Pierwsze wzmianki dotyczące wsi pochodzą z lat 1428 - 1431 - w zapiskach konsystorza wrocławskiego pojawia się szlachcianka Dorota z Zagajewic. Na sejmiku w Radziejowie w 1437 r. była rozpatrywana sprawa Włodka z Zagajewic. w 1489 r. Zagajewice były podzielone na 3 działy, w których znajdowały się folwarki szlacheckie.

W latach 1543 - 1583 wieś była własnością Wojciecha Drogowskiego i Stanisława Klekota. Około 1590 r. dziesięcinę pobierała kapituła wrocławska. Dziesięcina należała się również plebanowi z Brudni. w latach 1598 - 1620 1 łan ziemi posiadał Piotr Grabski herbu Dołęga, chorąży brzeski (1603 - 1606), starosta kruszwicki (1606 - 1617), chorąży brzeski (1617 - 1618). w 1717 r. Zagajewice kupił Andrzej Biesiekierski herbu Pomian, skarbnik bydgoski (1737 - 1753), po którym dziedziczył Antoni Biesiekierski. Na mocy zapisu testamentowego Antoniego Biesiekierskiego, który nie posiadał dzieci, wieś w 1821 r. przeszła w ręce jego syna chrzestnego - Józefa Kozłowskiego i jego żony Marianny z domu Kownackiej.

W latach 1842 - 1901 wieś była w posiadaniu rodziny von Backmann, następnie rodziny Friede. Około 1883 r. folwark obejmował 324 ha. w 1895 r. majątek składał się z pałacu wybudowanego około 1890 r., domu dla urzędnika, chlewu, spichrza z mieszkaniami, stodoły, owczarni, domu dla ogrodnika, obory, domów mieszkalnych, pralni. We wsi było 6 chałup, w których mieszkało 166 osób, w tym 79 katolików. w 2 połowie XIX w. melioracji gruntów dokonała spółka melioracyjna z Murzynna. w 1905 r. majątność ziemska zajmowała obszar 330,60 ha, na którym mieszkały 123 osoby. w 1908 r. majątek wykupiła Komisja Kolonizacyjna.

W 1919 r. majątność znalazła się w posiadaniu Joachima Busse z Łątkowa. w 1935 r. nabył ją Zygmunt Smoczyński, dyrektor cukrowni w Janikowie. w latach 20. XX w. we wsi było 231,18 ha ziemi. w 1931 r. mieszkało tu 111 osób.

– ZAGAJEWICZKI

W 1489 r. Zagajewiczki stanowiły jeden z trzech działów wsi Zagajewice. w 2 poł. XVI w. 1 łan ziemi posiadał P. Łąkocki, 2 łany - M. Zagajewski, 0,75 łanu - S. Zagajewski. w 1598 r. we wsi znajdowały się 2 folwarki, z których dziesięcinę pobierał pleban z Brudni. w latach 1655 - 1660 zniszczenia gospodarcze spowodowała wojna polsko - szwedzka, potem wojna północna (1700 - 1721), dlatego w 1720 r. wieś została zwolniona z podatku - szelążnego.

W 1 poł. XVIII w. wieś należała do Sebastiana Rybińskiego, po którym dziedziczyli Józef, Helena i Katarzyna Rybińscy. w 1790 r. właścicielem majątku stał się Józef Rybiński, pół roku później - Marianna Działowska z domu Mellin, od 1804 r. - Józefa Nowaczepowska z domu Krzypińska, od 1806 r. - Jan Dobrski, od 1820 r. - Michał Meyer i jego żona Amalia z domu Schlesier. 5 czerwca 1842 r. dobra ziemskie przeszły w ręce Tadeusza Wolańskiego, a 1 września 1842 r. - Ludwika Kozłowskiego. Od 1854 r. były w posiadaniu Leopolda Nehringa. w 1856 r. obszar dworski posiadali Gottlieb Schleif i Anna Elżbieta Hymann. w 1860 r. majątność przejął Johann Krause, w 1882 r. - Alwin Peter. w 1889 r. była w rękach Ludwika Hermanna Joachimiego, po którym dziedziczyła

Helena Joachimi. w 1908 r. obszar dworski wykupiła Komisja Kolonizacyjna. w 1929 r. właścicielami majątku stali się Władysław Kosiak i jego żona Teresa. Władysław Kosiak był w okresie międzywojennym prezesem Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast” w Inowrocławiu. w 1946 r. obszar dworski Zagajewiczki przejął Skarb Państwa Polskiego.

Okolo 1895 r. wieś zajmowała obszar 124 ha. Było tam wówczas 5 chałup, w których mieszkało 62 chłopów, w tym 24 protestantów. w 1905 r. mieszkało tu 85 osób. w latach 20. XX w. we wsi było 180,7 ha ziemi. w 1931 r. mieszkały 134 osoby. w latach 1939 - 1945 znajdowały się pod okupacją Niemiec hitlerowskich, spod której zostały wyzwolone w styczniu 1945 r.

5.3. Krajobraz kulturowy - dziedzictwo materialne

Dziedzictwo niematerialne stanowi zasadniczą część krajobrazu kulturowego. Wśród istotnych, budujących go elementów znajdują się zabytki. Gmina Dąbrowa Biskupia może poszczycić się zaledwie kilkoma ważnymi obiektami zabytkowymi definiującymi jej przeszłość i określającymi współczesną pozycję. Świadomość tego bezcennego kapitału powinna towarzyszyć społeczności lokalnej, także władzom samorządowym, stanowiąc dla nich inspirację do zbudowania strategii lokalnej, wykorzystującej potencjał zabytków, jako swoistego generatora inicjatyw kulturalnych i edukacyjnych.

5.3.1. Najważniejsze zabytki nieruchomości gminy Dąbrowa Biskupia

I. OBIEKTY SAKRALNE

Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej, Pieranie

Zdjęcia nr 1, 2. Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej, Pieranie

Największy drewniany kościół w Polsce, wzniesiony w latach 1732 - 1734 przez cieślę Jakuba Gaca z Zegrza. Jest jedną z największych w Polsce drewnianych bazylik krytych gontem. w 1736 r. zbudowano dwie barokowe wieże, rozebrane w 1853 r. Kilkakrotnie remontowany: 1825 r., 1894 r. - odnowienie polichromii przez Henryka Jaguszewskiego w 1951 r. przez Franciszka Cholewińskiego. Ważniejsze remonty w 1901 r., 1933 r., 1947 r., 1963 r. (zmiana dachówki na gont), remont kapitalny w latach 2003 - 2008 i renowacja polichromii latach 2009 - 2015. Świątynia jest najważniejszym sanktuarium ziemi kujawskiej określanym mianem „Częstochowy Kujaw”.

Kościół barokowy, orientowany, na cokole licowanym kamieniem, drewniany w konstrukcji zrębowej i sumikowo - łątkowej, szalowanej pionowo deskami, opięty drewnianymi szkarpami. Trójnawowa pseudobazylika z pozornym transeptem utworzonym przez dwie kaplice zamknięte trójbocznie, nakryte kopułami z barokowymi hełmami i latarniami. Mniejsze od nawy prezbiterium zamknięte trójbocznie, z zakrystiami. w fasadzie po bokach pozostałość wież pełniących obecnie rolę krucht. Dach dwukalenicowy, kryty gontem z ośmioboczną wieżyczką na sygnaturkę, zwieńczoną blaszanym hełmem z latarnią i chorągiewką z datą „1933”; dachy naw bocznych pulpitowe. Nawa główna wydzielona dwoma rzędami słupów z arkadami, nakryta pozornym sklepieniem kolebkowym; podobnie nawy boczne. Chór muzyczny wsparty na dwóch słupach, o prostej linii parapetu z organami z 1854 r. Polichromia rokokowa z 1754 r., autorstwa Jana Jerzego Petriego i Marcina Stanowskiego, fundowana przez Króla Stanisława Leszczyńskiego: na stropie prezbiterium Ukoronowanie i Wniebowzięcie MB, wizerunki świętych i aniołów oraz kapelę pierańską. Ponadto malowidła przedstawiające otrzymywane cuda i łaski od MB i wizerunki kościoła.

Wyposażenie świątyni jest późnobarokowo - regencyjne z ołtarzem głównym (lata 1730 - 1735), w którym słynący łaskami renesansowy obraz Matki Boskiej Pierańskiej.

Kościół pw. Św. Wojciecha, Parchanie

Zdjęcia nr. 3, 4. Kościół pw. Św. Wojciecha, Parchanie

Dzieje parafii sięgają XI w. - z tego okresu pochodzą pochówki biskupów kruszwickich: Wenancjusza zmarłego w 1055 r. i Andrzeja Rzymianina zmarłego w 1081 r. Pierwszy kościół zbudowano w Parchaniu ok. 1000 r., w 1655 r. został spalony przez Szwedów. w 1840 r. zbudowano obecny. w 1900 r. dobudowano kruchtę, rok później - neobarokową wieżę.

Kościół orientowany, trójnawowy na rzucie prostokąta, z niewyodrębnionym zewnątrz prezbiterium, nakryty dwuspadowym dachem. Ściany w konstrukcji szkieletowej z ceglanym wypełnieniem, w dolnej partii licowane białą cegłą i ceglane, z ceglanym detalem (fasada); szczyt wsch. drewniany. Od zach. - murowana, tynkowana, czterokondygnacyjna wieża o formach neobarokowych, zwieńczona sygnaturką. Wnętrze trójnawowe - nawy wydzielone drewnianymi słupami dźwigającymi otwarte wiązanie dachowe. Prezbiterium wydzielone wewnątrz, ujęte zakrystią od płu. i kruchtą od pld.

Kościół pw. Św. Michała Archaniola, Brudnia

Zdjęcie nr 5. Kościół pw. Św. Michała Archaniola, Brudnia

Początki parafii sięgają XIII w., kiedy wydzielona została z parafii Parchanie. Poprzedni kościół drewniany zbudowany został w XVIII w., spalony w 1919 r. Obecny murowany wzniesiony został w 1925 r., według projektu Pawła Kutlińskiego.

Kościół orientowany, jednonawowy, z wieżą w fasadzie i niewielkim, zamkniętym odcinkowo prezbiterium. Na dwuspadowym dachu - sygnaturka. Wieża trójkondygnacyjna, ujęta po bokach parterowymi aneksami, zwieńczona cebulastym hełmem z ażurową latarnią. Ściany murowane, tynkowane, detal wypracowany w tynku, o barokowej proveniencji.

Kościół pw. Świętej Trójcy, Chlewiska

Zdjęcia nr 6, 7. Kościół pw. Świętej Trójcy, Chlewiska

Parafia wymieniana jest od XV w. Obecny, neogotycki kościół wzniesiono w 1910 r., konsekrowano w 1916 r.

Niewielki kościół orientowany na rzucie prostokąta, z apsydą zaakcentowaną ryzalitem przepartym ostrołuczną arkadą i aneksem zakrystii w ścianie pld. Dach trójspadowy, przedłużony nad zakrystię; nad nie wyodrębnionym prezbiterium wieloboczna sygnaturka nakryta ostrosłupowym

dachem. Ściany murowane z cegły na cokole licowanym kamieniem, otwory okien zamknięte łukiem okrągłym, otwór drzwi ostrołuczny, o profilowanych węgarach.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP, Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 38

Zdjęcia nr 8, 9. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP, Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 38

Wzniesiony w 1872 r., jako ewangelicki, od 1945 r. katolicki, filialny.

Kościół orientowany, jednonawowy, nakryty dwuspadowym dachem, z czterokondygnacyjną wieżą w fasadzie i poligonalnie zamkniętym, mniejszym prezbiterium. Budynek oszkarpowany, ściany szczytowe ujęte narożnymi szkarpami, zwieńczone kotarowymi, wieloczłonowymi szczytami ze sterczynami. Ściany murowane z cegły na kamiennym cokole, detal ceglany (blendowe podziały szczytów, ażurowa balustrada zwieńczenia wieży, gzymsy). Otwory okienne zamknięte ostrołucznie. Ostrołuczny otwór drzwi o profilowanych węgarach, zwieńczony wimpergą, ujęty parą filarków ze sterczynami.

II. REZYDENCJE

Rezydencje na terenie gminy są raczej skromne, co może wynikać ze znacznego rozdrobnienia własności ziemskiej w czasach historycznych.

Dwór, Wola Stanomińska nr 2

Zdjęcie nr 10. Dwór, Wola Stanomińska nr 2

Dwór wybudowany w latach 1920 - 1925, gruntownie remontowany w latach 1973 - 1974.

Budynek neobarokowy na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, przykryty dachem czterospadowym. w płd. - wsch. narożu - pięcioboczna, dwukondygnacyjna z mezzanino wieża przykryta niskim dachem baniastym z latarnią. Pośrodku fasady płytki ryzalit zwieńczony neobarokowym frontonem, poprzedzony gankiem kolumnowym (kolumny jońskie). w elewacji płn. niewielki aneks o ścianach w konstrukcji ryglowej. Detal skromny, wypracowany w tynku: płaskie gzymsy, opaski ujmujące okna od góry.

Dwór, Sobiesierne nr 9

Zdjęcie nr 11. Dwór, Sobiesierne nr 9

Dwór wzniesiony w pocz. XX w., ok. 1910 r., remontowany w latach 1970 - 1973, obecnie jest własnością prywatną. Dwór wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, z nieznacznym ryzalitem zwieńczonym wysokim frontonem - na osi fasady, nakryty wysokim naczółkowym dachem kryjącym użytkowe poddasze. Do płn. szczytu przylega parterowa, płasko nakryta oficyna, do płd. - drewniana weranda. Elewację ogrodowa poprzedza obszerna weranda, poprzedzona schodami.

Pastorówka, ob. dom, Radojewice nr 42

Zdjęcie nr 12. Pastorówka, ob. dom, Radojewice nr 42

Budynek pochodzi z ok. 1890 r., eklektyczny o znacznie rozczłonkowanej bryle, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, kryty dachem wielospadowym z naczółkiem. w płd. - zach. narożu - pięcioboczna, dwukondygnacyjna wieża kryta dachem namiotowym. Przed wejściem - ganek z ceglany murkiem. Budynek częściowo licowany cegłą, częściowo tynkowany.

Dwór, Parchanie nr 33

Zdjęcie nr 13. Dwór, Parchanie nr 33

Dwór pochodzi z XIX w., bez wyraźnych cech stylowych. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z pozornym ryzalitem na osi fasady, w partii dachu zwieńczonym obszerną, prostokątną facjatą. Nakryty wysokim, dwuspadowym dachem. Ryzalit i facjata akcentowane parami pilastrów. Na fasadzie - tablica informacyjna o generale Sikorskim. w 2018 r. przeprowadzono remontowe przy dworze i parku.

Dwór, Pieranie nr 28-29

Zdjęcie nr 14. Dwór, Pieranie nr 28-29

Dwór pochodzi z 2 poł. XIX w., wzniesiony z materiału uzyskanego z wież kościelnych, rozebranych w 1853 r. Budynek na rzucie prostokąta, wysoko podpiwniczony, złożony z pięciosiowej części parterowej z mezzaninem, nakrytej dachem czterospadowym oraz poprzecznej części dwukondygnacyjnej, nakrytej płasko. Naroża ścian akcentowane czworobocznymi filarkami, zwieńczonymi sterczynami - powyżej okapu dachów. Ściany części niższej rozczłonkowane lizenami. Zmieniony kształt otworów okiennych i późniejsze remonty spowodowały utratę cech stylowych.

Dwór, Zagajewiczki nr 12

Zdjęcie nr 15. Dwór, Zagajewiczki nr 12

Powstał w ok. 1890 r. Budynek dwukondygnacyjny z parterowym skrzydłem od płd., nakryty płytkami dwuspadowymi dachami. Ściany murowane z cegły, partia cokołowa tynkowana, detal ceglany: lukrowe gzymsy nadokienne w obu kondygnacjach.

Dwór, Konary nr 8

Zdjęcie nr 16. Dwór, Konary nr 8

Pochodzi z ok. 1850 r., przebudowany w 1900 r. Budynek częściowo podpiwniczony, jednokondygnacyjny, na rzucie prostokąta, w partii środkowej podwyższony o facjatkę, nakryty dachem dwuspadowym. w wyniku przebudowy stracił większość cech stylowych.

Dwór, Modliborzyce nr 10

Zdjęcie nr 17. Dwór, Modliborzyce nr 10

Powstał na pocz. XX w. Dwór na rzucie prostokąta, podpiwniczony, parterowy, z mezzanino, nakryty dwuspadowym dachem. w dziewięcioosiowej fasadzie skromny portyk czterokolumnowy, poprzedzony schodami.

Dwór, Dziewa nr 1

Zdjęcie nr 18. Dwór, Dziewa nr 1

Powstał na koniec XIX w. Parterowy budynek na rzucie prostokąta, z prostokątnym gankiem w fasadzie, nakryty dwuspadowym dachem. Na skutek przebudów pozbawiony cech stylowych.

III. ZABYTKI TECHNIKI

Kanał Parchański - około 13 km długości. Wykopany w latach 1792 - 1858 przez osadników olenderskich na głębokość 2 metrów. Posiada połączenie z rzeczką Tążyną uchodzącą do Wisły pod Otłoczynem. Jego zadaniem było odwodnienie Obniżenia Gniewkowskiego.

Młyn w Wonorzu, 1900 r.

Zespół młyna w Stanominie z dwoma budynkami gospodarczymi, pocz. XX w.

Pieranie - zespół młyna: młyn i spichlerz, ok. 1900 r.

– STAN ZACHOWANIA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Zabytki sakralne, od wieków użytkowane przez jednego właściciela, na bieżąco remontowane, zachowane są w stanie bardzo dobrym. Zabytki rezydencjonalne użytkowane współcześnie przez właścicieli prywatnych w większości prezentują stan dobry, wymagają bieżących remontów.

5.3.2. Zabytkowe układy przestrzenne

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Są to zarówno urbanistyczne układy miast, ruralistyczne układy wsi, także mniejsze zespoły: założenia pałacowo - folwarczne, zwykle połączone z parkami, cmentarze.

I. UKŁADY RURALISTYCZNE WSI

Na równinnych terenach gminy Dąbrowa Biskupia dominują niewielkie wsie o prostoliniowym układzie przestrzennym, bazującym na układzie jednodrożnym, na przestrzeni dziejów rozbudowanym do wielodrożnicy (np. Chlewiska, Przybysław, Radojewice, Mleczkowo). Wsie położone w części płn. gminy charakteryzują się bardziej zwartą zabudową, w części płd. dominuje zabudowa rozproszona, złożona z siedlisk znacznie od siebie oddalonych.

Tereny gminy, podobnie jak tereny całego zaboru pruskiego, poddane zostały znacznej presji kolonizacyjnej, zapoczątkowanej kolonizacją fryderycjańską w 2 poł. XVIII w., następnie Komisji Kolonizacyjnej i powojennym parcelacjom. Formy przestrzenne i kształty dawnych wsi zostały w znacznym stopniu zatarte, a przestrzenne reformy doprowadziły do prawie całkowitego zniszczenia obiektów dawnego budownictwa. Na to miejsce wkroczyły bezpośrednio elementy budownictwa współczesnego, w znacznym stopniu o charakterze bezstylowym.

Dąbrowa Biskupia to wieś jednodrożna ze skupiskami zabudowy o charakterze ulicowym. Kilka wsi gminy wywodzi się z osady folwarcznej: np. Bąkowo, Dziewa. Na uwagę zasługują układy wsi Parchanie, Pieranie i Wonorze, objęte strefą B ochrony konserwatorskiej.

II. ZESPOŁY REZYDENCJONALNE, ZESPOŁY FOLWARCZNE i PARKI

Rezydencje - siedziby właścicieli majątku, stanowią zwykle zespoły obejmujące część rezydencjonalną złożoną z dworu położonego najczęściej w parku krajobrazowym i część folwarczną - zabudowę inwentarską, stodoły i spichrze rozlokowane wokół dziedzińca gospodarczego, czasem obiekty przemysłowe, jak gorzelnie czy browary. Większość zespołów, zwłaszcza gospodarczych zachowanych jest w stanie szczątkowym. Aczkolwiek, jako historyczne układy przestrzenne, objęte są ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego: strefa A ochrony konserwatorskiej obejmuje zwykle rezydencję i park, strefa B - zespół gospodarczy. Ze względu na cenne walory zabytkowe lub historyczne do rejestru zabytków wpisane są zespoły:

Zespół dworski, park krajobrazowy, Sobiesiernie (wpisane do rejestru zabytków) oraz folwark. Obecnie własność potomków dawnych właścicieli, dwór wyremontowany w latach 1970 - 1973. Zespół usytuowany na płn. od wsi, park (XIX w.) z dworem (ok. 1910 r.) - po zach. stronie drogi dojazdowej, zabudowania gospodarcze - po wsch. stronie: obora i spichlerz. Park o pow. około 2 ha, na terenie zbliżonym do kwadratu, położony jest na łagodnym zboczu. Zachowany starodrzew i stawy. Występuje tu kilkanaście popularnych gatunków drzew i krzewów, wśród nich pomniki przyrody: wiąz o obw. w pierśnicy 355 cm oraz topola szara o obw. 357 cm.

Zespół dworski z parkiem Wola Stanomińska (k. XIX w.), wpisane do rejestru zabytków; dwór (1920 - 1925), zespół folwarczny: spichlerz (k. XIX w.), dwa dwojaki (1937 - 1939).

Zespół ulokowany na płn. wsch. od osady, po płn. stronie drogi. Część zach. zajmuje nieregularny park z dworem i zabudowaniami gospodarczymi w płn. - wsch. narożu, część zach. - zespół gospodarczy. Park o pow. około 2 ha. Cenny starodrzew reprezentują głównie przez jesiony wyniosłe, lipy drobnolistne, wiązy i dęby szypułkowe.

Zespół dworski, Parchanie nr rej.: A/1004/1-2 z 4.09.1995. Zespół zlokalizowany w centrum wsi, przy skrzyżowaniu dróg, na wprost kościoła. Teren odgrodzony od szosy ogrodzeniem mурowym. Budynek dworku (pocz. XX w., 1970 r.) znajduje się w płd. - wsch. części parku. Park

z XIX w., o pow. około 2 ha, z zachowanym starodrzewem. z budynków gospodarczych zachowany spichlerz z k. XIX w.

Inne zespoły:

Zespół dworsko - parkowy, Radojewice w skład zespołu wchodzi: park z końca XIX w. i dwór wybudowany około 1890 r. oraz stodoła, obora (1907 r.) i stajnia (ob. remiza OSP), także zajazd, ob. sklep i poczta (XIX/XX). Park o pow. około 2 ha, względnie zadbane, szczególnie w płd. - wsch. części. Cenny starodrzew reprezentowany jest przez jesiony, wiązy, świerki oraz stare dęby, wśród nich „Dąb Łokietka” uznany za pomnik przyrody.

Bąkowo, zespół folwarczny z pozostałością parku. Bardzo rozległy zespół w zach. części wsi, od płd. ograniczony szosą nr 252. Zabudowania gospodarcze parterowe, nakryte płytkimi dachami dwuspadowymi. Park - relik, z niewielkim stawem w półn. - wsch. części. Zachowany spichlerz dworski z k. XIX w.

Dziewa, zespół dworsko - parkowy i folwark. Dwór i park z końca XIX w. Zlokalizowany w półn. - wsch. części wsi, od wsch. ograniczony drogą dojazdową. Płd. część założenia zajmują pozostałości parku, w części półn. - zabudowania gospodarcze: obora i spichlerz z k. XIX w. Park o pow. około 1,5ha, ze stawem w części płd. Układ parku jest nieczytelny ze względu na bujnie rozrastające się samosiewy krzewów i drzew liściastych. Wśród cennego starodrzewu dominują dęby szypułkowe, w tym okazy pomnikowe. z folwarku zachowana obora i spichlerz z XIX w.

Konary, zespół dworsko - parkowy i folwarczny. Dwór, ob. biblioteka (ok. 1900 r.), park (XIX w.). Park o pow. około 1,5 ha usytuowany od strony półn. - w formie reliktu o nieczytelnej kompozycji przestrzennej. w starodrzewie kasztany, wiązy, dęby i graby. Na płd. - wsch. od dworu - cmentarz ewangelicki. z folwarku zachowany budynek gospodarczy z pocz. XX w.

Zespół dworsko - parkowy i folwarczny, Modliborzyce, dwór, ob. szkoła (ok. 1900 r.), budynek gospodarczy (pocz. XX w.), czworak i ogrodzenie (ok. 1900 r.). Pozostałości parku z XIX w. - o całkowicie zatartej kompozycji przestrzennej; fragmenty wykarczowane i zamienione na pole uprawne, ogródki i nieużytki.

Zespół dworsko - parkowy i folwarczny, Zagajewiczki, zespół zlokalizowany przy skrzyżowaniu dróg, rozparcelowany po 1946 r. Dwór z 1890 r., obecnie - mieszkania. w półn. części zespołu pozostałość parku z 2 poł. XIX w. zajmująca ok. 0,5 ha, z częściowo zachowanym starodrzewem. z zabudowy folwarcznej zachowana stodoła, dwie obory, dom wielomieszkaniowy.

Park podworski i zespół folwarczny, Zagajewice, z zespołu folwarcznego zachowała się jedynie obora i dom z kuźnią - oba obiekty z 2 poł. XIX w. Park z tego samego okresu, objęty strefą a ochrony konserwatorskiej.

III. ZESPOŁY SAKRALNE

Zespół kościoła pw. Św. Stanisława Biskupa, Pieranie, pochodzi z lat 1718 - 1738. Zespół objęty strefą a ochrony konserwatorskiej obejmuje: kościół, budynek gospodarczy, dom, dzwonnice (przed 1780 r.) i salkę katechetyczną. w kościele znajduje się słynący cudami obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, tzw. Matki Boskiej Pierańskiej.

Najstarsza wzmianka o parafii pochodzi z 1326 r. w XIV w. świątynia kilkakrotnie płonęła. w latach 1577 - 1597 znajdowała się pod zarządem protestantów. w 1680 r. z fundacji wojewody kaliskiego, Działyńskiego wzniesiono drugi kościół. w 1722 r. nastąpiła introdukcja Bractwa Niewolników Maryjnych pw. Niepokalanego Poczęcia, które wraz z rodzinami Umińskich, Kościelskich, Działyńskich było fundatorem nowej świątyni.

Zespół kościoła usytuowany w centrum wsi, przy skrzyżowaniu dróg, zajmuje owalny plac otoczony płotem ze sztachet - od frontu i siatką, konturowany od wewnątrz starodrzewem. Kościół usytuowany centralnie, w części pld. - murowana salka katechetyczna przyległa do domu na sąsiedniej posesji. Wokół kościoła: dzwonnica (od pñ.) - otwarta typu krosnowego, z trzema dzwonami, plebania z figurką Chrystusa na cokole (pośrodku klombu), dwie figury świętych - Św. Józef na cokole i na kamiennym kopcu św. Franciszek, Grupa Ukrzyżowania - od strony pld., popiersie Jana Pawła II oraz Grota Maryjna (z lat 1879 - 1923, zniszczona przez Niemców, współcześnie odtworzona) i Grota z przedstawieniem Piety - autorstwa ks. Łucjana Zgorzelaka. Ponadto na terenie cmentarza znajduje się grób księdza Marcina Grobelskiego (zm. 1736 r.) - inicjatora budowy obecnego kościoła, propagatora kultu maryjnego. Teren uporządkowany. Plebania usytuowana na pñ. od kościoła.

W kościele zlokalizowano trzy poziomy krypt. Pierwszych pochówków na cmentarzu przykościelnym dokonano w 1789 r. - po ekshumacji pochowanych w krypcie pld. kościoła. Ekshumacja zwłok z krypty pñ. odbyła się w 1950 r. - kości i resztki trumien, także ze zwłokami ks. Grobelskiego, przeniesiono do grobowca w pobliżu plebanii; w 1984 r. postawiono tu nagrobek figurą Najświętszego Serca Pana Jezusa i pamiątkową tablicą. Po pñ. stronie kościoła zachował się nagrobek Sucharskich (zm. w 1920 i 1923).⁴

Zespół kościoła pw. Św. Wojciecha, Parchanie, obejmuje kościół, cmentarz przykościelny otoczony ceglany murem, plebanie, dom parafialny. Historia parafii sięga XI w. z tego okresu pochodzą pochówki biskupów kruszwickich: Wenencjusza zmarłego w 1055 r. i Andrzeja Rzymianina zmarłego w 1081 r. Pierwszy kościół, zbudowany został w ok. 1000 r. Kolejne drewniane świątynie ulegały zniszczeniu poprzez spalenie, m.in. w 1655 r. w czasie potopu szwedzkiego. Obecny powstał w 1840 r.

Zespół kościoła znajduje się w centrum wsi, przy skrzyżowaniu dróg, zajmuje półowalny teren, od wsch. i pld. i zach. ograniczony ceglany murem rozczłonkowanym nieco wyższymi słupkami z bramą i, od pñ. - ogrodzeniem z metalowych kwater. Od wewnętrznej strony muru - starodrzew, od pñ. - nasadzenia drzew konturujące obejście wokół kościoła wyłożone kostka betonowa. Pozostały teren zajmuje trawnik. Plebania usytuowana na pñ. od posesji kościoła.

Wewnątrz świątyni znajdują się epitafia z piaskowca upamiętniające parchańskich duszpasterzy: Mikołaja Kozielskiego, (1902 r.), Stanisława Nogę (proboszcza w 1902 - 1918) oraz tablica wmurowana w 55. rocznicę śmieci gen. W. Sikorskiego (1998 r.). Na zewnętrznych murach - tablica upamiętniająca ks. I. Włodarczyka zamordowanego w obozie Sachsenhausen w 1940 r. Na cmentarzu zachowały się trzy nagrobki: ks. Piotra Schmidta (1783 - 1867) - zniszczony już krzyż żeliwny w kutym ozdornie ogrodzeniu, ks. Stanisława Nogi (1845 - 1918) - figura anioła oraz

⁴ M. Wdowicki, Cmentarz parafialny w Pieraniu, w: Niedziela – Tygodnik Katolicki, dostępny w Internecie: <http://niedziela.pl/artukul/9450/nd/Cmearz-parafialny-w-Pieraniu>

Franciszka Michalskiego (zm. 1866 r.), prawdopodobnie członka rodziny właścicieli jednego z pobliskich majątków.

Zespół kościoła pw. św. Michała Archaniola, Brudnia, złożony z domu zarządcy i cmentarza przykościelnego ujętego ogrodzeniem (l. 20. XX w.) z bramą (1910 r.). Początki parafii sięgają XIII w., kiedy została wydzielona z parafii Parchanie. Obecny murowany kościół wzniesiono w 1925 r., na miejscu pięciu poprzednich drewnianych. Ostatnia budowla spłonęła w 1911 r.

Zespół zajmuje prostokątną parcelę ujętą ogrodzeniem z ażurowych, betonowych pręseł. Kościół zlokalizowany jest w części pld., od pfn. sąsiadują z nim zabudowania parafialne oraz cmentarz z kaplicą pogrzebową. Teren uporządkowany, obsadzony krzewami i drzewami iglastymi oraz częściowo starodrzewem.

Zespół kościoła pw. św. Trójcy, Chlewiska, obecny kościół wzniesiony w 1910 r., z elementami neogotyku.

Zespół usytuowany w pfn. części wsi, na rozległym terenie ogrodzonym siatką iparkanem z metalowych prętów. Na osi fasady kościoła - metalowa brama na murowanych słupkach (ok. 1910 r.), ujęta fragmentami muru oporowego, od strony kościoła poprzedzona schodami. Cmentarz przykościelny o średniowiecznej genezie - zlikwidowany, teren splantowany, zachowana niewielka ilość starodrzewu - wzdłuż zach. granicy posesji, między kościołem a plebanią. w zespole znajduje się plebania z przełomu XIX/XX w., budynek gospodarczy przy plebanii oraz figura Marii na postumencie i ażurowa, metalowa dzwonnica.

Zespół kościoła Wniebowzięcia NMP, Dąbrowa Biskupia, obejmuje dawny kościół ewangelicki (1872) i pastorówkę (pocz. XX w.). Zespół usytuowany w centralnej części wsi, na prostokątnej działce o lekko nieregularnej linii wsch. Teren ujęty ogrodzeniem z metalowych prętów na murowanych słupkach, porośnięty trawą i kilkoma drzewami.

– **ZAGROŻENIA DLA UKŁADÓW PRZESTRZENNYCH**

Największym zagrożeniem dla historycznych układów przestrzennych wsi są przekształcenia wynikające z potrzeb rozbudowy struktury funkcjonalno - przestrzennej, zwłaszcza przekształcenia sieci drogowej, czy uzupełniania kompozycji przestrzennej zabudową o różnorodnej stylistyce, ahistorycznej formie i przeskalowanych proporcjach.

Układy przestrzenne łączące zespoły rezydencjonalne z parkami i zespoły folwarczne zostały zniszczone poprzez ich parcelację i rozdrobnienie własności oraz powojenne formy zagospodarowania. Najbardziej zagrożone są dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów ich architektonicznych oraz niewielka możliwość wykorzystania budynków do współczesnej produkcji, powoduje ich opuszczenie, w konsekwencji degradację. Ze względu na zły stan zachowania i wynikające stąd niskie walory zabytkowe zespoły gospodarcze są zwykle wpisane do gminnych ewidencji zabytków.

Na terenie gminy Dąbrowa Biskupia rezydencje w większości zachowane są w stanie dobrym. Zauważalny jest wzrost świadomości co do wartości posiadanych obiektów. Natomiast zagrożonymi obiektami są towarzyszące im parki. Zachowały się w różnorodnym, w większości niezadowolającym stanie. Wiele z nich, z zachowanym starodrzewem, a zatartym pierwotnym układem kompozycyjnym i komunikacyjnym, jest silnie zarośniętych samosiejkami. w innych drzewostan jest znacznie zubożony. Ich stan zachowania wynika z wieloletnich zaniedbań i braku działań pielęgnacyjnych. Często parki narażone są zagospodarowanie inne niż pierwotne - na ich terenie lokuje się place zabaw, boiska sportowe lub inną zabudowę

Zespoły sakralne w większości remontowane na bieżąco są zadbane i zachowane w stanie bardzo dobrym.

Zespoły o znacznych wartościach kulturowych, wpisane do rejestru zabytków objęte są strefą a ochrony konserwatorskiej. w jej obrębie obowiązuje historyczna parcelacja, zachowanie zabytkowej zabudowy i zabytkowej zieleni, podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej, użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu

Zakres ochrony układów przestrzennych wyznacza studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, które określa politykę przestrzenną gminy oraz jej rozwój przestrzenno-gospodarczy, stanowiącym zapis przyszłościowej filozofii jej rozwoju. Zawiera analizę zasobu dziedzictwa kulturowego i form jego ochrony. Natomiast podstawowym narzędziem ochrony dziedzictwa kulturowego jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, sporządzany w celu ustalenia przeznaczenia terenów, określenia sposobów ich zagospodarowania i zabudowy oraz wyznaczenia stref ochrony dziedzictwa kulturowego i sposobów jego zagospodarowania. Brak szczegółowych zapisów może doprowadzić do daleko idących przekształceń urbanistycznych oraz materiałowych i architektonicznych w krajobrazie kulturowym.

IV. CMENTARZE

Cmentarze stanowią ważny element krajobrazu kulturowego. Odznaczając się wyjątkowym charakterem „sacrum”, wpływają na określenie „genius loci” danej miejscowości. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. w tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku wydaje się rzeczą oczywistą, bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowo-społeczne.

Ochrona obiektu obowiązuje w granicach cmentarza oraz jego najbliższym otoczeniu. Dla cmentarzy czynnych szerokość zewnętrznej strefy ochronnej równa jest szerokości strefy ochrony sanitarnej. Dla nieczynnych cmentarzy ewangelickich zwykle postuluje się przyjęcie zewnętrznej strefy ochronnej o szerokości ok. 10-20 m wokół granic. w granicach cmentarza obowiązuje zachowanie: historycznej parcelacji, historycznego rozplanowania, zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia, zabytkowej zieleni.

Na terenie gminy Dąbrowa Biskupia znajdują się zabytkowe cmentarze katolickie oraz nieczynne cmentarze ewangelickie lub miejsca pocmentarne.

– CMENTARZE KATOLICKIE, PRZYKOŚCIELNE

Cmentarz parafialny, Pieranie

Założony w 1853 r. na powierzchni ok. 0,65 ha, w odległości 1 km od siedziby parafii. Brama z pocz. XX w. Cmentarz w kształcie zbliżonym do trapezu, otoczony ogrodzeniem z betonowych pręseł i parkanem z metalowych pręseł - od zach., z bramą. Zadrzewiony w części pn. i wsch. Nawierzchnia ziemna. Na osi cmentarza aleja ze schodami

Do najstarszych pomników należą grobowce rodzinne Ibarczaków i Sroczyńskich oraz nagrobki na mogiłach: Zielińskich - stela z figurą wewnątrz z 1920 r. oraz Sucharskich - stela z drewnianym krzyżem i rzeźbą anioła z 1928 r. Ponadto zbiorowa mogiła 9 żołnierzy 61. pułku piechoty 15. Dywizji Piechoty rozstrzelanych w 1939 r. oraz nagrobek poległych pod Parosem w Wojnie Obronnej. Ciała ekshumowano i tu pochowano. Tu także znajduje się symboliczne epitafium (na grobie siostry) poświęcone ks. Tadeuszowi Farulewskiemu proboszczowi pierańskiemu od 1923 r. i budowniczemu kościoła filialnego w Brudni w 1923 r., który wywieziony został do obozu koncentracyjnego w Stutthofie, gdzie zginął 19 kwietnia 1940 r. Jest też kwatera zamordowanego przez hitlerowców w 1939 r. sołtysa Dąbrowy Biskupiej oraz kwatera zbiorowa obywateli polskich zamordowanych przez okupantów.

Cmentarz parafialny, Parchanie

Cmentarz znajduje się przy drodze do Gąsek, ok. 250 m od kościoła. Założony około 1800 r., na powierzchni 0,23 ha w latach powojennych poszerzony do 0,8 ha i podzielony na 4 regularne

kwatery. Obszar prostokątny ujęty ogrodzeniem (metalowe pręty osadzone na cokole i murowanych słupkach) z ceglana bramą. Na osi bramy - aleja do kaplicy murowanej z cegły (1895 r.). Na końcu alei - krzyż, obok - groby proboszczów: A. Sucharskiego i B. Plucińskiego. Na cmentarzu pochowano zamordowanych przez hitlerowskich zbrodniarzy w 1939 r. i przez bandę UPA w 1951 r. mieszkańców m.in. wsi Słońsko.

Cmentarz przy kościele pw. św. Michała Archaniola, Brudnia

Cmentarz przykościelny założony w 2 poł. XIX w., ujęty ogrodzeniem (l. 20. XX w.) z bramą (1910 r.) oraz kaplicą pogrzebową. Teren uporządkowany, obsadzony krzewami i drzewami iglastymi oraz częściowo starodrzewem.

Cmentarz przy kościele pw. św. Trójcy, Chlewiska

Cmentarz przykościelny o średniowiecznej genezie, założony w k. XIX w. - zlikwidowany, teren splantowany, zachowana niewielka ilość starodrzewu - wzdłuż zach. granicy posesji.

– CMENTARZE EWANGELICKIE I POEPIDEMICZNE

Na terenie gminy Dąbrowa Biskupia licznie występują cmentarze ewangelickie. Tylko część z nich objęta jest ochroną konserwatorską (Dąbrowa Biskupia, Wonorze i dawne Wonorze - Kolonia, Radojewice, Chlewiska, Konary, Brudnia, Stanomin). Pozostałe często pozostają nie zlokalizowane, znane jedynie z archiwalnych map miejscowości. Stan zachowania zdecydowanej większości z nich jest bardzo zły. Na przestrzeni ostatnich lat uległy znacznej degradacji, zwykle tracąc zabytkowy charakter. Teren zwykle jest mocno zakrzewiony i porośnięty samosiejkami drzew, często pozbawiony starodrzewu (efekt braku zabiegów pielęgnacyjnych). Rozplanowanie cmentarza z reguły nieczytelne, architektura nagrobna zdekompletowana i zniszczona nie tylko wyniku upływu czasu i braku opieki konserwatorskiej, również w wyniku świadomej dewastacji.

Aby zmienić ten stan należy przeprowadzać szeroko zakrojone akcje propagowania idei ochrony cmentarzy niekatolickich, jako dobra kulturowego i uświadomienia społeczeństwu, jak ważną rolę one pełnią i jaką wiedzę mogą przekazać przyszłym pokoleniom. Nadto wymagane jest przeprowadzenie pełnej inwentaryzacji wszystkich cmentarzy, uporządkowanie ich i oznakowanie tablicami informacyjnymi.

W ostatnich latach uaktywniły się czynniki społeczne, podejmujące akcje inwentaryzacji dawnych cmentarzy a także ich porządkowania. w latach 2014 i 2015 wycięto roślinność na cmentarzu w Dąbrowie Biskupiej, nie dokonując działań przy nagrobkach.

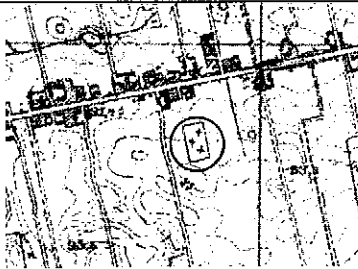
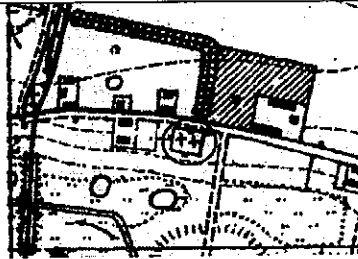

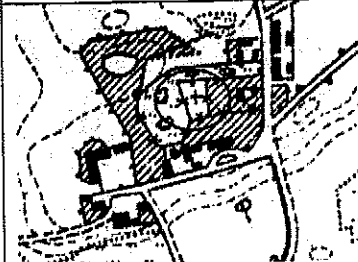
Wśród opuszczonych cmentarzy znajdują się też zwykle cmentarze choleryczne (epidemiczne), a raczej miejsca pocmentarne. Urządzane były poza wsią z obawy przed rozprzestrzenianiem się zarazków. Zmarli byli posypywani wapnem. Cmentarze były oznakowane krzyżem z ukośną belką. Ze względu na charakterystyczny kształt zwano je „górkami cholerycznymi”.

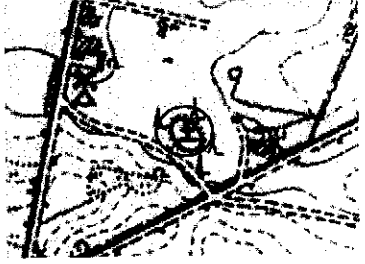
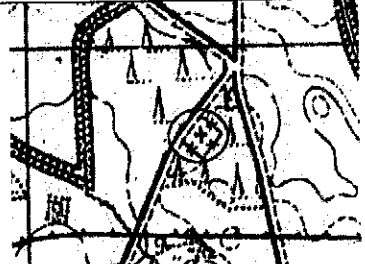

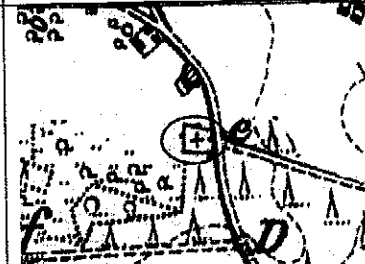

Tabela nr 2. Wykaz cmentarzy ewangelickich i poepidemicznych⁵

Chlewiska, cmentarz nieczynny, zlikwidowany w 1964 r.
Założony na pocz. XX w. (1903 r. ?); powierzchnia ~0,11 ha
Dz. nr 101, położony w lesie (niegdyś polny), ok. 350 m na płd. - zach. od centrum wsi, przy nieutwardzonej drodze w kierunku Przybysławia. Cmentarz leży po lewej stronie, przy dębim na skraju lasu. Od płn. - wsch. i płd. graniczy z lasem, od zach. z drogą. Teren w kształcie prostokąta.
Najstarszy nagrobek- 1 poł. XX w. Zachowane ok. 10 mogił

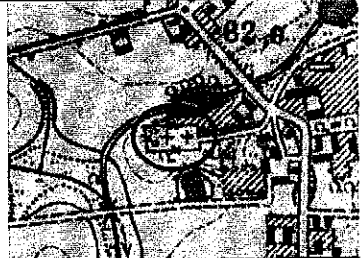
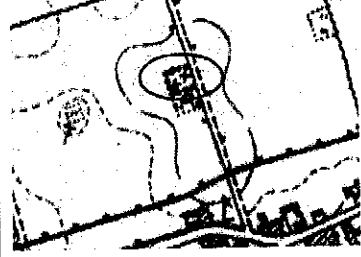
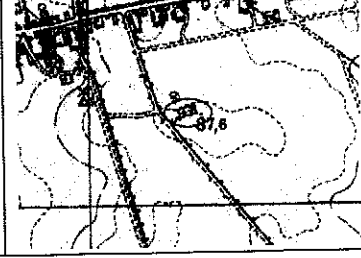

⁵ Strona internetowa Lapidaria - zapomniane cmentarze Pomorza i Kujaw: <http://lapidaria.wikidot.com/dabrowa-biskupia>

<p>obmurowanych (beton, lastrico) i 4 murowane postumenty. Wśród drzew: dąb, klon, sosna, krzewy; inne: lilak, grochodrzew, konwalia.</p>	
<p>Dąbrowa Biskupia, cmentarz nieczynny, zlikwidowany w 1964 r. Założony może 1803 r., na pewno 1857 r.; powierzchnia 0,55 ha, dz. nr 232/1. Cmentarz polny położony ok. 120 m. na płd. od głównej drogi wiejskiej. Między domami nr 15 i 15 przy ul. Długiej - polna ścieżka na cmentarz. Zachowanych 38 mogił obmurowanych (postumenty przy mogiłach i wolnostojące (7), najczęściej same cokoły, na jednym fragmencie żelaznego krzyża) Najstarszy nagrobek z poł. XIX w. Drzewa: dąb, lipa, akacja; krzewy: lilak, grochodrzew, glóg; poszyt: bluszcz, trawa, pokrzywy. Starodrzew nie zachowany.</p>	
<p>Konary - Dziewia, cmentarz nieczynny, zlikwidowany w 1945 r. Założony koniec. XIX/pocz. XX w. (co najmniej w 1893 r.) Powierzchnia 0,24 ha, dz. nr 79. Ok. 500 m od skrzyżowaniu drogi z Pierania z drogą Konary - Dziewia. Układ cmentarza czytelny, zachowanych około 20 pochówków: 20 mogił obmurowanych, 5 postumentów przy mogiłach i wolnostojące - wszystkie z 1 poł. XX w. Resztki siatki ogrodzeniowej, fragmenty bramy. Starodrzew na krawędziach cmentarza i w postaci szpaleru tworzącego aleję: klon, dąb, lipa oraz lilak, grochodrzew, bluszcz, trawa, konwalie.</p>	
<p>Mleczkowo, cmentarz nieczynny, zlikwidowany w 1945 r. Założony w 2 poł. XIX w. Powierzchnia 0,29 ha, Działka niewyodrębniona na dz. nr 4251. Położony w lesie na płd. skraju wsi, obok szkółki leśnej, ze wszystkich stron graniczy z lasem. Układ cmentarza częściowo czytelny. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1 poł. XX w. Zachowanych 60 mogił obmurowanych (beton, lastrico, piaskowiec), płyta nagrobna (rodzina Weissert), 10 postumentów przy mogiłach obmurowanych i postumenty wolnostojące. Drzewostan: klon, dąb, lipa; krzewy: lilak, grochodrzew; poszyt: bluszcz, trawa, konwalie, barwinek paproć, glistnik, jaskółcze ziele.</p>	
<p>Modliborzyce, cmentarz nieczynny, założony w pocz. XX w. (prawdopodobnie w 1901 r.) Powierzchnia 0,25 ha, dz. nr 45. Położony na terenie d. parku dworskiego w Modliborzycach. Przy drodze na Wonorze, ok. 100 m dawną remizą strażacką. Od płn. sąsiaduje z nieużytkami, od wsch., zach. i płd. - z terenami gospodarstw. Zachowane nagrobki i inne elementy: ok. 20 mogił obmurowanych, ok. 6 postumentów. Niemal wszystkie nagrobki znajdują się przy krawędziach obszaru cmentarza. Roślinność: barwinek, klon dąb, lilak, trawa.</p>	

<p>Nowy Dwór, cmentarz nieznanego wyznania, zlikwidowany w 1945 r. Założony w XIX w. Powierzchnia 0,16 ha, dz. nr 135.</p> <p>Cmentarz leśny (dawniej polny) położony w pld. - wsch. części wsi, na niewielkim wzniesieniu, w lesie na końcu ul. Wrzosowej. Układ częściowo nieczytelny, brak nagrobków. Zachowany fragment metalowego ogrodzenia, postumentu oraz dziury po nagrobkach. Nie można wykluczyć pochówków cholerycznych.</p> <p>Starodrzew stanowi pojedynczy dąb, pozostałe - sosny, ponadto grochodrzew i lilak.</p>	
<p>Parchanki, cmentarz poepidemiczny, XIX w. Upamiętniony. Powierzchnia 0,35 ha, niewyodrębniony, na dz. nr 130.</p> <p>Cmentarz położony na niewielkim wzniesieniu w pld. części wsi, porośniętym krzewami i sosnami, ogrodzony. Zbliżony do półkola, na szczycie krzyż.</p> <p>Cmentarz jest pamiątką po co najmniej jednej epidemii cholery. w powiecie inowrocławskim miały one miejsce w latach 1831 - 1832, 1848 - 1849, 1852 r., 1855 r., 1866 r., 1873 r. Występuje na mapie z 1893 r.</p> <p>Roślinność: sosna, lilak, trawa.</p>	
<p>Radojewice, cmentarz z k. XIX w. (prawdopodobnie 1897) Powierzchnia 0,16 h. Na terenie dz. nr 29, przy drodze do Rejny.</p> <p>Układ częściowo czytelny. Około 20 mogił obmurowanych (lastriko, beton, sztuczny kamień), 1 pole grobowe z 1 mogiłą, 3 postumenty.</p> <p>Starodrzew niezachowany.</p>	
<p>Radojewice, cmentarz poepidemiczny, XIX w. Niewyodrębniony na terenie dz. nr 15.</p> <p>W polu, po minięciu zielonej tablicy z nazwą wsi, przy kapliczce maryjnej skręcić w prawo; ok. 320 m dalej, na wzniesieniu na łące. Od ptn. sąsiaduje z boiskiem do siatkówki i piłki nożnej, od pld. - z bazą gospodarczą wsi. Brak nagrobków, nieupamiętniony.</p> <p>Cmentarz jest pamiątką po dwóch epidemiach cholery, z 1852 r. i 1873 r.</p>	
<p>Rejna, cmentarz nieistniejący, założony w 4 ćw. XIX w. (istniał w 1888 r.) Powierzchnia ok. 0,12ha. Działka 35, prostokątna.</p> <p>Cmentarz na pld. skraju osady, przy ścianie lasu. Od ptn. i zach. sąsiaduje z polem uprawnym, od pld. - z lasem, od wsch. - z drogą dojazdową.</p> <p>Roślinność: dąb, klon, lilak, trawa, barwinek.</p>	
<p>Rejna, cmentarz poepidemiczny, założony w XIX w. Powierzchnia 0,12 ha, nie wyodrębniony na terenie dz. nr 4172/1.</p> <p>Całkowite zatarcie terenu cmentarnego - zachowany drewniany krzyż w zagajniku.</p> <p>Zlokalizowany w ptn. - zach. krańcu wsi, w kierunku Kanału Parchańskiego, ok. 1 km od kurzej fermy. Od ptn. sąsiaduje z nieużytkami i traktem polnym, od wsch.- z polem, od pld. - z nieużytkami, a od zach.</p>	

<p>z drogą.</p> <p>Sobiesiernie, cmentarz ewangelicki, epidemiczny, XIX w. Powierzchnia 0.10 ha, nie wyodrębniony na terenie dz. nr 4238/1 Całkowite zatarcie, teren splantowany, brak nagrobków. Roślinność: starodrzew sosnowy, grochodrzew, lilak, trawa, paproć.</p>	
<p>Stanomin, cmentarz ewangelicki, założony w pocz. XX w., zlikwidowany 1945 r. Powierzchnia 0,12 ha (wg mapy z 1909 r. cmentarz był ok. 2 razy większy), nr dz. nr 81/1 (dawniej część 201); prostokątny. Cmentarz położony w zach. części wsi, w polu. Układ częściowo czytelny. Zachowanych ok. 15 mogił obmurowanych (beton, lastrico), 8 postumentów, fragmentarycznie zachowana krata żeliwna. Starodrzew częściowo zachowany - roślinność: klon, lilak, grochodrzew, bluszcz.</p>	
<p>Wonorze, cmentarz ewangelicki Założony w 2 poł. XIX w., zlikwidowany w 1945 r. Powierzchnia ~0,13 ha, część dz.nr 230/2 Prostokątny, przy drodze z Wonorza na Szpital, za zarośniętym mokradłem. Sąsiaduje z polem uprawnym - od płn. i zach., od wsch. - z drogą dojazdową, od płd. - z mokradłem. Układ cmentarza częściowo czytelny, zachowanych 10 mogił, 2 postumenty przy mogiłach. Starodrzew częściowo zachowany: dąb, klon oraz lilak, grochodrzew, bluszcz.</p>	
<p>Wonorze (kolonia), cmentarz ewangelicki Założony 2 poł. XIX w., zamknięty 1945 Powierzchnia 0,10 ha, część dz. nr 232 Prostokątny, układ częściowo czytelny, zachowane 15 mogił obmurowanych i 4 postumenty. Roślinność: lilak, grochodrzew, bluszcz.</p>	

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to tradycja, żywe przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Jest to niezmiernie ważny aspekt dziedzictwa kulturowego, istotny w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Dziedzictwo niematerialne obejmuje tradycje i przekazy ustne, w tym język - jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., kładzie nacisk na ochronę praktyk, wyobrażeń, przekazów, wiedzy i umiejętności oraz na związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową. Dziedziczenie tradycji, jej utrwalanie i przekazywanie kolejnym pokoleniom stanowi zasadniczą formę jej ochrony. w projekcie Programu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przygotowanego przez Narodowy

Instytut Dziedzictwa, założono wdrożenie celowych działań, które powinny odbywać się na płaszczyźnie krajowej, regionalnej i lokalnej.

Gmina Dąbrowa Biskupia zlokalizowana jest na terenie Kujaw Zachodnich, który stanowi jeden z bardziej wyrazistych regionów etnograficznych w Polsce. Wprawdzie wielokrotne zmiany granic politycznych w XIX i XX w., szybki postęp techniczny, osadnictwo niemieckie i polityka germanizacyjna oraz powojenna wymiana ludności, a także współczesne procesy cywilizacyjne przyczyniły się do zubożenia i stopniowego zaniku kultury ludowej lecz poczucie kujawskiej przynależności regionalnej funkcjonuje tu nadal.

– GWARA⁶

Gwara Kujawska została wyodrębniona z języka ogólnego i gwar sąsiadujących - wielkopolskiej i mazowieckiej. Niestety obecnie zanika i posługują się nią głównie osoby starsze, aczkolwiek wiele cech przetrwało i są nadal używane. Charakterystyczny jest brak mazurzenia i międzywyrazowa fonetyka udźwięczniająca. Dość silnie zakorzenione jest używanie niemieckich zapożyczeń: jo - tak, fest - mocno i kilku innych. Do głównych cech gwary Kujaw Zachodnich należą:

1. Labializacja samogłoski „o” - czyli wymawianiu zamiast „o” - „to” na początku wyrazu (łokno, łogłądać, łosiemnaście) oraz „ó” w środku wyrazu (dóm zamiast dom).
2. Wargowe *u* niezgłoskotwórcze zamiast zębowego *ł*, a także charakterystyczne dla dialektu wielkopolskiego przejście *-ił, -ył > uł // -ył*, np. *buł, kupiuł* oraz połączenie *-eł > oł [-ou]*, przykładowo *kiotłbasa*.
3. Uproszczenie grup spółgłoskowych, zauważane najczęściej w wymawianiu przymiotników w stopniu wyższym: *wyższy - wyszy, dłuższy - dłuży*. Może to dotyczyć także rzeczowników: *durszłak - duszłak*.
4. Zamienienie znaczenia przyimków *bez* i *przez*: *Szedł przez czapki. Szedł bez las*.

– SZTUKA⁷

Dynamiczny rozwój sztuki ludowej na Kujawach przypadł na 2 poł. XIX w. Regionalny charakter przejawiał się głównie w zdobnictwie wnętrza, wzornictwie mebli i tematyce rzeźb. w izbach mieszkalnych wisiały malowane święte obrazy, które ozdabiały girlandy z kolorowych kwiatów. Formą i oryginalnymi zdobieniami kwiatonami wyróżniały się skrzynie wianne, kufry, kredensy szlabany. Ważnym elementem wystroju był kredens tzw. miśnik, który pełnił m.in. funkcje wystawy; eksponowano w nich fajansowe ozdobne misy i talerze. Izbę zdobiły papierowe firanki wycinane we wzory roślinne lub geometryczne. U powały wieszano przestrzenne ozdoby tzw. pająki, wykonane ze słomy, bibuły. Tworzono ołtarzyki domowe tzw. „święte kąty”.

W hafcie kujawskim dominowały motywy roślinne. Stosowano głównie ścięgi krótkie, do których zalicza się sznureczek, atłasek podścielany - inaczej, ściąg atłaskowy wypukły - wąski, atłasek na podkładzie nazywany wałeczkiem, dziergany, kładziony oraz haft dziureczkowy.

Rzeźby do kapliczek, ołtarzyków, kościołów, czy na przydrożne krzyże tworzyli anonimowi samoucy lub snycerze. Przedstawiały one m. in. Ukrzyżowanego i Matkę Boską Skępską, Nepomucena, Św. Wawrzyńca, Florianą, Antoniego, Józefa, Rocha. z drewna wykonywano bogato rzeźbione laski, ramki, zabawki, a także ozdobne detale do mebli. z żelaza kuto przydrożne i cmentarne krzyże, kraty, zamki, podkładki do klamek.

Wiklinę, słomę, korzenie sosny i rogożynę wykorzystywano do wyplatania koszy gospodarczych oraz koszyków na grzebienie, ozdobnych kasetek, kapeluszy, tacek itp.

⁶ Gwara regionu-Kujawy, strona www: Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe pod red. Haliny Karaś <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=kujawy-gwara-regionu-mwr>

⁷ Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa: <http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/sztuka>

Sztuka sypania piaskiem wzorów na glinianych polepach w izbach zanikła wraz z upowszechnieniem się podłóg drewnianych. w zdobnictwie dominowały motywy roślinne i geometryczne. Piaskiem „malowano” także podwórka, z okazji świąt czy wizyt gości, czasami pojawiały się okolicznościowe napisy. Na ścianach i papierowych makatkach malowano barwne kompozycje kwiatowe z zoomorficznymi akcentami.

Współcześnie wiele dziedzin rękodzieła artystycznego zanika, jak chociażby plecionkarstwo czy garncarstwo. Kontynuowane jest kowalstwo artystyczne i rzeźba zarówno o tematyce religijnej jak i świeckiej.

– ZWYCZAJE, OBRZĘDY, TRADYCJE⁸

Podobnie jak w innych regionach kraju, praktykowane są obrzędy i zwyczaje związane z porami roku, świętami kościelnymi oraz istotnymi wydarzeniami w życiu społeczności. Wiele z nich znanych jest już tylko z literatury: strzelanie” z batów w Nowy Rok przez parobków, „obowiązywanie się powróżkami ze słomy”, które potem miały służyć do obwiązywania drzew owocowych, jesienne kiszenie kapusty, zimowe wspólne darcie pierza, „wybijanie żuru”, „herody”, itd. Nadal praktykowane jest chodzenie „z kozą” w okresie zapustów. Pochody zapustnych przebierańców obchodzący gospodarstwa z życzeniami pomyślności od „tłustego czwartku” po „wtorek zapustny” symbolizowały tryumf życia nad śmiercią, przyjście wiosny po zimie. Zwieńczeniem pochodu był moment „śmierci kozy”, potem przywrócenie jej do życia. Barwne i głośne korowody zapustnych przebierańców z „maszkarami” zwierzęcymi zbierały datki na zabawę „podkoziółkową”. Za taniec z chłopcem kapeli płaćły panny. Pieniądze rzucały „pod koziełka”, figurkę z buraka czy drewna, symbolizującą męską płodność, stojącą na talerzu. Dawniej po zabawie, po północy „zabijano grajka”, wywożono go na taczkach poza wieś, posypywano popiołem z rozbitego garnka, wypuszczano kota na znak, że dusza z grajka wyleciała, co wiązało się z rozpoczęciem postu. Dzisiaj zwyczaj ten nie jest już praktykowany. w poniedziałek wielkanocny, na Kujawach Zachodnich, nadal „wywołane” panny oblewane są wodą ze studni, albo wodą kolońską, pod warunkiem, że ktoś je „wykupił”. Dyshonorem było gdy niezamężna dziewczyna nie byłaby wywołana, co wiązało się z brakiem akceptacji środowiska. Zwyczaje te, wzbogacane o nowe elementy, pełnią dzisiaj raczej funkcje zabawowe.

Zachowały się także, choć również w nieco zmienionej formie, tradycje dożynkowe. Dawniej zwyczaj ten określano mianem „wieńcowe” czy „okrężne”. Orszak, złożony ze żniwiarzy z dwiema przodownicami w wieńcach ze zbóż na czele, w towarzystwie kapeli, przynosił wieńce dożynkowe dziedzicowi dworu. Obowiązkowo pan musiał zatańczyć z przodownicą, wszyscy zaś otrzymywali poczęstunek. Dzisiejsze dożynki choć mają inny wymiar, nadal są zwyczajem żywym. Organizowane są przez gminę lub powiat, służą prezentacji wieńców dożynkowych wykonanych zarówno w technikach tradycyjnych, jak i współczesnych. Jak dawniej są radosnym świętem całej wiejskiej wspólnoty i wyrazem wdzięczności za udane plony, wieńczącym roczną pracę rolników.

Tradycyjne kujawskie wesele poprzedzone zmówinami, zrękowinami, „dziewiczym wieczorem” oraz całym szeregiem innych obrzędów odeszło do przeszłości. „Andrzejki” - przedadwentowa zabawa związana z wróżbami dotyczącymi zamążpójścia współcześnie występuje w okrojonej i uproszczonej wersji.

Do dnia dzisiejszego zachował się wielkanocny zwyczaj zdobienia jaj. Wykonuje się głównie kraszanki barwione w wywarach roślinnych na jeden kolor. Czasem kultywuje się tradycje „pisania” jaj woskiem, a potem gotowania w wywarze w cebuli.

Na Kujawach pojawiają się także nowe zwyczaje, z innych regionów kraju. Między innymi wykonywanie wielkich płam święconych w czasie Niedzieli Palmowej. Tradycyjne kujawskie pałeczki wykonywane były z gałązek wierzby z baziarni, związanych tasiemką lub wstążką, niekiedy

⁸ Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa:

http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/zwyczaje_-obrzedy

dokładano także gałązki borówki czy trzciny. Używano ich do odpędzania „złych mocy”, zatykano za obrazy, zanoszono na groby w dzień zaduszny.

– **KULINARIA**

Kuchnia kujawska wykazuje związki z kuchnią wielkopolską, kociewską i pałucką. w przeszłości opierała się w dużej mierze na hodowanym w przydomowych zagrodach drobiu, głównie kaczkach i gęsiach, a także na rybach słodkowodnych. Urodzajna ziemia pozwalała też kujawskim gospodyniom w większym zakresie niż w innych rejonach Polski wykorzystywać w kuchni owoce i warzywa, w szczególności jabłka, śliwki i fasolę. Szeroko używany był miód. Przy szczególnych okazjach na stołach pojawiały się specjalne potrawy. Na Wielkanoc nie mogło zabraknąć szynki z kością pieczonej na rożnie, a następnie zaparzanej. Na kujawskim weselu podawano rosół z barana z gotowaną fasolą. Zaś na Boże Narodzenie przygotowywano miodowe pierniki i nalewki.

Popularne zupy: biały barszcz, czernina, krupnik kujawski, muska (mleczna zalewajka), rosół cielęcy, szablók z zacierkami, zacierka kraszona, zupa śliwkowa, zupa z rabarbaru, żurek kujawski. Dania główne: gołąbki w sosie żurkowym, klapacze (grube placki ziemniaczane), kluski ziemniaczane, pirezok (babka ziemniaczana), śledzie po kujawsku, gęsi smalec. Desery: konfitura różana, legumina makowa, powidła śliwkowe, cyrop - syrop wytwarzany z buraków cukrowych, wykorzystywany do dosładzania potraw.

– **MUZYKA i TANIEC⁹**

Muzyka kujawska ma charakter instrumentalny, słowa zdają się mieć mniejsze znaczenie. Do standardowego składu kapeli kujawskiej wchodziły jedno lub dwoje skrzypiec, basy, czasem klarnet i bębenek, a niekiedy również dudy. Swoistą cechą jest „dostrojanie” muzykantów do tancerzy. Przed rozpoczęciem tańca, przed grajków wychodził jeden z tancerzy intonując wybraną melodię. Po uchwyceniu jej przez muzyków, tancerz wrzucał przez otwór rezonansowy skrzypiec bądź basów zapłatę i ruszał w tany. Tak wynagrodzony muzyk musiał od tego momentu reagować na wszelkie zmiany tempa i rytmu tancerza prowadzącego zespół.

Taniec był jednym z ważniejszych przejawów folkloru kujawskiego. Tańcząc improwizowano lecz obowiązywały pewne standardy. Charakter kultury tanecznej był raczej swobodny, dlatego też powstało wiele odmian tańców o różnych cechach i nazwach, a wśród nich kujawiak, mazurek i oberek. Największą rolę odgrywał kujawiak zyskując status tańca narodowego. Taniec ten wykonywany był po linii koła, we wcześniej uzgodnionym porządku. w trakcie tańca występowały różne urozmaicenia, jak obracanie się tancerzy pod złączonymi i uniesionymi w górę rękoma, przytupywanie, przyklaskiwanie itp. Bardzo podobny do kujawiaka jest mazurek, taniec bardziej skoczny, ale najbardziej żywiołowym i dynamicznym w tej grupie tańców jest oberek. Na Kujawach zwracano szczególną uwagę na utrzymanie płynności i harmonii ruchu w tańcu. Wszelkie taneczne zabawy, wesela rozpoczynano od tańca chodzonego, wykonywanego parami, po linii koła.

– **INSTYTUCJE KULTURY w GMINIE DĄBROWA BISKUPIA**

Życie kulturalne gminy Dąbrowa Biskupia skupia się wokół Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji w Dąbrowie Biskupiej, który jest organizatorem wielu cyklicznych imprez, festynów, koncertów, wystaw czy zawodów sportowych. Wśród najważniejszych znajdują się: „Brokułowo - Cebulowy Festiwal Smaku”, „Kujawskie Święto Plonów” (Dożynki), „Zawody Międzysołeckie” (tzw. „Sołtysiada”). Ośrodek jest też miejscem organizacji zajęć w ramach Uniwersytetu III Wieku Fundacji Ekspert - Kujawy filia Dąbrowa Biskupia, które aktywizują

⁹ Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa:

<http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/muzyka-i-taniec>

seniorów. w ramach Gminnego Ośrodka Kultury działa Zespół Ludowy „Radojewiczanie” z Radojewic, kultywujący tradycje ludowe Kujaw.

Działalność w zakresie kultury prowadzi również Gminna Biblioteka Publiczna, która posiada swoje filie w Pieraniu, Radojewicach i w Wonorzu. Biblioteka prowadzi m.in. lekcje biblioteczne, organizuje ekspozycje rocznic literackich.

Na terenie gminy znajduje się także 17 świetlic wiejskich w: Nowym Dworze, Ośniszczewie, Ośniszczewku, Pieraniu, Parchaniu, Radojewicach, Chróstowie, Przybysławiu, Stanominie, Woli Stanomińskiej, Chlewiskach, Mleczkowie, Zagajewicach, Modliborzycach, Brudni, Dąbrowie Biskupiej i w Konarach. Okresowo pełnią one funkcje kulturalno -oświatowe. w Pieraniu prowadzi również działalność świetlica środowiskowa.

Pozostałe miejscowości mają ograniczony dostęp do infrastruktury społecznej, w której możliwe byłoby prowadzenie zajęć czy wydarzeń o charakterze integracyjnym, społecznym czy kulturalno - artystycznym.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Dąbrowa Biskupia funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Dąbrowa Biskupia znajduje się 4 zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków (Tabela nr 3). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Parchanie nr 33	Założenie dworsko - parkowe: - dwór - park	A/1004	04.09.1995 r.
2	Pieranie	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	A/223	11.03.1931 r.
3	Sobiesiernie nr 9	Założenie dworsko - parkowe:	A/1093	21.02.1994 r.

		- dwór - park		
4	Wola Stanomińska nr 2	Założenie dworsko - parkowe: - dwór - park	A/1015	15.05.1987 r.

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Najcenniejsze zabytki ruchome są wpisane do rejestru zabytków ruchomych, stanowią one wyposażenie kościoła w Pieraniu, pozostałe zabytki ruchome znajdujące się w kościołach gminy Dąbrowa Biskupia ujęte są w ewidencji zabytków (Tabela nr 4). Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów.

Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Pieranie	elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja	B/203/1-100	04 września 2007 r.

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań

ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661). Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno - budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków gminy Dąbrowa Biskupia została wykonana w okresie grudzień 2013 r. - luty 2014 r. w trakcie opracowania GPOnZ dokonano aktualizacji ewidencji, w wyniku której z powodu wyburzenia, przebudowy i utraty wartości wykreślono 30 obiektów. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków przedstawia tabela poniżej - Tabela nr 5.

Tabela nr 5. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	ADRES	OBIEKT	DATOWANIE	UWAGI
1	Bąkowo nr 2, dz. nr 2/62	park w zespole dworskim	k. XIX w.	
2	Bąkowo nr 2	spichlerz w zespole dworskim	k. XIX w.	
3	Brudnia nr 4	dom zarządcy, ob. dom	lata 20-te XX w.	d. nr 3
4	Brudnia nr 4	obora	lata 20-te XX w.	d. nr 3
5	Brudnia nr 6	kościół pw. św. Michała Archanioła w zespole	1925 r.	
6	Brudnia nr 6	ogrodzenie w zespole kościoła pw. św. Michała Archanioła	lata 20-te XX w.	
7	Brudnia nr 6	plebania w zespole kościoła pw. św. Michała Archanioła	lata 20-te XX w.	
8	Brudnia nr 12	dom	ok. 1930 r.	
9	Brudnia nr 15	obora	pocz. XX w.	d. nr 17
10	Brudnia nr 16	dom	pocz. XX w.	d. nr 14
11	Brudnia nr 16	obora	pocz. XX w.	d. nr 14
12	Brudnia nr 16	stodoła	pocz. XX w.	d. nr 14
13	Brudnia, dz. nr 104, 106	cmentarz rzymsko - katolicki	2 poł. XIX w.	
14	Chlewiska nr 2	dom	pocz. XX w.	
15	Chlewiska nr 2	obora	pocz. XX w.	
16	Chlewiska nr 14	brama w zespole kościoła pw. św. Teresy	ok. 1900 r.	
17	Chlewiska nr 14	budynek gospodarczy przy plebanii w zespole kościoła pw. św. Teresy	ok. 1900 r.	
18	Chlewiska nr 14	cmentarz przykościelny	k. XIX w.	
19	Chlewiska nr 14	kościół pw. św. Teresy w zespole	1910 r.	
20	Chlewiska nr 14	plebania w zespole kościoła pw. św. Teresy	ok. 1900 r.	
21	Chlewiska nr 19	szkoła, ob. świetlica wiejska	pocz. XX w.	
22	Chlewiska, dz. nr 96/3, 98	cmentarz rzymsko-katolicki	2 poł. XIX w.	
23	Chlewiska, dz. nr 101	cmentarz ewangelicki	k. XIX w.	
24	Chróstowo nr 42	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	
25	Chróstowo nr 42	szkoła, ob. dom	pocz. XX w.	
26	Chróstowo nr 42	piwnica	pocz. XX w.	
27	Dąbrowa Biskupia, dz. nr 232/1, 233/2, 280	cmentarz ewangelicki	k. XIX w.	
28	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 27	młyn	k. XIX w.	
29	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 36	pastorówka w zespole kościół Wniebowzięcia NMP, ob. budynek usługowy	pocz. XX w.	
30	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 38	kościół ewangelicki w zespole, ob. kościół	k. XIX w.	

		Wniebowzięcia NMP		
31	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 61-63	dom	pocz. XX w.	
32	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 85	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	
33	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 85	dom	pocz. XX w.	
34	Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 112	szkoła, ob. dom	pocz. XX w.	
35	Dziewa nr 1	dwór w zespole	k. XIX w.	
36	Dziewa nr 1	obora w zespole dworskim	k. XIX w.	
37	Dziewa nr 1, dz. nr 16/10	park w zespole dworskim	XIX w.	
38	Dziewa nr 1	spichlerz w zespole dworskim	k. XIX .w	
39	Głojkowo, dz. nr 7/3	park	XIX w.	
40	Konary nr 8	dwór	3 ćw. XIX w.	
41	Konary nr 9a	dom	pocz. XX w.	d. nr 9
42	Konary nr 18	budynek gospodarczy w zespole dworskim	pocz. XX w.	
43	Konary nr 18	dwór w zespole, ob. dom	ok. 1900 r.	
44	Konary nr 18, dz. nr 134, 135/2, 136/2	park w zespole dworskim	XIX w.	
45	Konary, dz. nr 77/1	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	naprzeciwko nr 7
46	Konary, dz. nr 77/1	szkoła ewangelicka, ob. dom	pocz. XX w.	naprzeciwko nr 7
47	Konary, dz. nr 79	cmentarz ewangelicki	k. XIX w.	
48	Mleczkowo nr 16	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	
49	Mleczkowo nr 16	szkoła, ob. dom	pocz. XX w.	
50	Modliborzyce nr 4	czworak w zespole dworskim, ob. dom	ok. 1900 r.	
51	Modliborzyce nr 7-9	dom	ok. 1900 r.	d. nr 7
52	Modliborzyce nr 10	budynek gospodarczy w zespole dworskim	pocz. XX w.	
53	Modliborzyce nr 10	dwór w zespole, ob. budynek nieużytkowany	ok. 1900 r.	
54	Modliborzyce nr 10	ogrodzenie w zespole dworskim	ok. 1900 r.	
55	Niemojewo nr 13	budynek gospodarczy	ok. 1900 r.	
56	Niemojewo nr 13	szkoła, ob. dom	ok. 1900 r.	
57	Niemojewo nr 14	budynek gospodarczy	pocz. XX w..	
58	Niemojewo nr 14	leśniczówka	pocz. XX w.	
59	Niemojewo, dz. nr 6/4, 6/5	park	XIX w.	
60	Nowy Dwór nr 2	szkoła, ob. dom	pocz. XX w.	
61	Ośniszczewko nr 2	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	

62	Ośniszczewko nr 2	szkoła, ob. dom	ok. 1900 r.	
63	Ośniszczewko nr 6	dom	ok. 1928 r.	
64	Ośniszczewko nr 6	obora	ok. 1900 r.	
65	Ośniszczewko nr 13	obora	1897 r.	d. nr 14
66	Ośniszczewko nr 16	dom	pocz. XX w.	d. nr 17
67	Ośniszczewko nr 20	budynek gospodarczy I	ok. 1900 r.	
68	Ośniszczewko nr 20	budynek gospodarczy II	ok. 1900 r.	
69	Ośniszczewko nr 20	mleczarnia	1892 r.	
70	Parchanie nr 11	dom	pocz. XX w.	d. bez nr
71	Parchanie nr 20	dom	pocz. XX w.	
72	Parchanie nr 33	dwór w zespole	XIX i XX w., przebudowa lata 70-te XX w.	rejestr zabytków nr A/1004 z dnia 04.09.1995 r.
73	Parchanie nr 33	park w zespole	XIX w.	rejestr zabytków nr A/1004 z dnia 04.09.1995 r.
74	Parchanie nr 33	spichlerz w zespole dworsko- parkowym	k. XIX w.	
75	Parchanie nr 38	szkoła	pocz. XX w.	
76	Parchanie nr 41	plebania w zespole kościoła św. Wojciecha	1900 r.	
77	Parchanie nr 42	dom	pocz. XX w.	
78	Parchanie, dz. nr 79/2	kościół pw. św. Wojciecha w zespole	1840 r., późniejsza rozbudowa	
79	Parchanie, dz. nr 120, 121, 122	cmentarz rzymsko - katolicki	ok. 1800 r.	
80	Parchanie, dz. nr 121	kaplica cmentarna	1895 r.	
81	Parchanie	układ ruralistyczny wsi w granicy strefy B	pierwsza wzmianka: 1238 r.; zab. dworska z XIX/ XX w., zab. sakralna z 1840 r.	
82	Pieczyska nr 4, dz. nr 3	park	XIX w.	
83	Pieranie nr 1	młyn	ok. 1900 r.	
84	Pieranie nr 1	spichlerz	ok. 1900 r.	
85	Pieranie nr 7	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	
86	Pieranie nr 7	szkoła, ob. biblioteka i świetlica wiejska	pocz. XX w.	
87	Pieranie nr 16	obora	XIX/XX w.	
88	Pieranie nr 19	dom	pocz. XX w.	
89	Pieranie nr 19	obora	pocz. XX w.	
90	Pieranie nr 19	obora	pocz. XX w.	
91	Pieranie nr 28-29	dwór	4 ćw. XIX w.	
92	Pieranie nr 35	budynek gospodarczy w zespole kościoła	pocz. XX w.	

		parafialnego pw. św. Mikołaja		
93	Pieranie nr 35	dom w zespole kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	pocz. XX w.	
94	Pieranie nr 35	dom w zespole kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja, ob. salka katechetyczna	pocz. XX w.	
95	Pieranie nr 36	plebania w zespole kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	pocz. XX w.	
96	Pieranie dz. nr 40, 41, 42	cmentarz rzymsko - katolicki	2 poł. XIX w.	
97	Pieranie, dz. nr 66	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	XIX w.	
98	Pieranie, dz. nr 66	kościół parafialny pw. św. Mikołaja w zespole	lata 1732-1746	rejestr zabytków nr A/223 z dnia 11.03.1931 r.
99	Pieranie	układ ruralistyczny wsi w granicy strefy B	pierwsza wzmianka: 1301 r.; zab. sakralna z lat 1732-1734; zab. wiejska z XIX/XX w. i pocz. XX w.	
100	Przybysław nr 20	dworzec kolejki wąskotorowej	pocz. XX w.	
101	Przybysław nr 25	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	
102	Przybysław nr 25	komora celna, ob. dom	pocz. XX w.	
103	Przybysław nr 50	dom	ok. 1900 r.	
104	Przybysław nr 51	dom	pocz. XX w.	
105	Przybysław nr 51	obora	pocz. XX w.	
106	Przybysław nr 51	stodoła	pocz. XX w.	
107	Przybysław nr 52	szkoła, ob. dom	pocz. XX w.	
108	Przybysław nr 54	dom	1914 r.	
109	Przybysław nr 57	dom	ok. 1900 r.	
110	Przybysław nr 61	dom	ok. 1900 r.	
111	Radojewice nr 42	pastorówka, ob. dom	k. XIX w.	
112	Radojewice nr 42	park w pozostałościach zespołu dworskiego	XIX w.	
113	Radojewice nr 43	obora w pozostałościach zespołu dworskiego	1907 r.	
114	Radojewice nr 49	szkoła, ob. biblioteka	XIX/XX w.	
115	Radojewice nr 60	zajazd w pozostałościach zespołu dworskiego, ob. sklep	XIX/XX w.	
116	Radojewice, dz. nr 29, 31/1	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	
117	Rejna nr 27	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	
118	Rejna nr 27	leśniczówka	pocz. XX w.	

119	Sobiesiernie nr 9	dwór w zespole	k. XIX w.	rejestr zabytków nr A/1093 z dnia 21.02.1994 r.
120	Sobiesiernie nr 9	obora w zespole dworsko-parkowym	pocz. XX w.	
121	Sobiesiernie nr 9, dz. nr 15, 18/3, 18/4, 18/5	park w zespole	XIX w.	rejestr zabytków nr A/1093 z dnia 21.02.1994 r.
122	Sobiesiernie nr 9	spichlerz w zespole dworsko-parkowym	pocz. XX w.	
123	Stanomin nr 15	obora	ok. 1900 r.	
124	Stanomin nr 18a	obora	pocz. XX w.	d. nr 18
125	Stanomin nr 19	dom	pocz. XX w.	
126	Stanomin 20	budynek gospodarczy, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy	pocz. XX w.	
127	Stanomin 21	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	
128	Stanomin 21	młyn, ob. dom	pocz. XX w.	
129	Stanomin nr 23	budynek gospodarczy	pocz. XX w.	
130	Stanomin nr 23	szkoła, ob. dom	pocz. XX w.	
131	Stanomin nr 24	zajazd, ob. dom	pocz. XX w.	
132	Stanomin nr 38	dom	1900 r.	
133	Stanomin nr 38	parnik	1900 r.	
134	Stanomin nr 43	dom	1900 r.	
135	Stanomin, dz. nr 181/1	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	
136	Wola Stanomińska nr 2	dwór w zespole	ok. 1920 r.	rejestr zabytków nr A/1015 z dnia 15.05.1987 r.
137	Wola Stanomińska nr 2, dz. nr 15/1, 15/2	park w zespole	XIX w.	rejestr zabytków nr A/1015 z dnia 15.05.1987 r.
138	Wola Stanomińska nr 2	spichlerz w zespole dworsko-parkowym	k. XIX w.	
139	Wola Stanomińska nr 6	dwojak w zespole pałacowym, ob. dom	lata 1937-1939	
140	Wonorze nr 4	dom	k. XIX w.	d. nr 3
141	Wonorze nr 9	spichlerz	k. XIX w.	d. nr 10
142	Wonorze nr 16	poczta, ob. budynek nieużytkowany	pocz. XX w.	
143	Wonorze nr 21	młyn	1900 r.	
144	Wonorze nr 55	budynek mieszkalno-gospodarczy	1900 r.	d. nr 48
145	Wonorze nr 61a	obora	1900 r.	d. nr 45
146	Wonorze nr 65	szkoła, ob. dom	pocz. XX w.	
147	Wonorze nr 65	piwnica	pocz. XX w.	
148	Wonorze nr 75	dom	1900 i 1933 r.	d. nr 70
149	Wonorze, dz. nr 230/2	cmentarz ewangelicki	k. XIX/XX w.	

150	Wonorze, dz. nr 232	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	
151	Wonorze	układ ruralistyczny wsi w granicy strefy B		
152	Zagajewice nr 12	dom z kuźnią w pozostałościach zespołu dworskiego	2 poł. XIX w.	
153	Zagajewice, dz. nr 38/16	park w pozostałościach zespołu dworskiego	2 poł. XIX w.	
154	Zagajewiczki nr 12	obora w zespole dworskim, ob. chlewnia	1900 r.	
155	Zagajewiczki nr 12	dwór w zespole	lata 1979-1980	
156	Zagajewiczki nr 12	obora w zespole dworskim	1900 r.	
157	Zagajewiczki nr 12, dz. nr 80/1	park w zespole dworskim	k. XIX w.	

*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

5.7. Zabytki archeologiczne

Od końca lat 70. XX w. wdrażany jest program Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) - podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się badania powierzchniowe. Ma on na celu lokalizację stanowisk archeologicznych. Wszystkie zlokalizowane stanowiska powinny być ujęte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i uwzględnione w gminnych ewidencjach zabytków. Baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań i weryfikacji badań wcześniejszych. Baza stanowi źródło aktualnej wiedzy o terenie i stanowi podstawę kolejnych etapów badawczych: 1. kwerendy archiwalnej w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badań powierzchniowych.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżnić można dwa typy: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty - występujące na stanowisku pozostałości organiczne i nieorganiczne pochodzące ze środowiska naturalnego.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego szczególny problem stwarzają nieruchome zabytki archeologiczne, czyli materialne pozostałości dawnego środowiska osadniczego. Ze względu na pełnione dawniej funkcje wyróżnić można ich różne rodzaje: grodziska - pozostałości grodów, cmentarzyska, pozostałości osad wiejskich, itd. Można je podzielić na zabytki niewidoczne w krajobrazie i widoczne - zabytki o własnej formie krajobrazowej: głównie są to pozostałości dawnych konstrukcji o różnorodnym przeznaczeniu, takich jak wały kamienne, ziemne, drewniano-ziemne, pozostałości infrastruktury osadniczej, mostów, dróg, grobli, a także ślady związane z kulturą symboliczną (niematerialną) w postaci pozostałości dawnych miejsc kultu, cmentarzy (nasypy kurhanów), itp. Stanowią one około 10% znanych stanowisk archeologicznych. One też zwykle są przedmiotem zainteresowania zarówno turystów, jak i geografów turystyki oraz służb konserwatorskich.

Obszar gminy Dąbrowa Biskupia, zwłaszcza tereny zlewni rzeki Tążyny, penetrowany był archeologicznie od końca lat 50. XX w. Jednak dopiero planowa działalność Zespołu Badań Kujaw Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, prowadzona w latach 70. i 80. XX w. spowodowała lawinowy przyrost źródeł. Od 1994 r. prace badawcze na tym terenie, zainicjowane

przez prof. Lucynę Domańską, podjęli pracownicy i studenci Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. Wysiłek badawczy skoncentrowany jest tu na próbie wyjaśnienia relacji pomiędzy społecznościami łowiecko - zbierackimi a najstarszymi rolnikami. Większość stanowisk znanych jest dzięki badaniom powierzchniowym, jedynie niewielka część rozpoznana jest w efekcie badań wykopaliskowych.

W gminie Dąbrowa Biskupia znajduje się 1631 (na 2014 r.) zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych.

– **KONCENTRACJA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH, CHRONOLOGIA**

W wyniku rozpoznania archeologicznego (AZP) gminy Dąbrowa Biskupia, na jej terenie zarejestrowano dużą ilość stanowisk archeologicznych. Koncentracja osadnictwa pradziejowego widoczna jest szczególnie w okolicach rzeki Tążyny. Tereny gminy były penetrowane przez różne grupy ludzkie już od schyłku paleolitu, gdy w wyniku ocieplenia klimatu stopniowo uwalniały się z lądolodu - 12-10 tys. lat p.n.e. Ale szczególnie interesująco rysują się ich dzieje w późnym mezolicie oraz środkowym i późnym neolicie.

Zmiana klimatu spowodowała napływ grup myśliwych i rybaków z zach. części Niżu Środkowoeuropejskiego. Skupieni w niewielkich grupach eksploatowali stosunkowo niewielkie terytoria, ograniczone do doliny rzecznej. Stosowali niewielkich rozmiarów narzędzia kamienne (mikrolity). Na stanowisku Dąbrowa Biskupia 71 zarejestrowane zostały pozostałości wyposażenia myśliwego (liczne zbrojniki mikrolityczne i półsurowiec do ich produkcji) z końca okresu borealnego (9000-8000 p.n.e.). Tak wyspecjalizowany zestaw wytworów krzemienych na tym stanowisku jest czymś wyjątkowym w skali Niżu Europejskiego. w oparciu o te i podobne materiały z doliny Tążyny można wnosić, iż odgrywała ona szczególną rolę wśród społeczności kultury Maglemose.¹⁰ Ludzie tej kultury żyli w lasach, na brzegach rzek oraz na terenach podmokłych. Zajmowali się łowiectwem i rybołówstwem, udomowili psa. Penetrowali Kujawy Czarne jeszcze ok. 5400 p.n.e.

Spośród kultur mezolitycznych na terenie gminy występują pojedyncze stanowiska kultury niemeńskiej (Brudnia, Dąbrowa Biskupia, Dziewa, Przybysław, Stanomin), trwającej jeszcze we wczesnej epoce neolitu. Charakteryzowała ją gospodarka myśliwsko - rybacko - zbieracka.

Przez prawie tysiąc lat klimat epoki mezolitu był podobny do współczesnego. Około 7 tys. lat p.n.e. zaczął stawać się cieplejszy i wilgotniejszy, co sprzyjało powstawaniu dobrych gleb i rozwojowi roślinności. w okresie ocieplenia klimatu (ok. 7000-2500 p.n.e.) prawie całą powierzchnię Równiny Inowrocławskiej porastały lasy liściaste i mieszane, zdominowane przez bory mieszane i sosnowe oraz grądy. Na żyznych glebach brunatnych, gliniastych i piaszczystych oraz przesuszonych czarnych ziemiach rosły lasy wielogatunkowe (grab, dąb, lipy, wiązy, klony i niekiedy buki). Doliny rzek, pokryte żyznymi madami, wilgotne oraz podmokłe i podlegające zalewom, pokryte były lasami łągowymi olszowymi i niskim łądem. Rozlewiska pokryte glebami zabagnionymi i torfami porastały olsy oraz roślinność łąkowa z dominującą wierzbą, olszą czarną i jesionem. Terasy zalewowe zajmowały łągi jesionowo - wiązowe, podszyte gąszczem złożonym z leszczyny, bzu i kaliny. Wydmy, eoliczne piaski pokrywowe oraz niektóre pola sandrowe pokryte były głównie roślinnością kserotroficzną, o cechach ubogich formacji borowych. Drzewostan wydmy charakteryzował się słabym zwarciem, co umożliwiała bujny rozwój runa. Były to warunki sprzyjające rozwojowi rolnictwa, co nastąpiło w okresie neolitu.

Już około 5400 p.n.e. na teren Kujaw zaczęły napływać najstarsze społeczności rolnicze - tzw. kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR) w kręgu kultur naddunajskich. Przybysze przynieśli znajomość upraw pszenicy, hodowli bydła i świni, stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze,

¹⁰ Domańska L., Dąbrowa Biskupia 71: a specialized camp from the Maglemose culture, w: Mesolithic Horizons, Oxford 2009, pp. 261-268 (współautor: M. Wąs)

umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa. Znaleźiska KCWR zlokalizowane na terenie wielu miejscowości gminy Dąbrowa Biskupia, zwłaszcza w jej żyznej części płn. (Modliborzycze, Parchanki, Wonorze), datowane są od początku tego okresu. Lecz już 300 lat później datowane są stanowiska KCWR zadokumentowane na piaszczystym dnie doliny Tążyny, co świadczy o próbach kolonizacji nowych terenów w związku z „przeludnieniem” strefy gleb o najwyższej przydatności rolniczej. Dowodem są znaleźiska ze stanowiska Chlewiska 132.¹¹

Od połowy IV tys. p.n.e., niemal równocześnie z KCWR, na obszarze gminy (podobnie w rejonach sąsiednich) rozwijała się kultura pucharów lejkowatych (KPL). Jej nazwa związana jest z charakterystycznym typem naczynia. Ludność KPL szeroko skolonizowała obszary piaszczyste, zaszczerpiła wierzenia związane z megalitami (charakterystyczne pochówki szkieletowe zwane grobami kujawskimi i grobowce megalityczne). Zajmowała się głównie hodowlą, łowiectwem i rybołówstwem, ale też uprawiała zboże, znała radło i zaprzęgała bydło. Pozostawiła po sobie niewielkie osady na łagodnych stokach wydmowych wzniesień oraz znaczne zmiany w krajobrazie przyrodniczym - do uzyskania terenów pod uprawę masowo stosowano ogień. Doprowadziło to do silnego przekształcenia środowiska przejawiającego się w odlesieniu i zmianie struktury lasów, które odradzały się w postaci boru sosnowego. Jak wskazuje ilość udokumentowanych stanowisk archeologicznych we wszystkich miejscowościach na terenie gminy Dąbrowa Biskupia, obszar ten był intensywnie zasiedlony. Wśród stanowisk ciekawszych wymienić należy stanowisko 21 w Dąbrowie Biskupiej. Finał dezintegracji kultury pucharów lejkowatych nastąpił około 2350 p.n.e.

Niemal równolegle z KPL rozwijała się kultura amfor kulistych (KAK),¹² przejmując od KPL wiele cech. Jej przedstawiciele trudnili się głównie pasterstwem. Dotychczas odnalezione osady tej kultury charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej, zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności KAK najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby, naczynia. Wiele pochówków zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obcięzonymi rogami. Dolina parchańska oraz rejon zlewni Tążyny jest obszarem o największym nasyceniu punktami osadniczymi KAK - stanowiska zlokalizowane są we wszystkich miejscowościach gminy Dąbrowa Biskupia. Wśród udokumentowanych wykopaliskowo form zasiedlenia społeczności KAK zgrupowania tążyńsko - parchańskiego można wyodrębnić: osady wielodomowe i jednodomowe oraz pozostałości krótkotrwałego, najpewniej przelotnego zasiedlenia o charakterze obozowisk-koczowisk.

Kolejny etap zasiedlenia strefy doliny Tążyny wyznacza pojawienie się społeczności związanych z kulturą ceramiki sznurowej (KCSZ) 3200 -1800 p.n.e., przez niektórych badaczy uznawanych za pierwsze fale ludności pochodzenia indoeuropejskiego. Stanowiska z tego okresu zlokalizowane są we wszystkich miejscowościach gminy. Przy czym najstarsze szczątki przedstawicieli KCWR, datowane na 3300 p.n.e., zlokalizowano w Modliborzycach, stan. 1. Charakterystyczną ich cechą jest prawie całkowity brak osad. Głównie odnajdowane są ślady krótkotrwałych obozowisk, szałasów i ziemianki. Na podstawie tych przesłanek uznaje się, że społeczności KCSZ zajmowały się przede wszystkim hodowlą i nie zakładały trwałych osad, wędrując ze swoimi stadami. Wynikało to z istnienia otwartych przestrzeni, odlesionych przez współczesne im lub wcześniejsze ugrupowania rolnicze - przede wszystkim KPL i KAK. Społeczności „sznurowe” były silnie zróżnicowane wewnętrznie. Przejawiało się to w równoległym stosowaniu różnych form pochówku, w tym zarówno jednostkowych, jak i zbiorowych. Rejestrowane są przypadki ciałopalenia

¹¹ Rzepecki S., Refleksje nad perspektywami zachowania stanowisk neolitycznych w dorzeczu Tążyny, w: Acta Universitatis Lodzianis Folia Archeologica 30, 2015, dostępny w Internecie:

cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl.../0_1_7_-19_Rzepecki.pdf

¹² Chachlikowski P., Czerebuszek J., Badania osadnictwa kultury amfor kulistych w rejonie zlewni rzeki Tążyny-Kanału Parchańskiego, w: Kultura amfor kulistych w rejonie Kujaw, red. A. Cofta-Broniewska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 355-396

i podwójnych ceremonii pogrzebowych. w grobach sporadycznie deponowane były przedmioty egzotyczne, głównie z bursztynu i miedzi.¹³

Z upowszechnieniem się nowego materiału - brązu - wiąże się dalszy rozwój gospodarczo - cywilizacyjny regionu. Docierał on na te tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. w początkowym okresie epoki brązu ukształtowała się kultura iwieńska datowana na około 1700 - 1600 p.n.e., rozwijająca się również na ziemi chełmińskiej i we wschodniej Wielkopolsce. Obecny stan badań dotyczący osad kultury iwieńskiej przedstawia się skromnie. Na terenie gminy Dąbrowa Biskupia jej stanowiska zlokalizowano na żyznych glebach w miejscowościach: Bąkowo, Chlewiska, Nowy Dwór, Pieczyska, Radojewice, Sobiesierne, Stanomin. w kulturze iwieńskiej funkcjonował model gospodarki oparty na rolnictwie i hodowli. Przedmioty brązowe są to głównie siekierki typu unietyckiego, z podniesionym brzegiem, płaskie siekierki z wąskim korpusem i zaokrąglonym obuchem i sztylety z szerokim zaokrąglonym ostrzem o wąskiej łukowatej nasadzie rękojeści.

W okresie około 1900 - 1000 p.n.e. na terenie Kujaw funkcjonowała kultura trzciniecka grupy lubieńskiej. Znanych jest tylko kilka stanowisk z terenu gminy: Stanomin, Radojewice, Nowy Dwór, Konary Głojkowo, Dąbrowa, Bąkowo.

Zdecydowany wzrost osadnictwa widoczny jest w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, która na terenie gminy Dąbrowa Biskupia pojawiła się na przełomie 1500/1400 p.n.e. Jest zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a jej system gospodarczy, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. Posługiwano się sprzężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rogowych, zboże sprzątało sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby, jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu.

W VII w p.n.e. rozpoczęła się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie malał, pojawiały się wyroby żelazne. w pierwszym okresie epoki żelaza (okres halsztacki 650 - 400 p.n.e.) kultura łużycka przeżywała swój największy rozkwit i posiadała szerokie kontakty z resztą Europy. Powstały wówczas grody typu Biskupin. Osadnictwo kultury łużyckiej jest bogato reprezentowane we wszystkich miejscowościach gminy Dąbrowa Biskupia.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczął się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Podniesienie się poziomu wód gruntowych, spowodowane zmianami klimatycznymi, wypierało osadników z dotychczasowych siedlisk. Osłabione w ten sposób osadnictwo łużyckie było stopniowo podbijane lub kolonizowane przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską (VII - III w p.n.e.). Trudno stwierdzić, czy proces ten miał charakter zbrojnej agresji, czy odbywał się poprzez asymilację miejscowej ludności i przybyłej z Pomorza. Różnice między obydwoma kulturami widoczne są przede wszystkim w formach grobów oraz kształtach i ornamentyce naczyń oraz przedmiotów metalowych. Jej wschodnim odłamem jest kultura grobów kloszowych, na terenie gminy zlokalizowana na kilku stanowiskach w Chlewiskach, Chróstowie i Parchaniach.

Początek wieku IV p.n.e. wiązał się z masowym upowszechnieniem się żelaza, jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska (III w. p.n.e. - V

¹³ Pospieszny Ł., Zwyczaje pogrzebowe społeczności kultury ceramiki sznurowej w Wielkopolsce i na Kujawach, Poznań 2009, dostępny w Internecie <https://www.researchgate.net/publication/286053697/download>

w. n.e.). Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski 150 p.n.e. - 25 n.e.). Rozwijała się też w kolejnym okresie wpływów rzymskich (I - IV w. n.e.). Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rogate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m. in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy: całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Ślady osadnictwa z czasów rzymskich znajdują się na terenie całej gminy.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywało głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane było to prawdopodobnie z załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów, który wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego.

Począwszy od VI w. n.e. zaczął się nowy okres dziejów - wczesne średniowiecze. Początkowe jego fazy charakteryzują się wyraźnym regresem w zakresie kultury materialnej. Pojawił się nowy system gospodarki żywnościowej: przemienno - ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana była sprzężajna obróbka roli. Pojawiło się na szeroką skalę proso. w hodowli wzrosła rola świń przy zmniejszeniu stad bydła rogatego i koni. Gęstość osadnictwa w tym okresie była raczej niewielka. Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w VIII w. n.e. w ciągu IX i X w. kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody - siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załazki przyszłych wsi i miast. Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. w okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X w. obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu. w tym czasie ukształtował się obecny układ większości miejscowości. Stanowiska wczesno- i późnośredniowieczne zlokalizowane są na terenie całej gminy. Nie zostały przebadane.

Tabela nr 6. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Dąbrowa Biskupia

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR W OBRĘBIE MIEJSC.	AZP	NR NA ARKUSZU AZP	KULTURA/ CHRONOLOGIA
1	Bąkowo	1	45-42	257	KPL, KP, WSR
2	Bąkowo	2	45-42	261	k. trzcinińska, KŁ, KP
3	Bąkowo	3	45-42	295	KCW, KPL, KAK, KCSZ, KŁ, KP, WSR, NOW
4	Bąkowo	4	45-42	294	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
5	Bąkowo	5	45-42	291	KPL, KŁ, KP, WSR
6	Bąkowo	6	45-42	290	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, NOW
7	Bąkowo	7	45-42	289	KPL, KAK, KŁ, NOW
8	Bąkowo	8	45-42	288	KPL, KAK, KŁ, WSR
9	Bąkowo	9	45-42	287	KAK, k. iwieńska
10	Bąkowo	10	45-42	286	KAK, KŁ, WSR
11	Bąkowo	11	45-42	285	KPL, KAK, KŁ

12	Bąkowo	12	45-42	277	KPL
13	Bąkowo	13	45-42	275	KPL, k .iwieńska, KŁ, KP, NOW
14	Bąkowo	14	45-42	272	KPL, KAK
15	Bąkowo	15	45-42	271	KŁ, k. protoprzeworska
16	Bąkowo	16	45-42	274	KP, NOW
17	Bąkowo	17	45-42	269	KPL, KAK, k .trzcinięcka
18	Bąkowo	18	45-42	270	KPL, KAK, KŁ
19	Bąkowo	19	45-42	265	KPL, KAK, KŁ
20	Bąkowo	20	45-42	264	KPL, KAK, KCSZ, KŁ, KP, WSR
21	Bąkowo	21	45-42	248	KPL
22	Bąkowo	22	45-42	247	KP, NOW
23	Bąkowo	23	45-42	254	KAK, WSR, NOW
24	Bąkowo	24	45-42	259	KP
25	Bąkowo	25	45-42	260	KPL, KŁ, KP
26	Bąkowo	26	45-42	258	KPL, KAK, KŁ, KP, NOW
27	Bąkowo	27	45-42	246	WSR, NOW
28	Bąkowo	28	45-42	255	KP, NOW
29	Bąkowo	29	45-42	254	PSR
30	Bąkowo	30	45-42	253	PSR/NOW
31	Bąkowo	31	45-42	252	WSR, NOW
32	Bąkowo	32	45-42	251	KPL, NOW
33	Bąkowo	33	45-42	262	KŁ
34	Bąkowo	34	45-42	249	PSR/NOW
35	Bąkowo	35	45-42	250	WSR
36	Bąkowo	36	45-42	253	KŁ
37	Bąkowo	37	45-42	292	KŁ
38	Bąkowo	38	45-42	293	KP
39	Bąkowo	39	45-42	273	KŁ, WSR, PSR, NOW
40	Bąkowo	40	45-42	268	KAK
41	Bąkowo	41	45-42	267	interstadium neolitu i brązu, KŁ, NOW
42	Bąkowo	42	45-42	266	KŁ
43	Bąkowo	43	45-42	276	PSR/NOW
44	Bąkowo	44	45-42	278	WSR
45	Bąkowo	45	45-42	279	KŁ, WSR, NOW
46	Bąkowo	46	45-42	280	PSR
47	Bąkowo	47	45-42	283	PSR/NOW
48	Bąkowo	48	45-42	284	WSR, PSR, NOW
49	Bąkowo	49	45-42	282	NOW
50	Bąkowo	50	45-42	281	PSR/NOW
51	Bąkowo	51	45-42	296	interstadium neolitu i brązu, KP, WSR, NOW
52	Bąkowo	52	45-42	297	PSR
53	Bąkowo	53	45-42	298	interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP, WSR, NOW
54	Brudnia	1	44-42	168	KPL, KŁ, KP, WSR
55	Brudnia	2	44-42	198	KPL, KŁ, k. mogiłowa, KP, WSR, NOW
56	Brudnia	3	44-42	196	KŁ, NOW
57	Brudnia	4	45-42	28	KPL, PSR
58	Brudnia	5	45-42	27	KPL
59	Brudnia	6	45-42	26	KPL, k. niemeńska
60	Brudnia	7	45-42	206	KPL, SR
61	Brudnia	8	45-42	205	KŁ, KP

62	Brudnia	9, 9A	44-42	203	KPL, WEB, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
63	Brudnia	10	44-42	204	KPL, KCSZ, KŁ, KP, WSR
64	Brudnia	11	45-42	183	KPL, KŁ, KP, WSR, PSR
65	Brudnia	12	44-42	211	KPL, KŁ, KP,
66	Brudnia	13	44-42	210	KŁ, KP, WSR
67	Brudnia	14	44-42	212	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, NOW
68	Brudnia	15	45-42	208	KPL, KCSZ, KŁ, KP
69	Brudnia	16	45-42	207	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
70	Brudnia	17	45-42	40	KPL, k. niemeńska, KŁ, PRADZIEJE, WSR
71	Brudnia	18	45-42	41	KPL, interstadium neolitu i brązu
72	Brudnia	19	45-42	42	PRADZIEJE ?
73	Brudnia	20	45-42	24	KP
74	Brudnia	21	45-42	25	KPL, KŁ, KP, PRADZIEJE
75	Brudnia	22	45-42	26	KPL, KŁ
76	Brudnia	23	45-42	27	KPL, KŁ
77	Brudnia	24	45-42	28	KPL
78	Brudnia	25	45-42	30	KPL, KŁ, KP, PRADZIEJE
79	Brudnia	26	45-42	29	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
80	Brudnia	27	45-42	31	KPL, KŁ, SR
81	Brudnia	28	45-42	25	KPL, KAK
82	Brudnia	29	45-42	30	KŁ
83	Brudnia	30	45-42	22	interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR
84	Brudnia	31	45-42	20	KPL, KŁ, KP, PRADZIEJE
85	Brudnia	32	45-42	21	KPL, KŁ
86	Brudnia	33	45-42	32	KPL, KŁ
87	Brudnia	34	45-42	39	KPL
88	Brudnia	35	45-42	40	interstadium neolitu i brązu
89	Brudnia	36	45-42	43	KPL
90	Brudnia	37	45-42	33	interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR, SR
91	Brudnia	38	45-42	34	KPL
92	Brudnia	39	45-42	44	KPL
93	Brudnia	40		198	KPL, KAK, KŁ, KP, NOW
94	Brudnia	41		197	
95	Brudnia	42		195	WSR, PSR
96	Brudnia	43		194	PSR, NOW
97	Brudnia	44		193	PRADZIEJE, PSR, NOW
98	Brudnia	45		192	PSR, NOW
99	Brudnia	46		191	PSR, NOW
100	Brudnia	47		190	PSR, NOW
101	Brudnia	48		189	PSR, NOW
102	Brudnia	49		188	PSR, NOW
103	Brudnia	50		187	PSR, NOW
104	Brudnia	51		185	KPL, KŁ, KP, WSR, PSR
105	Brudnia	52		186	PRADZIEJE, PSR, NOW
106	Brudnia	53		184	KPL, KP, SR
107	Brudnia	54		182	KAK, WEB, KŁ, KP, WSR
108	Brudnia	55		181	KPL
109	Brudnia	56		178	KŁ, KP, WSR
110	Brudnia	57	44-42	175	KAK, KŁ, KP, WSR, PSR
111	Brudnia	58	44-42	174	WEB, KŁ, KP WSR, NOW

112	Brudnia	59	44-42	177	KAK, KP
113	Brudnia	60	44-42	179	KPL, KŁ, KP, WSKŁ, KPR
114	Brudnia	61	44-42	180	PSR
115	Brudnia	62	44-42	176	KŁ, KP
116	Brudnia	63	44-42	173	PSR
117	Brudnia	64	44-42	172	KŁ
118	Brudnia	65	44-42	171	KP
119	Brudnia	66	44-42	170	KCWKPR, WEB, KŁ, NOW
120	Brudnia	67	44-42	169	KŁ, KP
121	Brudnia	68	44-42	167	KŁ, KP, PSR, NOW
122	Brudnia	69	44-42	168	PSR
123	Brudnia	70	45-42	18	KP
124	Brudnia	71	45-42	19	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
125	Chlewiska	1A-C	45-43	236,237	KPL, KAK, KCSZ, KŁ, k. grobów podkloszowych, KP, WSR, NOW
126	Chlewiska	2,2A	45-43	238,239	KPL, KCSZ, KP
127	Chlewiska	3	45-43	240	KPL, KAK, KŁ
128	Chlewiska	4	45-43	241	KPL, KCSZ, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP
129	Chlewiska	5	43-42	194	KPL, WSR
130	Chlewiska	6	43-42	195	KPL, NOW
131	Chlewiska	7	45-43	242	KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ,
132	Chlewiska	8	43-42	196	KAK
133	Chlewiska	9	45-43	243	KPL, KAK, KCSZ, KŁ, KP, WSR, PSR
134	Chlewiska	10	54-53	244	KPL, KAK, KCSZ, interstadium neolitu i brązu, horyzont trzcieniecki, KŁ
135	Chlewiska	11	54-53	245	KPL, KCSZ, KŁ, KP
136	Chlewiska	12	44-44	271	KPL
137	Chlewiska	13	44-44	272	KPL, KAK, KCSZ
138	Chlewiska	14	43-42	198	KPL
139	Chlewiska	15	43-42	199	interstadium neolitu i brązu,
140	Chlewiska	16	43-42	200	KCSZ, KŁ
141	Chlewiska	17	43-42	201	KCWR
142	Chlewiska	18	43-42	202	KPL, KAK, KCSZ
143	Chlewiska	19	43-42	203	KPL
144	Chlewiska	20	43-42	204	KPL
145	Chlewiska	21	43-42	205	KCWR, KPL
146	Chlewiska	22	43-42	206	KPL, KAK, KCSZ, interstadium neolitu i brązu, KŁ
147	Chlewiska	23	43-42	207	KPL, PSR
148	Chlewiska	24	43-42	208	KPL, KCSZ, KŁ
149	Chlewiska	25	43-42	209	KPL, KŁ, PSR
150	Chlewiska	26	43-42	210	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
151	Chlewiska	27	43-42	211	MEZ, KPL, KAK, KCSZ, KŁ, WSR
152	Chlewiska	28	43-42	212	EK-EB, WSR
153	Chlewiska	29	43-42	213	KPL, KŁ, NOW
154	Chlewiska	30	45-43	247	KPL, WSR
155	Chlewiska	31	45-43	248	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ
156	Chlewiska	32	45-43	249	KPL, KAK, KCSZ, KŁ, KP, NOW

157	Chlewiska	33	45-43	250	interstadium neolitu i brązu, KP, WSR, PSR
158	Chlewiska	34	45-43	251	KPL, KAK, KCSZ, KŁ, WSR
159	Chlewiska	35	45-43	252	KPL, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
160	Chlewiska	36	45-43	253	KPL, PSR, NOW
161	Chlewiska	37	45-43	254	KPL, KCSZ, KŁ, WSR, PSR, NOW
162	Chlewiska	38	45-43	255	KŁ, KPL, KAK, k. trzciniecka, KŁ, KP, WSR, PSR
163	Chlewiska	39	45-43	256	WEB, WSR, PSR, NOW
164	Chlewiska	40	45-43	257	KAK, KŁ, PSR
165	Chlewiska	41	43-42	217	WSR, PSR
166	Chlewiska	42	43-42	218	KŁ, PSR
167	Chlewiska	43	45-43	258	KAK, KŁ, PSR
168	Chlewiska	44/55	45-43	259	WSR, PSR, NOW
169	Chlewiska	45	43-42	219	KPL
170	Chlewiska	46	43-42	220	KPL, KŁ
171	Chlewiska	47	43-42	214	NOW
172	Chlewiska	48	43-42	215	KAK, PSR/NOW
173	Chlewiska	49	43-42	221	KPL
174	Chlewiska	50	43-42	222	KPL
175	Chlewiska	51	45-43	260	KPL
176	Chlewiska	52	45-43	261	KPL, KŁ, WSR, PSR
177	Chlewiska	53	45-43	221	KPL, KŁ
178	Chlewiska	54	45-43	222	NOW
179	Chlewiska	55	45-43	223	KAK, PSR/NOW
180	Chlewiska	56	45-43	262	KPL, KAK, KCSZ, k. iwieńska, KŁ, KP
181	Chlewiska	57	45-43	263	KPL, KAK, KCSZ, interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR, PSR
182	Chlewiska	58	45-43	264	KCSZ, KŁ, KP, WSR
183	Chlewiska	59	43-42	224	KPL, KŁ
184	Chlewiska	60	45-43	265	KPL, WSR, PSR, NOW
185	Chlewiska	61	43-42	225	WSR, NOW
186	Chlewiska	62	43-42	226	KPL
187	Chlewiska	63	45-43	266	KAK, KCSZ
188	Chlewiska	64	43-42	227	KPL, WEB, NOW
189	Chlewiska	65	43-42	228	KPL, interstadium neolitu i brązu
190	Chlewiska	66	43-42	229	KPL
191	Chlewiska	67	43-42	230	KPL
192	Chlewiska	68	43-42	231	EK, WSR
193	Chlewiska	69	43-42	232	WEB, WSR, PSR/NOW
194	Chlewiska	70	43-42	233	KPL, NESCH, NOW
196	Chlewiska	71	43-42	234	interstadium neolitu i brązu
197	Chlewiska	72	45-43	267	KAK, WSR, PSR, NOW
198	Chlewiska	73	45-43	268	KCSZ, KPDZ,
199	Chlewiska	74	45-43	269	Horyzont trzciniecki, PSR
200	Chlewiska	75	45-43	270	KAK, KPDZ, KŁ, KP, PSR
201	Chlewiska	76	45-43	271	PRADZIEJE
202	Chlewiska	77	45-43	272	KPL, KAK, KŁ, KP
203	Chlewiska	78	45-43	273	KCSZ, interstadium neolitu i brązu, KŁ
204	Chlewiska	79	45-43	274	KAK
205	Chlewiska	80	43-42	216	KŁ

206	Chlewiska	81	43-42	223	KPL, KAK, KŁ, WSR
207	Chlewiska	82	43-42	235	KPL, KCSZ
208	Chlewiska	83	43-42	236	KAK, KŁ, WSR
209	Chlewiska	84	43-42	237	KPL, WSR
210	Chlewiska	85	43-42	238	KAK, WSR
211	Chlewiska	86	43-42	239	EK-EB, WSR
212	Chlewiska	87	43-42	240	WSR
213	Chlewiska	88	43-42	241	KCSZ
214	Chlewiska	89	43-42	242	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, NOW
215	Chlewiska	90	43-42	242	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, NOW
216	Chlewiska	91	43-42	243	WSR
217	Chlewiska	92	43-42	244	KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ
218	Chlewiska	93	43-42	245	WEB
219	Chlewiska	94	43-42	246	KŁ
220	Chlewiska	95	43-42	247	KPL, KAK, KCSZ, interstadium neolitu i brązu, KŁ
221	Chlewiska	96	43-42	248	EK-EB
222	Chlewiska	97	43-42	249	KPL, NESCH
223	Chlewiska	98	45-43	275	KAK, KPDZ
224	Chlewiska	99	45-43	276	KAK, interstadium neolitu i brązu
225	Chlewiska	100	45-43	277	KCSZ, KPDZ
226	Chlewiska	101AB	45-43	278	KAK
227	Chlewiska	102	45-43	279	KPL, interstadium neolitu i brązu
228	Chlewiska	103	45-43	280	KAK
229	Chlewiska	104	45-43	281	PRADZIEJE ?
230	Chlewiska	105	45-43	282	KPL, KP
213	Chlewiska	106	45-43	283	KPL, KCSZ KPDZ, NOW
232	Chlewiska	107	45-43	284	KPL
233	Chlewiska	108	45-43	285	KPL, KCSZ, KŁ
234	Chlewiska	109	45-43	286	KŁ
235	Chlewiska	110	45-43	287	WSR
236	Chlewiska	111	45-43	288	WSR
237	Chlewiska	112	45-43	289	KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ, PSR
238	Chlewiska	113	45-43	290	interstadium neolitu i brązu, NOW
239	Chlewiska	114	45-43	291	KCWR, interstadium neolitu i brązu
240	Chlewiska	115	45-43	292	KAK
241	Chlewiska	116	45-43	293	WSR, PSR
242	Chlewiska	117	45-43	294	KPDZ, KŁ
243	Chlewiska	118	45-43	295	KP
244	Chlewiska	119	45-43	296	WSR, PSR
245	Chlewiska	120	45-43	297	KPL, KCSZ, KPDZ, KŁ, WSR, PSR
246	Chlewiska	121	45-43	298	KPL, KT
247	Chlewiska	122	45-43	299	interstadium neolitu i brązu, KŁ, PSR
248	Chlewiska	123	45-43	300	EK
249	Chlewiska	124	43-42	250	KŁ, PSR
250	Chlewiska	125	45-43	302	KPL, interstadium neolitu i brązu
251	Chlewiska	126	45-43	303	KPL
252	Chlewiska	127	45-43	304	KPL, KP
253	Chlewiska	128	45-43	305	KPDZ
254	Chlewiska	129	45-43	306	KCSZ

255	Chlewiska	130	45-43	307	KPL, KAK
256	Chlewiska	131	45-43	308	KPL, KAK, KCSZ
257	Chlewiska	132	45-43	309	KCWR, interstadium neolitu i brązu
258	Chlewiska	133	45-43	310	KCSZ
259	Chlewiska	134	45-43	311	WSR
260	Chlewiska	135	45-43	312	KPL, KAK, KCSZ, PSR,
261	Chlewiska	136	45-43	313	PSR
262	Chlewiska	137	45-43	314	KPL
263	Chlewiska	138	45-43	315	KPL
264	Chlewiska	139	45-43	316	KP
265	Chlewiska	140	45-43	317	OR
266	Chlewiska	141	45-43	318	KPL, KAK, HA, NE-WEB
267	Chlewiska	142	45-43	319	PSR, NOW
268	Chlewiska	143	43-42	251	KPL, KŁ, PSR/NOW
269	Chlewiska	144	43-42	252	KŁ, NOW
270	Chlewiska	145	43-42	253	WSR
271	Chlewiska	146	43-42	254	PSR/NOW
272	Chlewiska	147	43-42	255	KCWR, KŁ
273	Chlewiska	148	43-42	256	KCWR, WEB, PSR/ NOW
274	Chlewiska	149	43-42	257	NOW
275	Chlewiska	150	43-42	258	KŁ
276	Chlewiska	151	43-42	259	WEB
277	Chlewiska	152	43-42	260	KPL, KŁ, NOW
278	Chlewiska	153	43-42	261	KPL, interstadium epoki neolitu i brązu
279	Chlewiska	154	43-42	262	KAK, interstadium epoki neolitu i brązu, NOW
280	Chlewiska	155	43-42	263	KPL, PSR
281	Chlewiska	156	45-43	321	KPL
282	Chlewiska	157	45-43	322	KPL
283	Chlewiska	158	45-43	323	KPL, KCSZ, PSR/NOW
284	Chlewiska	159	45-43	324	KPL, PSR, NOW
285	Chlewiska	160	45-43	325	WSR, PSR
286	Chlewiska	161	45-43	326	KPL
287	Chlewiska	162	45-43	327	PSR, NOW
288	Chlewiska	163	45-43	328	KPL
289	Chlewiska	164	45-43	329	KPL, PSR, NOW
290	Chlewiska	165	45-43	330	KPL, KŁ, NOW
291	Chlewiska	166	45-43	331	KPL, KAK, KŁ, PSR, NOW
292	Chlewiska	167	45-43	332	EK, WSR, PSR, NOW
293	Chlewiska	168	45-43	333	WSR, PSR
294	Chlewiska	169	45-43	334	PSR
295	Chlewiska	170	45-43	335	PSR
296	Chlewiska	171	45-43	336	WSR, PSR, NOW
297	Chlewiska	172	45-43	337	KPL, PSR
298	Chlewiska	173	45-43	338	PRADZIEJE, WSR
299	Chlewiska	174	45-43	339	PSR
300	Chlewiska	175	45-43	340	KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
301	Chlewiska	176	45-43	341	KCWR, PSR, NOW
302	Chlewiska	177	45-43	342	KP, PSR
303	Chlewiska	178	45-43	343	KPL, KŁ
304	Chlewiska	179	45-43	344	KPL, KŁ
305	Chlewiska	180	45-43	345	KAK, KŁ

306	Chlewiska	181	45-43	346	KP
307	Chlewiska	182	45-43	347	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
308	Chlewiska	183	45-43	348	KP
309	Chlewiska	184	45-43	349	PRADZIEJE?
310	Chlewiska	185	45-43	350	KŁ, KP
311	Chlewiska	186	45-43	351	KP, WSR
312	Chlewiska	187	45-43	352	KP
313	Chlewiska	188	45-43	353	KP
314	Chlewiska	189	45-43	354	KPL
315	Chlewiska	190	45-43	355	KŁ
316	Chlewiska	191	45-43	356	KŁ
317	Chlewiska	192	45-43	357	KP
318	Chlewiska	193	45-43	358	KPL, interstadium epoki neolitu i brązu, PSR
319	Chlewiska	194	45-43	359	KPL, KŁ, KP
320	Chlewiska	195	45-43	360	NE. KP
321	Chlewiska	196	45-43	361	KŁ, WSR, NOW
322	Chlewiska	197	45-43	362	KŁ
323	Chlewiska	198	45-43	363	KPL, KAK
324	Chlewiska	199	45-43	199	PSR
325	Chróstowo	1	45-43	68	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu
326	Chróstowo	2	45-43	69	KPL, k.trzcinińska, KŁ, WSR
327	Chróstowo	3	45-43	70	KP, WSR, PSR
328	Chróstowo	4	45-43	71	KPL, KŁ
329	Chróstowo	5	45-43	72	KCWR, KPL, KCSZ, interstadium neolitu i brązu, KŁ
330	Chróstowo	6	45-43	73	KŁ, KP, PSR
331	Chróstowo	7	45-43	74	PSR
332	Chróstowo	8	45-43	75	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
333	Chróstowo	9	45-43	65	PSR
334	Chróstowo	10	45-43	76	KPL, KCSZ, KŁ, KP, WSR
335	Chróstowo	11	45-43	77	interstadium neolitu i brązu
336	Chróstowo	12	45-43	78	KPL
337	Chróstowo	13	45-43	79	PRADZIEJE ?
338	Chróstowo	14	45-43	80	KPL, KŁ, WSR, PSR, NOW
339	Chróstowo	15	45-43	81	EK, KŁ, k. grobów kloszowych
340	Chróstowo	16	45-43	82	KPL, KAK, KPOM
341	Chróstowo	17	45-43	92	KPL, KAK
342	Chróstowo	18	45-43	93	KPL, KAK, KP, WSR, PSR, NOW
343	Chróstowo	19	45-43	94	KŁ, KP, PSR, NOW
344	Chróstowo	20	45-43	95	KŁ, PSR, NOW
345	Chróstowo	21	45-43	96	WSR
346	Chróstowo	22	45-43	97	WSR, PSR
347	Chróstowo	23	45-43	98	KPL, KAK, PSR, NOW
348	Chróstowo	24	45-43	99	KPL, KAK, WEB
349	Chróstowo	25	45-43	100	KAK
350	Chróstowo	26	45-43	101	KAK, KŁ
351	Chróstowo	27	45-43	102	KŁ
352	Chróstowo	28	45-43	83	KAK, KŁ, PSR
353	Chróstowo	29	45-43	84	KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ, NOW
354	Chróstowo	30	45-43	85	WEB, WSR, PSR

355	Chróstowo	31	45-43	86	WSR, PSR, NOW
356	Chróstowo	32	45-43	87	WSR
357	Chróstowo	33	45-43	88	KŁ, KPWSR, PSR, NOW
358	Chróstowo	34	45-43	89	PSR, NOW
359	Chróstowo	35	45-43	90	WSR, PSR, NOW
360	Chróstowo	36	45-43	91	WSR, PSR, NOW
361	Chróstowo	37	45-43	103	WSR/PSR, NOW
362	Chróstowo	38	45-43	104	WSR
363	Chróstowo	39	45-43	105	PSR
364	Chróstowo	40	45-43	106	KPL, PSR, NOW
365	Chróstowo	41	45-43	107	WSR, PSR, NOW
366	Chróstowo	42	45-43	108	PSR, NOW
367	Chróstowo	43	45-43	109	WSR, PSR, NOW
368	Chróstowo	44	45-43	110	PSR, NOW
369	Chróstowo	45	45-43	111	KPL, KŁ, KP, PSR, NOW
370	Chróstowo	46	45-43	112	PSR/NOW
371	Chróstowo	47	45-43	113	KPL, KŁ, KP, PSR, NOW
372	Chróstowo	48	45-43	114	WSR, NOW
373	Chróstowo	49	45-43	115	KPL, KAK
374	Chróstowo	50	45-43	116	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ
375	Chróstowo	51	45-43	117	interstadium neolitu i brązu, KP
376	Chróstowo	52	45-43	118	KŁ, PSR
377	Chróstowo	53	45-43	119	KPL, KAK, KŁ
378	Chróstowo	54	45-43	120	WEB, KŁ
379	Chróstowo	55	45-43	121	KAK, KŁ
380	Chróstowo	56	45-43	122	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
381	Chróstowo	57	45-43	123	KCWR
382	Chróstowo	58	45-43	124	KPL, WSR, PSR, NOW
383	Chróstowo	59	45-43	125	PSR, NOW
384	Chróstowo	60	45-43	126	WSR, PSR
385	Chróstowo	61	45-43	127	PSR/NOW
386	Chróstowo	62	45-43	128	interstadium neolitu i brązu, WSR, PSR, NOW
387	Chróstowo	63	45-43	129	WSR, PSR
388	Chróstowo	64	45-43	130	PSR
389	Chróstowo	65	45-43	131	WSR, PSR, NOW
390	Chróstowo	66	45-43	132	WSR, PSR, NOW
391	Chróstowo	67	45-43	133	KP, PSR, NOW
392	Chróstowo	68	45-43	134	EK, WSR
393	Chróstowo	69	45-43	135	WEB, PSR, NOW
394	Chróstowo	70	45-43	136	KP, NOW
395	Chróstowo	71	45-43	137	WSR, PSR
396	Chróstowo	72	45-43	138	EK
397	Chróstowo	73	45-43	139	KPL, interstadium neolitu i brązu
399	Chróstowo	74	45-43	140	KCWR, KPL, interstadium neolitu i brązu
399	Chróstowo	75	45-43	141	WSR
400	Chróstowo	76	45-43	142	WSR
401	Chróstowo	77	45-43	143	KPL, KAK, WSR, PSR, NOW
402	Chróstowo	78	45-43	144	KPL, KŁ
403	Chróstowo	79	45-43	145	WSR
404	Chróstowo	80	45-43	146	KPL, WSR

405	Chróstowo	81	45-43	147	KPL, KŁ, NOW
406	Chróstowo	82	45-43	148	KPL, interstadium neolitu i brązu, NOW
407	Chróstowo	83	45-43	149	WSR, PSR, NOW
408	Chróstowo	84	45-43	150	KCWR, KŁ
409	Chróstowo	85	45-43	151	EK
410	Chróstowo	86	45-43	152	KP
411	Chróstowo	87	45-43	153	KPL, KAK, KŁ, PSR
412	Dąbrowa Biskupia	1	45-43	154	PSR
413	Dąbrowa Biskupia	2	45-42	162	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
414	Dąbrowa Biskupia	3	45-42	156	KPL, KŁ, WSR, NOW
415	Dąbrowa Biskupia	4	45-43	364	KPL
416	Dąbrowa Biskupia	5	45-43	365	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, NOW
417	Dąbrowa Biskupia	6, 6A	45-43	366, 367	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
418	Dąbrowa Biskupia	7, 7A	45-43	368, 369	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ
419	Dąbrowa Biskupia	8	45-43	370	KPL, KŁ
420	Dąbrowa Biskupia	9	45-43	371	KPL
421	Dąbrowa Biskupia	10	45-43	372	KPL, KCSZ, interstadium neolitu i brązu, KŁ
422	Dąbrowa Biskupia	11	45-43	373	KPL, KCSZ, KŁ
423	Dąbrowa Biskupia	12	45-43	374	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
424	Dąbrowa Biskupia	13	45-43	375	KPL, KCSZ
425	Dąbrowa Biskupia	14, 14A	45-42	117	KPL, WSR
426	Dąbrowa Biskupia	15A, 15B	45-42	114	KPL, k. niemeńska, KCSZ, interstadium neolitu i brązu, KP
427	Dąbrowa Biskupia	16	45-43	376	KPL, KCSZ, KŁ, KP
428	Dąbrowa Biskupia	17/58	45-43	377	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ
429	Dąbrowa Biskupia	18	45-43	378	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KP
430	Dąbrowa Biskupia	19	45-43	379	KPL, KŁ
431	Dąbrowa Biskupia	20	45-43	380	KPL, KP, NOW
432	Dąbrowa Biskupia	21/22	45-43	381	KPL, KCSZ KCG-D
433	Dąbrowa Biskupia	23	45-43	382	KPL, KCSZ, interstadium neolitu i brązu,
434	Dąbrowa Biskupia	24	45-43	383	KPL, KN, interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR
435	Dąbrowa Biskupia	25/44	45-43	384	KPL
436	Dąbrowa Biskupia	26	45-43	385	KPL
437	Dąbrowa Biskupia	27	45-43	386	EK
438	Dąbrowa Biskupia	28	45-43	387	MEZ, KPL, interstadium neolitu i brązu,
439	Dąbrowa Biskupia	29	45-42	113	KPL, k. niemeńska, PSR
440	Dąbrowa Biskupia	30	45-42	112	KPL, interstadium neolitu i brązu,
441	Dąbrowa Biskupia	31	45-42	110	KPL
442	Dąbrowa Biskupia	32	45-42	111	KPL
443	Dąbrowa Biskupia	33, 33A	45-42	99	KPL
444	Dąbrowa Biskupia	34	45-42	97	KPL, PSR
445	Dąbrowa Biskupia	35	45-42	98	KPL
446	Dąbrowa Biskupia	36	45-42	95	KPL
447	Dąbrowa Biskupia	37	45-42	94	interstadium neolitu i brązu, KŁ

448	Dąbrowa Biskupia	38	45-42	88	KPL, KŁ
449	Dąbrowa Biskupia	39	45-42	123	KPL, KCSZ, KŁ
450	Dąbrowa Biskupia	40	45-42	124	KPL
451	Dąbrowa Biskupia	41	45-43	388	KPL, KAK
452	Dąbrowa Biskupia	42	45-43	389	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, PSR
453	Dąbrowa Biskupia	43	45-43	390	KPL, WSR, NOW
454	Dąbrowa Biskupia	45	45-43	391	KPL
455	Dąbrowa Biskupia	46	45-43	392	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP, NOW
456	Dąbrowa Biskupia	47	45-43	393	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP
457	Dąbrowa Biskupia	48	45-43	394	KPL
458	Dąbrowa Biskupia	49	45-43	395	KPL
459	Dąbrowa Biskupia	50	45-43	396	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ
460	Dąbrowa Biskupia	51	45-43	397	KPL
461	Dąbrowa Biskupia	52	45-43	398	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KP
462	Dąbrowa Biskupia	53	45-43	399	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu,, KŁ
463	Dąbrowa Biskupia	54	45-43	400	KPL, interstadium neolitu i brązu,
464	Dąbrowa Biskupia	55	45-43	401	KCSZ, KŁ, NOW
465	Dąbrowa Biskupia	56	45-43	402	KŁ
466	Dąbrowa Biskupia	57	45-43	403	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, WSR
467	Dąbrowa Biskupia	59	45-43	405	KPL, KŁ
468	Dąbrowa Biskupia	60	45-43	406	KPL, interstadium neolitu i brązu, NOW
469	Dąbrowa Biskupia	61	45-43	407	KPL, KCSZ
470	Dąbrowa Biskupia	62	45-43	408	KPL
471	Dąbrowa Biskupia	63	45-43	409	KPL, KP, NOW
472	Dąbrowa Biskupia	64	45-43	410	EK
473	Dąbrowa Biskupia	65	45-43	411	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, NOW
474	Dąbrowa Biskupia	66	45-43	412	KAK, KŁ
475	Dąbrowa Biskupia	67	45-43	413	PRADZIEJE /
476	Dąbrowa Biskupia	68	45-43	414	interstadium neolitu i brązu,, KP
477	Dąbrowa Biskupia	69/70	45-43	415	KPL, interstadium neolitu i brązu, WSR, NOW
478	Dąbrowa Biskupia	71	45-43	417	k. chojnicko - pieńkowska, interstadium neolitu i brązu,
479	Dąbrowa Biskupia	72, 72A	45-42	135	EK, KPL
480	Dąbrowa Biskupia	73	45-42	134	KŁ
481	Dąbrowa Biskupia	74	45-42	107	KPL
482	Dąbrowa Biskupia	75	45-42	108	MEZ, KPL
483	Dąbrowa Biskupia	76	45-42	109	KPL
484	Dąbrowa Biskupia	77	45-43	417	KAK, KŁ, KP
485	Dąbrowa Biskupia	78	45-43	418	MEZ, KPL, KAK
486	Dąbrowa Biskupia	79	45-43	419	KPL, PRADZIEJE
487	Dąbrowa Biskupia	80	45-43	420	KPL
488	Dąbrowa Biskupia	81	45-43	421	KPL, PSR, NOW
489	Dąbrowa Biskupia	82	45-43	422	KŁ

490	Dąbrowa Biskupia	83	45-43	423	KAK, WSR
491	Dąbrowa Biskupia	84	45-43	424	KPL, KAK, WSR
492	Dąbrowa Biskupia	85	45-43	425	KAK
493	Dąbrowa Biskupia	86	45-43	426	KPL, KAK
494	Dąbrowa Biskupia	87	45-43	427	KOL, KAK, WSR
495	Dąbrowa Biskupia	88	45-43	428	EK, KŁ, KP
496	Dąbrowa Biskupia	89	45-43	429	KAK, KŁ
497	Dąbrowa Biskupia	90	45-43	430	KPL, KAK, WSR
498	Dąbrowa Biskupia	91	45-43	431	KPL, KŁ PSR, NOW
499	Dąbrowa Biskupia	92	45-43	432	EK, WSR
500	Dąbrowa Biskupia	93	45-43	433	KP, PSR
501	Dąbrowa Biskupia	94	45-42	133	KAK
502	Dąbrowa Biskupia	95	45-42	132	KCSZ, KŁ, PSR
503	Dąbrowa Biskupia	96	45-42	104	KPL
504	Dąbrowa Biskupia	97	45-42	102	KPL
505	Dąbrowa Biskupia	98	45-42	101	KPL, WSR
506	Dąbrowa Biskupia	99	45-42	171	KPL
507	Dąbrowa Biskupia	100	45-42	103	KPL, WSR
508	Dąbrowa Biskupia	101	45-42	104	KPL
509	Dąbrowa Biskupia	102	45-42	105	KPL, KAK
510	Dąbrowa Biskupia	103	45-42	106	MEZ, KPL, KAK
511	Dąbrowa Biskupia	104	45-43	434	EK
512	Dąbrowa Biskupia	105	45-43	435	KPL
513	Dąbrowa Biskupia	106	45-43	436	KPL, interstadium neolitu i brązu, WSR
514	Dąbrowa Biskupia	107	45-43	437	KPL
515	Dąbrowa Biskupia	108	45-43	438	WSR
516	Dąbrowa Biskupia	109	45-43	439	KP, WSR, NOW
517	Dąbrowa Biskupia	110	45-43	440	KŁ, PSR
518	Dąbrowa Biskupia	111	45-43	441	KPL, KP
519	Dąbrowa Biskupia	112	45-43	442	EK, KP
520	Dąbrowa Biskupia	113	45-43	443	KAK, KŁ
521	Dąbrowa Biskupia	114	45-43	444	EK, KŁ, WSR
522	Dąbrowa Biskupia	115	45-43	445	PSR
523	Dąbrowa Biskupia	116	45-43	446	EK
524	Dąbrowa Biskupia	117	45-43	447	KPL, interstadium neolitu i brązu,
525	Dąbrowa Biskupia	118	45-43	448	MEZ, KPL, PSR, NOW
526	Dąbrowa Biskupia	119	45-42	142	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu,
527	Dąbrowa Biskupia	120	45-42	122	KPL
528	Dąbrowa Biskupia	121	45-42	121	KPL
529	Dąbrowa Biskupia	122	45-42	115	KPL
530	Dąbrowa Biskupia	123	45-42	93	interstadium neolitu i brązu,
531	Dąbrowa Biskupia	124	45-42	126	KPL, KŁ
532	Dąbrowa Biskupia	125	45-42	125	KPL, KAK
533	Dąbrowa Biskupia	126	45-42	106	KPL, interstadium neolitu i brązu,
534	Dąbrowa Biskupia	127	45-42	96	KPL
535	Dąbrowa Biskupia	128	45-42	128	interstadium neolitu i brązu, WSR
536	Dąbrowa Biskupia	129	45-42	129	KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ
537	Dąbrowa Biskupia	130	45-42	127	KPL
538	Dąbrowa Biskupia	131	45-42	91	KPL
539	Dąbrowa Biskupia	132	45-42	92	KPL, KŁ
540	Dąbrowa Biskupia	133	45-42	90	KPL, KŁ

541	Dąbrowa Biskupia	134	45-42	89	KPL
552	Dąbrowa Biskupia	135	45-42	87	KPL, interstadium neolitu i brązu,
553	Dąbrowa Biskupia	136	45-42	139	KPL, KŁ
554	Dąbrowa Biskupia	137	45-42	140	KPL
555	Dąbrowa Biskupia	138	45-42	141	KPL, KAK
556	Dąbrowa Biskupia	139	45-42	143	KPL
557	Dąbrowa Biskupia	140	45-43	449	KPL, KŁ
558	Dąbrowa Biskupia	141	45-43	450	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR
559	Dąbrowa Biskupia	142	45-42	172	interstadium neolitu i brązu,
560	Dąbrowa Biskupia	143	45-42	160	KPL, KŁ
561	Dąbrowa Biskupia	144	45-42	159	KPL
562	Dąbrowa Biskupia	145	45-42	158	KPL
563	Dąbrowa Biskupia	146	45-43	451	KPL, KŁ
564	Dąbrowa Biskupia	147	45-42	157	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
565	Dąbrowa Biskupia	148AB	45-43	452	KPL, interstadium neolitu i brązu,
566	Dąbrowa Biskupia	149	45-42	138	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu,
567	Dąbrowa Biskupia	150	45-42	144	k. trzcyniecka
568	Dąbrowa Biskupia	151	45-42	145	KPL, interstadium neolitu i brązu, WSR
569	Dąbrowa Biskupia	152	45-42	146	KPL, KŁ, PSR/NOW
570	Dąbrowa Biskupia	153	45-42	147	KPL
571	Dąbrowa Biskupia	154	45-42	148	KPL, interstadium neolitu i brązu, WSR
572	Dąbrowa Biskupia	155	45-42	149	EK
573	Dąbrowa Biskupia	156	45-42	152	KPL, interstadium neolitu i brązu, KP
574	Dąbrowa Biskupia	157	45-42	153	KPL, KCSZ
575	Dąbrowa Biskupia	158	45-42	154	KPL, interstadium neolitu i brązu,
576	Dąbrowa Biskupia	159	45-43	453	KPL
577	Dąbrowa Biskupia	160	45-43	454	WSR
578	Dąbrowa Biskupia	161	45-43	455	KPL, interstadium neolitu i brązu,
579	Dąbrowa Biskupia	162	45-43	456	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, NOW
580	Dąbrowa Biskupia	163	45-43	457	KPL, KCSZ, KŁ, WSR
581	Dąbrowa Biskupia	164	45-43	458	KPL
582	Dąbrowa Biskupia	165	45-43	459	KPL
583	Dąbrowa Biskupia	166	45-42	124	KPL
584	Dąbrowa Biskupia	167	45-42	161	KPL, interstadium neolitu i brązu, PSR
585	Dąbrowa Biskupia	168	45-42	145	KPL
586	Dąbrowa Biskupia	169	45-42	173	KPL, KŁ
587	Dąbrowa Biskupia	170	45-42	150	KPL
588	Dąbrowa Biskupia	171	45-42	151	KPL
589	Dąbrowa Biskupia	172	45-42	155	KPL, NOW
590	Dąbrowa Biskupia	173	45-42	166	KPL, KAK, k. trzcyniecka
591	Dąbrowa Biskupia	174	45-42	165	KPL, KAK, PSR
592	Dąbrowa Biskupia	175	45-42	164	KPL, KAK, PSR, NOW
593	Dąbrowa Biskupia	176	45-42	163	KAK, NOW
594	Dąbrowa Biskupia	177	45-42	168	NE-EB, NOW
595	Dąbrowa Biskupia	178	45-42	167	interstadium neolitu i brązu, WSR
596	Dąbrowa Biskupia	179	45-42	169	interstadium neolitu i brązu, WSR, NOW
597	Dąbrowa Biskupia	180	45-42	170	KPL

598	Dąbrowa Biskupia	181	45-43	181	NE
599	Dąbrowa Biskupia	182	45-43	460	KPL, KAK, NE, interstadium neolitu i brązu, KP
600	Dąbrowa Biskupia	183	45-43	461	KP
601	Dąbrowa Biskupia	184	45-43	462	KP
602	Dąbrowa Biskupia	185	45-43	463	KPL
603	Dąbrowa Biskupia	186	45-43	464	KPL
604	Dąbrowa Biskupia	187	45-43	465	WSR
605	Dąbrowa Biskupia	188	45-43	466	KAK
606	Dąbrowa Biskupia	189	45-43	467	KCW, KCSZ, interstadium neolitu i brązu,
607	Dąbrowa Biskupia	190	45-43	468	KPL, KCSZ, interstadium neolitu i brązu,
608	Dąbrowa Biskupia	191	45-43	469	KAK
609	Dąbrowa Biskupia	192	45-43	470	KCW
610	Dąbrowa Biskupia	193	45-43	471	KCW
611	Dąbrowa Biskupia	194	45-43	472	KCSZ
612	Dąbrowa Biskupia	195	45-43	473	KCSZ
613	Dąbrowa Biskupia	196	45-43	474	KPL
614	Dąbrowa Biskupia	197	45-43	475	KCSZ
615	Dąbrowa Biskupia	198	45-43	476	interstadium neolitu i brązu
616	Dąbrowa Biskupia	199	45-43	477	KCSZ
617	Dąbrowa Biskupia	200	45-43	478	KCSZ
618	Dąbrowa Biskupia	201	45-43	479	KCSZ
619	Dąbrowa Biskupia	202	45-43	480	NE
620	Dąbrowa Biskupia	203	45-43	481	NE
621	Dąbrowa Biskupia	204	45-43	482	PRADZIEJE
622	Dąbrowa Biskupia	205	45-43	483	KŁ
623	Dąbrowa Biskupia	206	45-43	484	KPL
624	Dąbrowa Biskupia	207	45-43	485	NE
625	Dąbrowa Biskupia	208	45-43	486	NE
626	Dąbrowa Biskupia	209	45-43	487	NE
627	Dąbrowa Biskupia	210	45-43	488	NE
628	Dąbrowa Biskupia	211	45-43	489	NE
629	Dąbrowa Biskupia	212	45-43	490	NE
630	Dąbrowa Biskupia	213	45-43	491	NE
631	Dąbrowa Biskupia	214	45-43	492	NE
632	Dąbrowa Biskupia	215	45-43	493	PRADZIEJE
633	Dąbrowa Biskupia	216	45-43	494	KP, NOW
634	Dąbrowa Biskupia	217	45-43	495	KPL, KP
635	Dąbrowa Biskupia	218	45-43	496	KŁ
636	Dąbrowa Biskupia	219	45-43	497	KP, NOW
637	Dąbrowa Biskupia	220	45-43	498	KPL
638	Dąbrowa Biskupia	221	45-43	499	KPL, PSR
639	Dąbrowa Biskupia	222	45-43	500	KAK
640	Dąbrowa Biskupia	223	45-43	501	KPL, PRADZIEJE
641	Dziewa	1	46-42	68	KŁ
642	Dziewa	2	46-42	69	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
643	Dziewa	3	46-42	70	KPL, KŁ
644	Dziewa	4	46-42	71	KPL, k. niemeńska, KŁ
645	Dziewa	5	46-42	72	KŁ, WSR
646	Dziewa	6	46-42	73	KPL, KAK, KŁ, WSR
647	Dziewa	7	46-42	74	KAK, KŁ, KP, WSR, PSR

648	Dziewa	8	46-42	75	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
649	Dziewa	9	46-42	76	KPL, KAK, KŁ
650	Dziewa	10	46-42	77	KŁ, WSR
651	Dziewa	11	46-42	78	KŁ, WSR
652	Dziewa	12	46-42	79	KAK, WSR
653	Dziewa	13	46-42	80	KŁ, KP, WSR
654	Dziewa	15	46-42	81	KAK, KŁ, KP
655	Dziewa	16	46-42	82	WSR
656	Głojkowo	1	45-42	243	WSR
657	Głojkowo	2	45-42	234	WSR
658	Głojkowo	3	46-42	66	KP
659	Głojkowo	4	46-42	67	KAK, KŁ, WSR
660	Głojkowo	5	45-42	228	KŁ, WSR
661	Głojkowo	6	45-42	229	KP, WSR
662	Głojkowo	7	45-42	231	WSR, NOW
663	Głojkowo	8	45-42	232	KCWR, KPL, KP, PSR, NOW
664	Głojkowo	9	45-42	236	PSR/NOW
665	Głojkowo	10	45-42	241	WSR
666	Głojkowo	11	45-42	240	PSR/NOW
667	Głojkowo	12	45-42	237	WSR, NOW
668	Głojkowo	13	45-42	238	WSR
669	Głojkowo	14	45-42	230	KP, NOW
670	Głojkowo	15	45-42	239	PSR/NOW
671	Głojkowo	16	45-42	244	NOW
672	Głojkowo	17	45-42	242	k. trzcieniecka, KP, WSR, PSR/NOW
673	Głojkowo	18	45-42	235	PSR/NOW
674	Głojkowo	19	45-42	233	KPL, NOW
675	Konary	1	46-42	37	WSR
676	Konary	2	46-42	38	KŁ, WSR
677	Konary	3	46-42	39	KŁ, WSR
678	Konary	4	46-42	40	KPL, KAK, WSR
679	Konary	5	46-42	41	KAK, WSR
680	Konary	6	46-42	42	k. lendzielska, KPL, KAK, KCSZ, k. trzcieniecka, KŁ, KP, WSR, PSR
681	Konary	7	46-42	43	KPL, WSR
682	Konary	8	46-42	44	KP, WSR
683	Konary	9	46-42	45	KPL, KŁ, PSR
684	Konary	10	46-42	46	KAK, KŁ, KP
685	Konary	11	46-42	47	WSR
686	Konary	12	46-42	48	KŁ, WSR
687	Konary	13	46-42	49	KAK, KCSZ, KŁ
688	Konary	14	46-42	50	KAK, k. trzcieniecka, KŁ, KP, WSR
689	Konary	15	46-42	51	KPL, KŁ
690	Konary	16	46-42	52	KŁ
691	Konary	17	46-42	53	WSR
692	Konary	18	46-42	54	k. unietycka, KŁ, KP, WSR, PSR
693	Konary	19	46-42	55	KŁ, WSR
694	Konary	20	46-42	56	KCWR, k. lendzielska, KAK, KŁ, KP, WSR
695	Konary	21	46-42	57	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
696	Konary	22	46-42	58	KPL, KŁ, KP, WSR
697	Konary	23	46-42	59	KPL, KŁ, KP, PSR
698	Konary	24	46-42	60	KŁ, PSR

699	Konary	25	46-42	61	WSR
700	Konary	26	46-42	62	WSR
701	Konary	27	46-42	63	WSR, PSR
702	Konary	28	46-42	64	KPL, KAK, KP
703	Konary	29	46-42	65	WSR
704	Mleczkowo	1	44-43	112	KPL, PSR
705	Mleczkowo	2	44-43	113	KŁ
706	Mleczkowo	3	44-43	114	SR, NOW
707	Mleczkowo	4	44-43	115	KAK, WEB, KŁ, KP, WSR, NOW
708	Mleczkowo	5	44-43	116	KPL, KŁ, WSR, NOW
709	Mleczkowo	6	44-43	117	KPL, WEB, KŁ, WSR
710	Mleczkowo	7	44-43	118	KPL, WEB, KŁ, KP, WSR, PSR
711	Mleczkowo	8	44-43	119	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, PSR
712	Mleczkowo	9	44-43	120	KPL, KŁ, WSR
713	Mleczkowo	10	44-43	121	KPL
714	Mleczkowo	11	44-43	122	KŁ
715	Mleczkowo	12	44-43	123	KPL, KCSZ, WSR
716	Mleczkowo	13	44-43	124	KPL, KŁ, WSR
717	Mleczkowo	14	44-43	125	EK, KP, WSR, SR
718	Mleczkowo	15	44-43	126	KPL, KŁ, KP, WSR, PSR
719	Mleczkowo	16	44-43	127	EK, KŁ, KP, PSR, NOW
720	Mleczkowo	17	44-43	128	KPL, WSR, NOW
721	Mleczkowo	18	44-43	129	NOW
722	Mleczkowo	19	44-43	130	KPL, WEB, PSR
723	Mleczkowo	20	44-43	131	KPL, NESCH, NOW
724	Mleczkowo	21	44-43	132	KŁ, WSR
725	Mleczkowo	22			
726	Mleczkowo	23	44-43	133	KPL
727	Mleczkowo	24	44-43	134	WEB
728	Mleczkowo	25	44-43	135	KCSZ, WSR, NOW
729	Mleczkowo	26	44-43	136	KPL
730	Mleczkowo	27	44-43	137	KŁ, WSR, NOW
731	Mleczkowo	28	44-43	138	NESCH, WSR, NOW
732	Mleczkowo	29	44-43	139	interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR, NOW
733	Mleczkowo	30	44-43	140	WEB, KŁ, WSR, NOW
734	Mleczkowo	31	44-43	141	PSR/NOW
735	Mleczkowo	32	44-43	142	WEB, KŁ
736	Mleczkowo	33	44-43	143	EK, KŁ
737	Mleczkowo	34	44-43	144	KŁ, NOW
738	Mleczkowo	35	44-43	145	PSR/NOW
739	Mleczkowo	36	44-43	146	WEB, KŁ NOW
740	Mleczkowo	37	44-43	147	PSR/NOW
741	Mleczkowo	38	44-43	148	PSR/NOW
742	Mleczkowo	39	44-43	149	PSR/NOW
743	Mleczkowo	40	44-43	150	PSR/NOW
744	Mleczkowo	41	44-43	151	PSR/NOW
745	Mleczkowo	42	44-43	152	KPL, NOW
746	Mleczkowo	43	44-43	153	NOW
747	Mleczkowo	44	44-43	154	KP
748	Mleczkowo	45	44-43	155	KPL, WEB, KŁ, KP, PSR/OW
749	Mleczkowo	46	44-43	156	KPL, KŁ, KP, PSR/NOW
750	Mleczkowo	47	44-43	157	KPL, KP

751	Mleczkowo	48	44-43	158	KŁ, KP
752	Mleczkowo	49	44-43	159	WEB, WSR, PSR/NOW
753	Mleczkowo	50	44-43	160	KPL, KCSZ, WSR, PSR/NOW
754	Mleczkowo	51	44-43	161	KŁ, NOW
755	Mleczkowo	52	44-43	162	KŁ
756	Mleczkowo	53	44-43	163	KŁ, KP, PSR
757	Mleczkowo	54	44-43	164	KPL, KŁ, KP, WSR
758	Mleczkowo	55	44-43	165	KŁ, WSR, PSR
759	Mleczkowo	56	44-43	166	KŁ, WSR, PSR
760	Mleczkowo	57	44-43	167	KPL, KAK, KŁ, WSR
761	Mleczkowo	58	44-43	168	KAK, WSR, NOW
762	Mleczkowo	59	44-43	169	EK, KŁ, PSR, NOW
763	Mleczkowo	60	44-43	170	WSR, PSR
764	Mleczkowo	61	44-43	171	KPL, PSR/NOW
765	Mleczkowo	62	44-43	172	KPL
766	Mleczkowo	63	44-43	173	EK, WSR, NOW
767	Mleczkowo	64	44-43	174	KPL, KŁ, NOW
768	Mleczkowo	65	44-43	175	NOW
769	Mleczkowo	66	44-43	176	PSR/NOW
770	Mleczkowo	67	44-43	177	PSR/NOW
771	Mleczkowo	68	44-43	178	PSR/NOW
772	Mleczkowo	69	44-43	179	WSR/NOW
773	Mleczkowo	70	44-43	180	KPL, WSR, PSR/NOW
774	Mleczkowo	71	44-43	181	KPL, KŁ, WSR, NOW
775	Mleczkowo	72	44-43	182	KŁ, NOW
776	Mleczkowo	73	44-43	183	PSR/NOW
777	Mleczkowo	74	44-43	184	KŁ, PSR/NOW
778	Mleczkowo	75	44-43	185	PSR/NOW
779	Mleczkowo	76	44-43	186	PSR/NOW
780	Mleczkowo	77	44-43	187	KPL, KŁ, PSR/NOW
781	Mleczkowo	78	44-43	188	KPL
782	Mleczkowo	79	44-43	189	NOW
783	Mleczkowo	80	44-43	190	KPL, NOW
784	Mleczkowo	81	44-43	191	KŁ, NOW
785	Mleczkowo	82	44-43	192	KPL
786	Mleczkowo	83	44-43	193	KPL
787	Modliborzyce	1	44-42	123	KCSZ, KŁ, KP, WSR
788	Modliborzyce	2	44-42	133	KŁ, KP, WSR
789	Modliborzyce	3	44-42	97	SR
790	Modliborzyce	4	44-42	141	KŁ, WSR, PSR
791	Modliborzyce	5	44-42	100	SR
792	Modliborzyce	6	44-42	153	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
793	Modliborzyce	7	44-42	107	KŁ, WSR, NOW
794	Modliborzyce	8	44-42	101	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, PSR
795	Modliborzyce	9	44-42	102	KPL, KŁ, KP
796	Modliborzyce	10	44-42	103	KŁ, SR
797	Modliborzyce	11	44-42	96	
798	Modliborzyce	12	44-42	139	KPL, KAK, KCSZ
799	Modliborzyce	13	44-42	142	KPL, KAK, KŁ
800	Modliborzyce	14	44-42	141	KPL, WSR
801	Modliborzyce	15	44-42	144	PSR
802	Modliborzyce	16	44-42	156	KPL, k. iwieńska
803	Modliborzyce	17	44-42	157	WSR

804	Modliborzyce	18	44-42	158	PSR
805	Modliborzyce	19	44-42	159	KPL
806	Modliborzyce	20	44-42	160	KPL
807	Modliborzyce	21	44-42	161	PRADZIEJE
808	Modliborzyce	22	44-42	162	NE, KŁ
809	Modliborzyce	23	44-42	163	WSR
810	Modliborzyce	24	44-42	164	OR
811	Modliborzyce	25	44-42	165	NOW
812	Modliborzyce	26	44-42	166	PRADZIEJE
813	Modliborzyce	27	44-42	136	WEB
814	Modliborzyce	28	44-42	137	interstadium neolitu i brązu, KŁ, PSR
815	Modliborzyce	29	44-42	138	KPL, KŁ
816	Modliborzyce	30	44-42	145	KPL, KŁ, KP
817	Modliborzyce	31	44-42	146	KŁ
818	Modliborzyce	32	44-42	144	KCWR, NOW
819	Modliborzyce	33	44-42	143	SR
820	Modliborzyce	34	44-42	94	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, NOW
821	Modliborzyce	35	44-42	95	KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ
822	Modliborzyce	36	44-42	98	WSR, PSR
823	Modliborzyce	37	44-42	155	KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
824	Modliborzyce	38	44-42	147	KŁ, WSR, PSR
825	Modliborzyce	39	44-42	148	KPL, KŁ, WSR, PSR
826	Modliborzyce	40	44-42	149	KPL, KŁ, WSR, NOW
827	Modliborzyce	41	44-42	150	WEB, KŁ, WSR, NOW
828	Modliborzyce	42	44-42	154	KAK, KŁ
829	Modliborzyce	43	44-42	152	PSR
830	Modliborzyce	44	44-42	127	PSR
831	Modliborzyce	45	44-42	126	interstadium neolitu i brązu, KŁ, KŁ, KP, WSR
832	Modliborzyce	46	44-42	125	KP, PSR, NOW
833	Modliborzyce	47	44-42	124	KCWR, KP, SR
834	Modliborzyce	48	44-42	129	KPL, KŁ, KP, WSR
835	Modliborzyce	49	44-42	128	KCWR, KŁ, KP
836	Modliborzyce	50	44-42	130	SR
837	Modliborzyce	51	44-42	131	KP, WSR, PSR
838	Modliborzyce	52	44-42	132	PSR
839	Modliborzyce	53	44-42	135	KŁ, KP
840	Modliborzyce	54	44-42	134	KP
841	Modliborzyce	55	44-42	122	KŁ, KP, WSR, NOW
842	Modliborzyce	56	44-42	121	KPL, WSR
843	Modliborzyce	57	44-42	120	KŁ, PSR
844	Modliborzyce	58	44-42	119	KŁ, WSR, PSR
845	Modliborzyce	59	44-42	118	KŁ, NOW
846	Modliborzyce	60	44-42	117	KCWR, KŁ
847	Modliborzyce	61	44-42	116	KŁ
848	Modliborzyce	62	44-42	115	KP
849	Modliborzyce	63	44-42	114	KP
850	Modliborzyce	64	44-42	113	KCWR, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP, WSR
851	Modliborzyce	65	44-42	112	KP
852	Modliborzyce	66	44-42	111	KP, WSR, PSR
853	Modliborzyce	67	44-42	109	PSR

854	Modliborzyce	68	44-42	108	KPL, KŁ, KP, WSR
855	Modliborzyce	69	44-42	110	WEB, KŁ
856	Modliborzyce	70	44-42	106	KŁ, WSR, NOW
857	Modliborzyce	71	44-42	104	interstadium neolitu i brązu
858	Modliborzyce	72	44-42	105	KŁ, SR
859	Modliborzyce	73	44-42	99	KŁ
860	Modliborzyce	74	44-42	140	WSR
861	Nowy Dwór	1	45-42	299	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR
862	Nowy Dwór	2	45-42	300	KPL, KAK
863	Nowy Dwór	3	45-42	301	KPL, KAK, WSR
864	Nowy Dwór	4	45-42	306	KPL
865	Nowy Dwór	5	45-42	307	KPL
866	Nowy Dwór	6	45-42	304	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, PSR
867	Nowy Dwór	7	45-42	305	KPL, interstadium neolitu i brązu, KP
868	Nowy Dwór	8	45-42	78	KPL
869	Nowy Dwór	9	45-42	76	KPL, KŁ
870	Nowy Dwór	10	45-42	323	KPL
871	Nowy Dwór	11	45-42	60	KPL
872	Nowy Dwór	12	45-42	51	KPL
873	Nowy Dwór	13	45-42	67	KPL, KAK
874	Nowy Dwór	14	45-42	66	KPL
875	Nowy Dwór	15	45-42	70	KPL, KAK
876	Nowy Dwór	16	45-42	55	KPL
877	Nowy Dwór	17	45-42	47	KPL, KAK
878	Nowy Dwór	18	45-42	85	KPL, KAK, KŁ
879	Nowy Dwór	19	45-42	86	KPL
880	Nowy Dwór	20	45-42	83	KPL, KAK, k. iwieńska
881	Nowy Dwór	21	45-42	320	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR
882	Nowy Dwór	22	45-42	319	KPL, KAK
883	Nowy Dwór	23	45-42	317	KPL, KAK, KŁ, NOW
884	Nowy Dwór	24	45-42	308	KPL
885	Nowy Dwór	25	45-42	309	PSR
886	Nowy Dwór	26	45-42	313	k. iwieńska, KP, WSR
887	Nowy Dwór	27	45-42	310	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
888	Nowy Dwór	28	45-42	87	k. iwieńska
889	Nowy Dwór	29	45-42	88	EK
890	Nowy Dwór	30	45-42	89	KPL
891	Nowy Dwór	31	45-42	90	KPL
892	Nowy Dwór	32	45-42	91	KPL
893	Nowy Dwór	33	45-42	311	WSR
894	Nowy Dwór	34	45-42	312	KPL, NESCH, WSR
895	Nowy Dwór	35	45-42	309	KŁ, WSR
896	Nowy Dwór	36	45-42	316	KPL, KAK, NOW
897	Nowy Dwór	37	45-42	315	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu,
898	Nowy Dwór	38	45-42	314	k. trzciniecka
899	Nowy Dwór	39	45-42	318	KPL
900	Nowy Dwór	40	45-42	322	KPL
901	Nowy Dwór	41	45-42	321	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ

902	Nowy Dwór	42	45-42	84	KPL
903	Nowy Dwór	43	45-42	302	KPL
904	Nowy Dwór	44	45-42	79	KPL
905	Nowy Dwór	45	45-42	80	KPL, PSR
906	Nowy Dwór	46	45-42	81	KPL
907	Nowy Dwór	47	45-42	82	KPL
908	Nowy Dwór	48	45-42	68	KPL
909	Nowy Dwór	49	45-42	69	KPL
910	Nowy Dwór	50	45-42	74	KPL, NOW
911	Nowy Dwór	51	45-42	71	KPL, interstadium neolitu i brązu
912	Nowy Dwór	52	45-42	72	KPL
913	Nowy Dwór	53	45-42	73	KPL, KAK
914	Nowy Dwór	54	45-42	77	KPL
915	Nowy Dwór	55	45-42	56	KPL
916	Nowy Dwór	56	45-42	57	KPL
917	Nowy Dwór	57	45-42	75	KPL
918	Nowy Dwór	58	45-42	59	PSR
919	Nowy Dwór	59	45-42	46	KPL
920	Nowy Dwór	60	45-42	55	KPL
921	Nowy Dwór	61	45-42	54	KPL
922	Nowy Dwór	62	45-42	53	interstadium neolitu i brązu,
923	Nowy Dwór	63	45-42	52	KCSZ
924	Nowy Dwór	64	45-42	51	KPL, interstadium neolitu i brązu
925	Nowy Dwór	65	45-42	50	EK
926	Nowy Dwór	66	45-42	49	KPL, NOW
927	Nowy Dwór	67	45-42	48	KPL, k. trzcieniecka, KŁ, NOW
928	Nowy Dwór	68	45-42	65	KPL
929	Nowy Dwór	69	45-42	393	KPL
930	Ośniszczewko	1	44-42	238	SR
931	Ośniszczewko	2	44-42	237	KPL, KP, WSR, PSR, NOW
932	Ośniszczewko	3	44-42	235	PSR, NOW
933	Ośniszczewko	4	44-42	236	KŁ
934	Ośniszczewo	1	44-42	242	PSR
935	Ośniszczewo	2	44-42	241	WSR
936	Ośniszczewo	3	44-42	240	KPL, KŁ, WSR
937	Ośniszczewo	4	44-42	239	KPL, WSR, SR
938	Ośniszczewo	5	44-43	1	PSR
939	Ośniszczewo	6	44-43	2	PSR/NOW
940	Ośniszczewo	7	44-43	3	PSR/NOW
941	Ośniszczewo	8	44-43	4	KŁ, NOW
942	Ośniszczewo	9	44-43	5	NOW
943	Ośniszczewo	10	44-43	6	KPL, KŁ
944	Parchanie	1	44-41	152	PSR
945	Parchanie	2	44-41	151	PSR
946	Parchanie	3	44-41	154	PSR
947	Parchanie	4	44-41	153	PSR/NOW
948	Parchanie	5	44-41	135	PSR/NOW
949	Parchanie	6	44-41	136	KŁ, NOW
950	Parchanie	7	44-41	137	NOW
951	Parchanie	8	44-41	138	KPL, KŁ
952	Parchanie	9	44-41	139	PSR
953	Parchanie	10	44-41	140	PSR
954	Parchanie	11	44-41	141	PSR/NOW

955	Parchanie	12	44-41	142	KŁ, NOW
956	Parchanie	13	44-41	143	NOW
957	Parchanie	14	44-41	144	KPL, KŁ
958	Parchanie	15	44-41	145	PSR
959	Parchanie	16	44-41	154	PSR
960	Parchanie	17	44-41	155	PSR/NOW
961	Parchanie	18	44-41	156	KŁ, NOW
962	Parchanie	19	44-41	157	NOW
963	Parchanie	20	44-42	87	KPL, KAK, KŁ, WSR, PSR
964	Parchanie	21	44-42	90	KP, WSR, NOW
965	Parchanie	22	44-42	91	KPL, k. grobów kloszowych
966	Parchanie	23	44-41	158	PSR/NOW
967	Parchanie	24	44-41	159	KŁ, NOW
968	Parchanie	25	44-41	160	NOW
969	Parchanie	26	44-41	161	KPL, KŁ
970	Parchanie	27	44-41	162	PSR
971	Parchanie	28	44-41	141	PSR
972	Parchanie	29	44-41	142	PSR/NOW
973	Parchanie	30	44-41	143	KŁ, NOW
974	Parchanie	31	44-41	144	NOW
975	Parchanie	32	44-41	145	KPL, KAK, KŁ, WSR, PSR
976	Parchanie	33	44-41	146	PSR/NOW
977	Parchanie	34	44-41	147	KŁ, NOW
978	Parchanie	35	44-41	148	NOW
979	Parchanie	36	44-41	149	KPL, KŁ
980	Parchanie	37	44-41	150	PSR
981	Parchanie	38	44-41	151	PSR
982	Parchanie	39	44-41	163	PSR/NOW
983	Parchanie	40	44-41	164	KŁ, NOW
984	Parchanie	41	44-41	165	NOW
985	Parchanie	42	44-41	166	KPL, KŁ
986	Parchanie	43	44-41	167	PSR
987	Parchanie	44	44-41	168	PSR
988	Parchanie	45	44-41	169	PSR/NOW
989	Parchanie	46	44-41	170	KŁ, NOW
990	Parchanie	47	44-41	171	NOW
991	Parchanie	48	44-41	172	KPL, KAK, KŁ, WSR, PSR
992	Parchanie	49	44-41	173	PSR/NOW
993	Parchanie	50	44-41	174	KŁ, NOW
994	Parchanie	51	44-41	175	PSR/NOW
995	Parchanie	52	44-41	176	KŁ, NOW
996	Parchanie	53	44-41	177	NOW
997	Parchanie	54	44-41	178	KPL, KŁ
998	Parchanie	55	44-41	179	PSR
999	Parchanie	56	44-41	180	PSR
1000	Parchanie	57	44-41	181	PSR/NOW
1001	Parchanie	58	44-41	182	KŁ, NOW
1002	Parchanie	59	44-41	183	NOW
1003	Parchanie	60	44-41	184	KPL, KAK, KŁ, WSR, PSR
1004	Parchanie	61	44-41	185	PSR/NOW
1005	Parchanie	62	44-41	186	KŁ, NOW
1006	Parchanie	63	44-41	187	NOW
1007	Parchanie	64	44-41	188	KPL, KŁ

1008	Parchanie	65	44-41	189	PSR, NOW
1009	Parchanie	66	44-41	190	PSR, NOW
1010	Parchanie	67	44-41	191	PSR/NOW
1011	Parchanie	68	44-41	192	KŁ, NOW
1012	Parchanie	69	44-41	193	NOW
1013	Parchanie	70	44-41	194	PSR/NOW
1014	Parchanie	71	44-41	195	KŁ, NOW
1015	Parchanie	72	44-41	196	NOW
1016	Parchanie	73	44-41	197	KPL, KŁ
1017	Parchanie	74	44-41	198	PSR, NOW
1018	Parchanie	75	44-41	199	PSR
1019	Parchanie	76	44-41	200	PSR/NOW
1020	Parchanie	77	44-41	201	KŁ, NOW
1021	Parchanie	78	44-41	202	PSR/NOW
1022	Parchanie	79	44-41	203	KŁ, NOW
1023	Parchanie	80	44-41	204	NOW
1024	Parchanie	81	44-41	205	KPL, KŁ
1025	Parchanie	82	44-41	206	PSR, OR
1026	Parchanie	83	44-41	207	PSR, NOW
1027	Parchanie	84	44-41	208	PSR/NOW
1028	Parchanie	85	44-41	209	KŁ, NOW
1029	Parchanie	86	44-41	210	NOW
1030	Parchanie	87	44-41	211	KPL, KAK, KŁ, WSR, PSR
1031	Parchanie	88	44-41	212	PSR/NOW
1032	Parchanie	89	44-41	213	KŁ, NOW
1033	Parchanie	90	44-42	88	KP, WSR, NOW
1034	Parchanie	91	44-42	89	KPL, k. grobów kloszowych
1035	Parchanie	92	44-42	90	KAK, KŁ, WSR, PSR
1036	Parchanie	93	44-42	91	KŁ, KP, WSR
1037	Parchanki	1	44-41	92	KŁ
1038	Parchanki	2	44-42	85	KŁ, WSR, PSR/NOW
1039	Parchanki	3	44-42	92	PSR
1040	Parchanki	4	44-42	93	PSR/NOW
1041	Parchanki	5	44-42	94	PSR
1042	Parchanki	6	44-42	95	PSR/NOW
1043	Parchanki	7	44-42	96	KŁ, NOW
1044	Parchanki	8	44-42	97	NOW
1045	Parchanki	9	44-42	98	KPL, KAK, KŁ, WSR, PSR
1046	Parchanki	10	44-42	99	PSR/NOW
1047	Parchanki	11	44-42	100	KŁ, NOW
1048	Parchanki	12	44-42	101	NOW
1049	Parchanki	13	44-42	102	KPL, KŁ
1050	Parchanki	14	44-42	103	PSR, NOW
1051	Parchanki	15	44-42	104	PSR, NOW
1052	Parchanki	16	44-42	105	PSR/NOW
1053	Parchanki	17	44-42	106	KŁ, NOW
1054	Parchanki	18	44-42	107	NOW
1055	Parchanki	19	44-42	108	PSR/NOW
1056	Parchanki	20	44-42	109	KŁ, NOW
1057	Parchanki	21	44-42	110	NOW
1058	Parchanki	22	44-42	111	KPL, KŁ
1059	Parchanki	23	44-42	112	PSR
1060	Parchanki	24	44-42	113	PSR/NOW

1061	Parchanki	25	44-42	114	KŁ, NOW
1062	Parchanki	26	44-42	115	NOW
1063	Parchanki	27	44-42	116	KPL, KAK, KŁ, WSR, PSR
1064	Parchanki	28	44-42	117	PSR/NOW
1065	Parchanki	29	44-42	118	KŁ, NOW
1066	Parchanki	30	44-42	119	NOW
1067	Parchanki	31	44-42	120	KŁ
1068	Parchanki	32	44-42	121	PSR, NOW
1069	Parchanki	33	44-42	122	PSR, NOW
1070	Parchanki	34	44-42	123	PSR
1071	Parchanki	35	44-42	124	PSR/NOW
1072	Parchanki	36	44-42	125	KŁ
1073	Parchanki	37	44-42	126	NOW
1074	Parchanki	38	44-42	127	KAK, KŁ, , WSR, PSR
1075	Parchanki	39	44-42	128	PSR
1076	Parchanki	40	44-42	86	KŁ, KP, WSR, NOW
1077	Pieczyska	1			
1078	Pieczyska	2	45-42	380	KPL, KŁ
1079	Pieczyska	3	45-42	382	KPL, KAK, k. iwieńska, KŁ, KP, WSR, NOW
1080	Pieczyska	4	45-42	385	KPL, KAK, KŁ, KP
1081	Pieczyska	5	45-42	388	KPL, KAK, KP
1082	Pieczyska	6	45-42	384	KAK, KŁ, WSR, PSR/NOW
1083	Pieczyska	7	45-42	386	KAK
1084	Pieczyska	8	45-42	389	KPL, KŁ
1085	Pieczyska	9	45-42	381	KPL, WSR, PSR
1086	Pieczyska	10	45-42	383	KAK, PSR/NOW
1087	Pieczyska	11	45-42	387	KŁ, KP, PSR
1088	Pieranie	1	45-42	342	KPL, KŁ, KPWSR, PSR/NOW
1089	Pieranie	2	45-42	343	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, SR, NOW
1090	Pieranie	3	45-42	351	KŁ, KP, WSR
1091	Pieranie	4	45-42	349	WSR
1092	Pieranie	5	45-42	355	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
1093	Pieranie	6	45-42	361	KPL, KAK, KŁ, WSR
1094	Pieranie	7	45-42	360	KPL, KŁ, KP, PSR/NOW
1095	Pieranie	8	45-42	357	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
1096	Pieranie	9	45-42	330	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, NOW
1097	Pieranie	10	45-42	326	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
1098	Pieranie	11	45-42	324	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
1099	Pieranie	12	45-42	325	KPL, KAK, KŁ, WSR, PSR/NOW
1100	Pieranie	13	45-42	341	KP, WSR, PSR/NOW
1101	Pieranie	14	45-42	347	KAK, KP, WSR, PSR
1102	Pieranie	15	45-42	336	KP, PSR
1103	Pieranie	16	45-42	359	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP, WSR, NOW
1104	Pieranie	17	45-42	353	PSR/NOW
1105	Pieranie	18	45-42	352	PSR/NOW
1106	Pieranie	19	45-42	358	KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP, WSR, NOW
1107	Pieranie	20	45-42	331	PSR
1108	Pieranie	21	45-42	329	WSR, NOW

1109	Pieranie	22	45-42	327	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
1110	Pieranie	23	45-42	328	WSR
1111	Pieranie	24	45-42	356	WSR
1112	Pieranie	25	45-42	362	PSR/NOW
1113	Pieranie	26	45-42	354	KAK, KPPSR, NOW
1114	Pieranie	27	45-42	336	PSR/NOW
1115	Pieranie	28	45-42	335	KP, PSR/NOW
1116	Pieranie	29	45-42	339	PSR/NOW
1117	Pieranie	30	45-42	340	PSR/NOW
1118	Pieranie	31	45-42	333	NOW
1119	Pieranie	32	45-42	332	PSR/NOW
1120	Pieranie	33	45-42	334	WSR, PSR
1121	Pieranie	34	45-42	337	KŁ, WSR, NOW
1122	Pieranie	35	45-42	343	NOW
1123	Pieranie	36	45-42	344	KAK, PSR/NOW
1124	Pieranie	37	45-42	345	PSR
1125	Pieranie	38	45-42	350	PSR/NOW
1126	Pieranie	39	45-42	363	EK
1127	Pieranie	40	45-42	364	KPL
1128	Przybysław	1	45-42	207	KAK, KCSZ, k. trzciniecka, KŁ, KP, WSR, NOW
1129	Przybysław	2	45-42	200	KCWR, KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, k. iwieńska, KŁ
1130	Przybysław	3	45-42	195	KCSZ, interstadium neolitu i brązu, KŁ
1131	Przybysław	4	45-42	198	KPL, interstadium neolitu i brązu
1132	Przybysław	5	45-42	197	KPL, KAK, KŁ, WSR
1133	Przybysław	6	45-42	203	KPL, KAK, KCSZ, k. trzciniecka, KŁ, KP, WSR, PSR
1134	Przybysław	7	45-42	202	KPL, KAK, k. iwieńska, KŁ, WSR
1135	Przybysław	8	45-42	201	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR
1136	Przybysław	9	45-42	226	KŁ, KP
1137	Przybysław	10	45-42	223	KPL, KŁ, KP
1138	Przybysław	11	45-42	224	KPL, KŁ, KP, WSR
1139	Przybysław	12	45-42	211	KPL, KAK, KŁ, WSR, NOW
1140	Przybysław	13	45-42	222	KŁ, WSR
1141	Przybysław	14	45-42	217	KP, WSR
1142	Przybysław	15	45-53	154	KP, WSR, PSR, NOW
1143	Przybysław	16	45-53	155	KAK, KŁ, KP, WSR, NOW
1144	Przybysław	17	45-53	156	KPL, KŁ, KP
1145	Przybysław	18	45-53	157	KAK, KŁ, WSR
1146	Przybysław	19	45-53	158	KPL, KAK, k. niemeńska, KCSZ, KŁ, WSR
1147	Przybysław	20	45-53	159	KPL, KŁ
1148	Przybysław	21	45-53	160	KPL, KŁ, WSR, NOW
1149	Przybysław	22	45-53	161	KPL, WSR, PSR
1150	Przybysław	23	45-53	162	KPL, KŁ, WSR, PSR
1151	Przybysław	24	45-53	163	KŁ, WSR, PSR
1152	Przybysław	25	45-53	164	WSR
1153	Przybysław	26	45-42	180	WSR, PSR
1154	Przybysław	27	45-42	182	KPL, KAK, KŁ, KP, NOW
1155	Przybysław	28	45-42	187	KPL, KAK, interstadium neolitu

					i brązu, KŁ, KP, WSR, NOW
1156	Przybysław	29	45-42	187	KPL, KAK, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP, WSR, NOW
1157	Przybysław	30	45-42	191	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, NOW
1158	Przybysław	31	45-42	193	KŁ, KP, NOW
1159	Przybysław	32	45-42	194	KŁ, KP
1160	Przybysław	33	45-42	178	KPL, KŁ
1161	Przybysław	34	45-42	174	KŁ
1162	Przybysław	35	45-43	165	KPL, KŁ, KP, WSR
1163	Przybysław	36	45-43	166	KPL, WSR, PSR
1164	Przybysław	37	45-42	186	KAK, WSR, PSR/NOW
1165	Przybysław	38	45-42	184	PSR/NOW
1166	Przybysław	39	45-42	183	KPL, KAK, WSR
1167	Przybysław	40	45-42	188	KPL, KŁ, WSR
1168	Przybysław	41	45-42	189	KŁ,
1169	Przybysław	42	45-42	176	NE
1170	Przybysław	43	45-42	175	KPL, KAK
1171	Przybysław	44	45-42	192	KPL, KŁ, WSR, NOW
1172	Przybysław	45	45-42	190	EK, KAK, WSR
1173	Przybysław	46	45-42	185	WSR, PSR/NOW
1174	Przybysław	47	45-42	179	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
1175	Przybysław	48	45-42	181	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR
1176	Przybysław	49	45-42	227	k. trzciniecka, KŁ, WSR
1177	Przybysław	50	45-42	177	KPL, KŁ,
1178	Przybysław	51	45-42	225	KAK, KŁ, KP, WSR, PSR
1179	Przybysław	52	45-42	204	KPL, KAK, KŁ, NOW
1180	Przybysław	53	45-42	206	KPL, KAK, KŁ, PSR
1181	Przybysław	54	45-42	205	KŁ, KP
1182	Przybysław	55	45-42	196	PRADZIEJE
1183	Przybysław	56	45-42	199	interstadium neolitu i brązu,
1184	Przybysław	57	45-42	214	KPL, KŁ, k. protoprzeworska, NOW
1185	Przybysław	58	45-42	215	NOW
1186	Przybysław	59	45-42	216	NOW
1187	Przybysław	60	45-42	218	PSR/NOW
1188	Przybysław	61	45-42	219	NOW
1189	Przybysław	62	45-42	220	KCWR
1190	Przybysław	63	45-42	221	PSR/NOW
1191	Przybysław	64	45-42	213	WSR
1192	Przybysław	65	45-42	212	KAK, KP, NOW
1193	Przybysław	66	45-42	210	KŁ, KP, NOW
1194	Przybysław	67	45-42	208	KŁ
1196	Przybysław	68	45-42	209	interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP, PSR
1197	Przybysław	69	44-42	167	KPL, KPOM, WSR
1198	Przybysław	70	44-42	168	KPL
1199	Przybysław	71	44-42	169	PRADZIEJE
1200	Przybysław	72	44-42	170	PRADZIEJE
1201	Przybysław	73	44-42	171	PRADZIEJE
1202	Przybysław	74	44-42	172	KCWR
1203	Przybysław	75	44-42	173	KPOM
1204	Przybysław	76	44-42	174	KPOM
1205	Przybysław	77	44-42	175	OR
1206	Przybysław	78	44-42	176	KP

1207	Przybysław	79	44-42	177	NE
1208	Przybysław	80	44-42	178	NE
1209	Przybysław	81	44-42	179	KPL
1210	Przybysław	82	44-42	180	KŁ
1211	Przybysław	83	44-42	181	WSR
1212	Przybysław	84	44-42	182	PSR, NOW
1213	Przybysław	85	44-42	183	PSR, NOW
1214	Przybysław	86	44-42	184	PSR, NOW
1215	Przybysław	87	44-42	185	WSR, PSR, NOW
1216	Przybysław	88	44-42	86	WSR, NOW
1217	Przybysław	89	44-42	87	WSR
1218	Przybysław	90	44-42	88	WSR, PSR
1219	Przybysław	91	44-42	89	KPL, KŁ, PSR
1220	Przybysław	92	44-42	90	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
1221	Przybysław	93	44-42	91	WSR, NOW
1222	Przybysław	94	44-42	92	WSR, PSR, NOW
1223	Przybysław	95	44-42	93	KPL, KŁ, KP
1224	Przybysław	96	44-42	94	KŁ
1225	Przybysław	97	44-42	95	KAK, KŁ
1226	Przybysław	98	44-42	96	KP, PSR, NOW
1227	Przybysław	99	44-42	97	PSR, NOW
1228	Przybysław	100	44-42	98	KPom
1229	Przybysław	101	44-42	99	PSR, NOW
1230	Przybysław	102	44-42	100	PSR, NOW
1231	Przybysław	103	44-42	101	WSR, PSR, NOW
1232	Przybysław	104	44-42	102	WSR, PSR
1233	Przybysław	105	44-42	103	KPL, PSR
1234	Przybysław	106	44-42	104	KP, PSR, NOW
1235	Przybysław	107	44-42	105	WSR, PSR, NOW
1236	Przybysław	108	44-42	106	KŁ
1237	Przybysław	109	44-42	107	KŁ
1238	Przybysław	110	44-42	108	KP
1239	Przybysław	111	44-42	109	WSR
1240	Przybysław	112	44-42	110	WSR
1241	Przybysław	113	44-42	111	WSR
1242	Przybysław	114	44-42	112	WSR, NOW
1243	Przybysław	115	44-42	113	WSR, PSR, NOW
1244	Przybysław	116	44-42	114	KPL, WSR, PSR
1245	Przybysław	117	44-42	115	EK
1246	Przybysław	118	44-42	116	KP
1247	Przybysław	119	44-42	117	PSR, NOW
1248	Przybysław	120	44-42	118	PSR, NOW
1249	Przybysław	121	44-42	119	PSR, NOW
1250	Przybysław	122	44-42	120	WSR, PSR, NOW
1251	Przybysław	123	44-42	121	PSR, NOW
1252	Przybysław	124	44-42	122	PSR, NOW
1253	Przybysław	125	44-42	123	KP, WSR, PSR
1254	Przybysław	126	44-42	124	WSR, PSR
1255	Przybysław	127	44-42	125	WSR, PSR, NOW
1256	Przybysław	128	44-42	126	PSR, NOW
1257	Przybysław	129	44-42	127	PSR, NOW
1258	Przybysław	130	44-42	128	WSR, PSR, NOW
1259	Przybysław	131	44-42	129	PSR, NOW

1260	Przybysław	132	44-42	121	KP, WSR, PSR
1261	Przybysław	133	44-42	122	WSR, PSR, NOW
1262	Przybysław	134	44-42	123	KP, WSR, PSR
1263	Przybysław	135	44-42	124	KPL, KŁ, WSR, NOW
1264	Przybysław	136	44-42	125	KP, WSR
1265	Przybysław	137	44-42	126	KPL, interstadium neolitu i brązu,
1266	Radojewice	1	45-42	390	PSR
1267	Radojewice	2	45-42	391392	KPL, KAK, KŁ
1268	Radojewice	3	45-42	393	KAK, KŁ, WSR, NOW
1269	Radojewice	4	45-42	394	KPL, KAK, k. iwieńska, horyzont trzciniecki, KŁ
1270	Radojewice	5	45-42	395	KPL, KAK, KŁ, NOW
1271	Radojewice	6	45-42	396	KAK, KŁ, KP, WSR, SR
1272	Radojewice	7	45-42	397	NE
1273	Radojewice	8	45-42	398	KP, PSR
1274	Radojewice	9	45-42	399	KP, PSR
1275	Radojewice	10	45-42	400	PSR/NOW
1276	Radojewice	11	45-42	401	PSR
1277	Radojewice	12	45-42	402	PSR
1278	Radojewice	13	45-42	403	KŁ, WSR, NOW
1279	Radojewice	14	45-42	404	KPL, WSR, SR
1280	Radojewice	15	45-42	405	KPLKŁ, k. mogiłowa, KP, WSR, NOW
1281	Radojewice	16	45-42	406	KŁ, WSR, PSR/NOW
1282	Radojewice	17	45-42	407	KŁ, WSR, PSR
1283	Radojewice	18	45-42	408	WEB, KŁ, KP, WSR, PSR
1284	Radojewice	19	45-42	409	KAK, KŁ, WSR, NOW
1285	Radojewice	20	45-42	410	KPL, KAK, k. iwieńska, horyzont trzciniecki, KŁ
1286	Radojewice	21	46-42	85	KAK, KŁ, WSR
1287	Radojewice	22	46-42	90	KAK, KŁ, WSR, NOW
1288	Radojewice	23	46-42	91	KPL, KAK, k. iwieńska, horyzont trzciniecki, KŁ
1289	Radojewice	24	46-42	86	KAK, KŁ, KP
1290	Radojewice	25			PSR
1291	Radojewice	26	46-42	87	KPL
1292	Radojewice	27	46-42	88	KPL
1293	Radojewice	28	46-42	89	KPL, WSR
1294	Radojewice	29	46-42	90	KAK, KŁ, WSR, NOW
1295	Radojewice	30	46-42	91	KPL, KAK, k. iwieńska, horyzont trzciniecki, KŁ
1296	Radojewice	31	46-42	92	KPL, KAK, KŁ, NOW
1297	Radojewice	32	46-42	93	KAK, KŁ, KP, WSR, SR
1298	Radojewice	33	46-42	94	NE
1299	Radojewice	34	45-41	89	KŁ, WSR, PSR, NOW
1300	Radojewice	35	45-41	90	KPL, KAK, WEB, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
1301	Radojewice	36	45-41	91	KCWR, KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, NOW
1302	Radojewice	37	45-41	92	KAK
1303	Radojewice	38	45-41	93	KPL, KAK, KCSZ, NOW
1304	Radojewice	39	45-41	94	KŁ
1305	Radojewice	40	45-41	95	KP, PSR-NOW

1306	Radojewice	41	45-41	96	NOW
1307	Radojewice	42	45-41	97	KAK, NESch, KŁ, KP
1308	Radojewice	43	45-41	98	KAK, KŁ, WSR, NOW
1309	Radojewice	44	45-41	99	KPL, KAK, k. iwieńska, horyzont trzciniecki, KŁ
1310	Radojewice	45	45-41	100	KPL, KAK, KŁ, NOW
1311	Radojewice	46	45-41	101	KAK, KŁ, KP, WSR, SR
1312	Radojewice	47	45-41	123	NE
1313	Radojewice	48	45-41	124	KP, PSR
1314	Radojewice	49	45-41	125	KP, PSR
1315	Radojewice	50	45-41	126	PSR/NOW
1316	Radojewice	51	45-41	128	PSR
1317	Radojewice	52	45-41	129	PSR
1318	Radojewice	53	45-41	130	KŁ, WSR, NOW
1319	Radojewice	54	45-41	131	KPL, WSR, SR
1320	Radojewice	55	45-41	132	KPLKŁ, k. mogilowa, KP, WSR, NOW
1321	Radojewice	56	45-41	133	KAK, KŁ, WSR, NOW
1322	Radojewice	57	45-41	134	KPL, KAK, k. iwieńska, horyzont trzciniecki, KŁ
1323	Radojewice	58	45-41	135	KPL, KAK, KŁ, NOW
1324	Radojewice	59	45-41	136	KAK, KŁ, KP, WSR, SR
1325	Radojewice	60	45-41	137	NE
1326	Radojewice	61	45-41	138	KP, PSR
1327	Radojewice	62	45-41	139	KP, PSR
1328	Radojewice	63	45-41	140	PSR/NOW
1329	Radojewice	64	45-41	141	PSR
1330	Radojewice	65	45-41	142	PSR
1331	Radojewice	66	45-41	143	KŁ, WSR, NOW
1332	Radojewice	67	45-41	144	KPL, WSR, SR
1333	Radojewice	68	45-41	145	PSR
1334	Radojewice	69	45-42	392	KŁ, PSR
1335	Rejna	1	45-42	4	KPL
1336	Rejna	2	45-42	1	KPL, NOW
1337	Rejna	3	45-42	2	KPL, KCSZ
1338	Rejna	4	45-42	3	interstadium neolitu i brązu,
1339	Rejna	5	45-42	5	KPL
1340	Rejna	6	45-42	13	KPL
1341	Rejna	7	45-42	16	KPL
1342	Rejna	8	45-42	17	KPL
1343	Rejna	9	45-42	15	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
1344	Rejna	10	45-42	14	KPL, NOW
1345	Rejna	11	45-42	12	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
1346	Rejna	12	45-42	11	KPL, LAT
1347	Rejna	13	45-42	6	KPL, KŁ
1348	Rejna	14	45-42	7	KPL, KŁ, SR
1349	Rejna	15	45-42	8	KPL
1350	Rejna	16	45-42	9	KPL
1351	Rejna	17	45-42	10	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ
1352	Rejna	18	45-42	390	KAK, KP, WSR
1353	Sobsiernie	1	45-42	365	KP, WSR
1354	Sobsiernie	2	46-42	83	KŁ, KP, WSR
1355	Sobsiernie	3	46-42	84	KPL, WSR

1356	Sobsiernie	4	45-42	369	KAK, KŁ, KP, WSR, SR
1357	Sobsiernie	5	45-42	377	KPL, k. iwieńska, KŁ, WSR, PSR/NOW
1358	Sobsiernie	6	45-42	376	KAK, KŁ, WSR, NOW
1359	Sobsiernie	7, 7A	45-42	378, 379	KPL, KAK, k. iwieńska, horyzont trzciniński, KŁ
1360	Sobsiernie	8	45-42	375	KPL, KAK, KŁ, NOW
1361	Sobsiernie	9	45-42	374	KAK, KŁ, KP, WSR, SR
1362	Sobsiernie	10	45-42	373	NE
1363	Sobsiernie	11	45-42	367	KP, PSR
1364	Sobsiernie	12	45-42	366	KP, PSR
1365	Sobsiernie	13	45-42	371	PSR/NOW
1366	Sobsiernie	14	45-42	372	PSR
1367	Sobsiernie	15	45-42	368	PSR
1368	Sobsiernie	16	45-42	370	KŁ, WSR, NOW
1369	Stanomin	1	44-42	232	KPL, WSR, SR
1370	Stanomin	2	44-42	233	KPLKŁ, k. mogiłowa, KP, WSR, NOW
1371	Stanomin	3	44-43	8	KŁ, WSR, PSR/NOW
1372	Stanomin	4	44-43	9	KŁ, WSR, PSR
1373	Stanomin	5, 5a	44-43	10,11	WEB, KŁ, KP, WSR, PSR
1374	Stanomin	6	44-43	12	KŁ, KP, WSR, PSR
1375	Stanomin	7	44-43	13	KŁ, KP, NOW
1376	Stanomin	8	44-43	14	WEB, KŁ, KP, NOW
1377	Stanomin	9	44-42	227	KP, WSR
1378	Stanomin	10	44-42	226	KŁ, KP, WSR
1379	Stanomin	11	44-42	225	KP, SR
1380	Stanomin	12	44-43	15	KŁ, KP
1381	Stanomin	13	44-43	16	KPL, KŁ, KP, WSR
1382	Stanomin	14	45-42	114	KPL, KŁ, KP, WSR
1383	Stanomin	15	44-43	17	KPL, KAK, KGSZ, KŁ, KP, WSR, PSR
1384	Stanomin	16	44-42	215	KPL, KAK, KŁ, KP
1385	Stanomin	17	44-42	222	KPL, KŁ, k. mogiłowa, KP, WSR, NOW
1386	Stanomin	18	44-42	217	PSR
1387	Stanomin	19	44-42	216	KPL, KAK, KŁ, KP, WSR, SR
1388	Stanomin	20	44-42	217	k. niemeńska, k. trzcinińska, k. mogiłowa, KŁ, KP
1389	Stanomin	21	44-42	221	KPL, KAK, KCSZ, k. trzcinińska, KP
1390	Stanomin	22	44-42	219	KPL, KAK, KCSZ, KŁ, KP, SR
1391	Stanomin	23	44-42	218	KPL, KAK, KCSZ, KŁ, KP, SR
1392	Stanomin	24	44-42	213	KPL, KŁ, KP
1393	Stanomin	25	44-42	214	PSR
1394	Stanomin	26	44-43	18	KPL, KŁ
1395	Stanomin	27	44-43	19	KPL
1396	Stanomin	28	44-43	20	KPL, KŁ, WSR
1397	Stanomin	29	44-43	21	KPL
1399	Stanomin	30	44-43	23	EK, KPL, KAK, NESCH, KŁ, KP, WSR
1399	Stanomin	31	44-43	22	KAK, NESCH, KŁ, NOW
1400	Stanomin	32	44-43	24	KPL, KŁ, KP
1401	Stanomin	33	44-43	17	PSR

1402	Stanomin	34	44-43	25	KŁ, KP, WSR
1403	Stanomin	35	44-43	26	interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP
1404	Stanomin	36	45-42	37	KPL, KŁ
1405	Stanomin	37	44-43	27	KPL
1406	Stanomin	38	44-43	28	KPL, NESCH, NOW
1407	Stanomin	39	44-43	29	KPL, k. "leśno" - wschodnioeuropejskie, k. iwieńska
1408	Stanomin	40	44-43	30	KPL, WEB, KŁ, WSR
1409	Stanomin	41	44-43	31	PSE
1410	Stanomin	42	44-43	32	NOW
1411	Stanomin	43	44-43	43	NESCH
1412	Stanomin	44	44-43	44	k. iwieńska
1413	Stanomin	45	44-43	45	KPL, NESCH, KŁ
1414	Stanomin	46	45-42	38	KPL, PSR
1415	Stanomin	47	45-42	263	horyzont trzciniński
1416	Stanomin	48	44-42	221	PSR
1417	Stanomin	49	44-42	220	KPL, KP
1418	Stanomin	50	44-42	219	PSR
1419	Stanomin	51	44-42	218	PSR
1420	Stanomin	52	44-42	214	PRADZIEJE ?
1421	Stanomin	53	45-42	35	WSR
1422	Stanomin	54	45-42	36	KAK, KP
1423	Stanomin	55	44-42	233	PSR
1424	Stanomin	56	44-42	234	KP, WSR, NOW
1425	Stanomin	57	44-42	231	NOW
1426	Stanomin	58	44-42	230	PSR, NOW
1427	Stanomin	59	44-42	229	PSR
1428	Stanomin	60	44-42	228	KCWR, KŁ
1429	Stanomin	61	44-42	224	KPL, KAK, KŁ, KP
1430	Stanomin	62	44-42	223	KPL, PRADZIEJE?, WSR, NOW
1431	Stanomin	63	43-42	35	KŁ, PSR
1432	Stanomin	64	43-42	36	PSR
1433	Stanomin	65	43-42	37	PSR, NOW
1434	Stanomin	66	43-42	38	KPL, PSR
1435	Stanomin	67	43-42	39	WEB, WSR, NOW
1436	Stanomin	68	43-42	41	KŁ, WSR
1437	Stanomin	69	43-42	40	KCWR, k. iwieńska, KŁ, ŚR
1438	Stanomin	70	43-42	42	PSR
1439	Stanomin	71	43-42	43	NOW
1440	Stanomin	72	43-42	44	PSR
1441	Stanomin	73	43-42	45	KŁ, PSR
1442	Stanomin	74	43-42	46	KCWR, KŁ, NOW
1443	Stanomin	75	43-42	47	KŁ, KP
1444	Stanomin	76	43-42	48	EK, WSR, PSR
1445	Stanomin	77	43-42	49	KCWR, KŁ
1446	Stanomin	78	43-42	50	NOW
1447	Stanomin	79	43-42	51	NESCH, KŁ, PSR
1448	Stanomin	80	43-42	52	KPL, KŁ, PSR
1449	Stanomin	81	43-42	53	WSR, PSR
1450	Stanomin	82	43-42	54	NESCH
1451	Stanomin	83	43-42	55	EK
1452	Stanomin	84	43-42	56	PSR
1453	Stanomin	85	43-42	57	KŁ

1454	Stanomin	86	43-42	58	KŁ, KP, NOW
1455	Stanomin	87	43-42	59	KŁ, KP, NOW
1456	Stanomin	88	43-42	60	KŁ, KP, PSR, NOW
1457	Stanomin	89	43-42	61	KPL, KŁ, KP, NOW
1458	Stanomin	90	43-42	62	WSR, PSR
1459	Stanomin	91	43-42	63	NESCH, KŁ
1460	Stanomin	92	43-42	64	NOW
1461	Stanomin	93	43-42	65	KŁ, KP, WSR
1462	Stanomin	94	43-42	66	KAK, PSR/NOW
1463	Stanomin	95	43-42	67	KCWR, KŁ, KP, NOW
1464	Stanomin	96	43-42	68	KŁ, KP, PSR
1465	Stanomin	97	43-42	69	KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
1466	Stanomin	98	43-42	70	KPL, KŁ, KP, WSR, NOW
1467	Stanomin	99	43-42	71	KŁ, PSR/NOW
1468	Stanomin	100	43-42	72	WEB, KŁ, KP, PSR
1469	Stanomin	101	43-42	73	WEB, KŁ, KP, WSR, NOW
1470	Stanomin	102	43-42	74	KAK, KŁ, KP
1471	Stanomin	103	43-42	75	KPL, KŁ
1472	Stanomin	104	43-42	76	PSR/ NOW
1473	Stanomin	105	43-42	77	KP
1474	Stanomin	106	43-42	78	PRADZIEJE
1475	Stanomin	107	43-42	79	PRADZIEJE
1476	Stanomin	108	43-42	80	KCSZ
1477	Stanomin	109	43-42	81	KŁ
1478	Stanomin	110	43-42	82	PRADZIEJE
1479	Stanomin	111	44-43	34	KAK
1480	Walentynowo	1	45-43	1	WSR, PSR, NOW
1481	Walentynowo	2	45-43	69	PSR
1482	Walentynowo	3	45-43	2	KPL, KŁ, PSR
1483	Walentynowo	4	45-43	3	KPL, WSR, PSR, NOW
1484	Walentynowo	5	45-43	4	KPL, KŁ, KP
1485	Walentynowo	6	45-43	68	PSR
1486	Walentynowo	7	45-43	5	KPL, KAK, KŁ, KP
1487	Walentynowo	8	45-43	6	KCSZ
1488	Walentynowo	9	45-43	7	KP
1489	Walentynowo	10	45-43	8	KP
1490	Walentynowo	11	45-43	9	WSR
1491	Walentynowo	12	45-43	10	KP, PSR
1492	Walentynowo	13	45-43	11	KPL, KP, WSR, PSR
1493	Walentynowo	14	45-43	12	KPL, KŁ, WSR, NOW
1494	Walentynowo	15	45-43	13	KP, KAK, WSR
1495	Walentynowo	16	45-43	14	PSR
1496	Walentynowo	17	45-43	15	PSR
1497	Walentynowo	18	45-43	16	KPL, KAK, KŁ, PSR, NOW
1498	Walentynowo	19	45-43	17	KPL, interstadium neolitu i brązu, WSR, NOW
1499	Walentynowo	20	45-43	18	interstadium neolitu i brązu, PSR
1500	Walentynowo	21	45-43	19	KPL, WSR, NOW
1501	Walentynowo	22	45-43	20	KPL, KAK, WSR, NOW
1502	Walentynowo	23	45-43	21	KPL, interstadium neolitu i brązu, WSR
1503	Walentynowo	24	45-43	22	KCWR, KPL, KŁ, KP
1504	Walentynowo	25	45-43	23	WSR

1505	Walentynowo	26	45-43	24	KPL, KŁ
1506	Walentynowo	27	45-43	25	PSR
1507	Walentynowo	28	45-43	26	KPL, WSR, PSR, NOW
1508	Walentynowo	29	45-43	27	KPL, WSR, PSR, NOW
1509	Walentynowo	30	45-43	28	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, WSR
1510	Walentynowo	31	45-43	29	KPL, WSR, PSR
1511	Walentynowo	32	45-43	30	KPL, KŁ
1512	Walentynowo	33	45-43	31	WSR
1513	Walentynowo	34	45-43	32	KPL
1514	Walentynowo	35	45-43	33	KPL, KŁ, PSR
1515	Walentynowo	36	45-43	34	WSR
1516	Walentynowo	37	45-43	35	EK, KŁ
1517	Walentynowo	38	45-43	36	KPL
1518	Walentynowo	39	45-43	37	KPL, KŁ, PSR
1519	Walentynowo	40	45-43	38	EK
1520	Walentynowo	41	45-43	39	KPL, WSR,
1521	Walentynowo	42	45-43	40	KPL, KŁ
1522	Walentynowo	43	45-43	41	KPL, KŁ
1523	Walentynowo	44	45-43	42	KPL, KŁ
1524	Walentynowo	45	45-43	43	PSR, NOW
1525	Walentynowo	46	45-43	44	WSR, NOW
1526	Walentynowo	47	45-43	45	WSR, PSR
1527	Walentynowo	48	45-43	46	WSR, NOW
1528	Walentynowo	49	45-43	47	KP, WSR, PSR, NOW
1529	Walentynowo	50	45-43	48	KP, WSR, PSR, NOW
1530	Walentynowo	51	45-43	49	KP, PSR
1531	Walentynowo	52	45-43	50	WSR
1532	Walentynowo	53	45-43	51	WSR, PSR, NOW
1533	Walentynowo	54	45-43	52	NOW
1534	Walentynowo	55	45-43	53	KPL, PRADZIEJE, PSR
1535	Walentynowo	56	45-43	54	PSR, NOW
1536	Walentynowo	57	45-43	55	WSR, PSR, NOW
1537	Walentynowo	58	45-43	56	WSR, NOW
1538	Walentynowo	59	45-43	57	PSR, NOW
1539	Walentynowo	60	45-43	58	PSR, NOW
1540	Walentynowo	61	45-43	59	WSR, PSR, NOW
1541	Walentynowo	62	45-43	60	WSR, PSR, NOW
1552	Walentynowo	63	45-43	61	KPL, PSR
1553	Walentynowo	64	45-43	62	WSR, PSR, NOW
1554	Walentynowo	65	45-43	63	EK, WSR, PSR, NOW
1555	Walentynowo	66	45-43	64	WSR, PSR, NOW
1556	Walentynowo	67	45-43	65	KŁ, KP
1557	Walentynowo	68	45-43	66	KCWR, KPL, KŁ, KP
1558	Walentynowo	69	45-43	67	KPL, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP
1559	Wola Stanomińska	1	44-43	83	NOW
1560	Wola Stanomińska	2	44-43	84	NOW
1561	Wola Stanomińska	3	44-43	85	PSR/NOW
1562	Wola Stanomińska	4	44-43	86	PSR/NOW
1563	Wola Stanomińska	5	44-43	87	PSR/NOW
1564	Wola Stanomińska	6	44-43	88	PSR/NOW
1565	Wola Stanomińska	7	44-43	89	NOW

1566	Wola Stanomińska	8	44-43	90	PSR
1567	Wola Stanomińska	9	44-43	91	PSR
1568	Wola Stanomińska	10	44-43	92	PSR/NOW
1569	Wola Stanomińska	11	44-43	93	NOW
1570	Wola Stanomińska	12	44-43	94	PSR
1571	Wola Stanomińska	13	44-43	95	PSR/NOW
1572	Wola Stanomińska	14	44-43	96	PSR/NOW
1573	Wola Stanomińska	15	44-43	97	NOW
1574	Wola Stanomińska	16	44-43	98	PSR/NOW
1575	Wola Stanomińska	17	44-43	99	PSR/NOW
1576	Wola Stanomińska	18	44-43	100	PSR/NOW
1577	Wola Stanomińska	19	44-43	101	PSR/NOW
1578	Wola Stanomińska	20	44-43	102	NOW
1579	Wola Stanomińska	21	44-43	103	KPL, PSR/NOW
1580	Wola Stanomińska	22	44-43	104	KPL
1581	Wola Stanomińska	23	44-43	105	KPL, WEB, KŁ, NOW
1582	Wola Stanomińska	24	44-43	106	KŁ, KP
1583	Wola Stanomińska	25	44-43	107	KPL, KŁ
1584	Wola Stanomińska	26	44-43	108	NESCH, KŁ, KP, NOW
1585	Wola Stanomińska	27	44-43	109	interstadium epoki neolitu i brązu, KŁ
1586	Wola Stanomińska	28	44-43	110	KPL, WEB, KŁ
1587	Wola Stanomińska	29	44-43	111	k. iwieńska
1588	Wonorze	1	44-42	80	KŁ, KP, WSR
1589	Wonorze	2	44-42	66	KP, WSR, SR, NOW
1590	Wonorze	3	44-42	81	KPOM
1591	Wonorze	4	44-42	82	PRADZIEJE
1592	Wonorze	5	44-42	83	OR
1593	Wonorze	6	44-42	84	PRADZIEJE
1594	Wonorze	7	44-42	65	KŁ, KP, WSR
1595	Wonorze	8	44-42	64	KCWR, KPKŁ, KP, PSR, WSR, PSR, NOW
1596	Wonorze	9	44-42	63	KŁ, KP, PSR
1597	Wonorze	10	44-42	62	WSR, PSR, NOW
1598	Wonorze	11	44-42	59	PSR, NOW
1599	Wonorze	12	44-42	60	WSR, PSR
1600	Wonorze	13	44-42	61	KP, PSR, NOW
1601	Wonorze	14	44-42	58	WSR
1602	Wonorze	15	44-42	56	KPL, KŁ
1603	Wonorze	16	44-42	57	PSR, NOW
1604	Wonorze	17	44-42	55	KŁ, NOW
1605	Wonorze	18	44-42	54	PSR, NOW
1606	Wonorze	19	44-42	53	KCWR, KŁ, KP, WSR, NOW
1607	Wonorze	20	44-42	70	KCWR, KPL, WEB, PSR, NOW
1608	Wonorze	21	44-42	69	SR
1609	Wonorze	22	44-42	71	PSR, NOW
1610	Wonorze	23	44-42	68	KŁ, KP, WSR, NOW
1611	Wonorze	24	44-42	72	KP, WSR
1612	Wonorze	25	44-42	73	WSR, PSR
1613	Wonorze	26	44-42	75	KŁ, k. grobów kloszowych, WSR
1614	Wonorze	27	44-42	76	KP, WSR
1615	Wonorze	28	44-42	77	KŁ, WSR, NOW
1616	Wonorze	29	44-42	74	WSR, PSR
1617	Wonorze	30	44-42	78	KŁ, KP, WSR

1618	Wonorze	31	44-42	79	WSR
1619	Wonorze	32	44-42	67	KŁ, KP
1620	Zagajewice	1	44-42	245	KPL, KŁ, WSR, NOW
1621	Zagajewice	2	44-42	250	KP, WSR, NOW
1622	Zagajewice	3	44-42	243	KP, WSR, PSR
1623	Zagajewice	4	44-42	249	KPL, WSR, PSR, NOW
1624	Zagajewice	5	44-42	248	KŁ, WSR, PSR, NOW
1625	Zagajewice	6	44-42	247	PSR, NOW
1626	Zagajewice	7	44-42	246	NOW
1627	Zagajewice	8	44-42	244	KŁ, KP, PSR
1628	Zagajewice	9	44-42	242	KP, NOW
1629	Zagajewice	10	44-42	253	KP
1630	Zagajewice	11	44-42	252	KP
1631	Zagajewice	12	44-42	251	KP

Wykaz użytych skrótów:

A - stanowisko archiwalne
 K - kultura
 EK - epoka kamienia
 PSCH - paleolit schyłkowy
 MEZ - mezolit
 NE - neolit
 NESCH - neolit schyłkowy
 KCWR - kultura ceramiki wstęgowej rytej (neolit)
 KCKK - kultura ceramiki kreskowo-krutej (neolit)
 KPL - kultura pucharów lejkwatych (neolit)
 KAK - kultura amfor kulistych (neolit)
 KCSZ - kultura ceramiki sznurowej (neolit)
 KPDZ - kultura pucharów dzwonowatych
 EB - epoka brązu
 WEB - wczesna epoka brązu
 KŁ-KPOM - kultura łużycka - kultura pomorska
 KPOM - kultura pomorska
 KP - kultura pomorska
 HA-LA - okres halsztacki - okres lateński
 LAT - okres lateński
 KP - kultura przeworska
 OR - okres rzymski
 KW - kultura wielbarska
 SR - średniowiecze
 WSR - wczesne średniowiecze
 PSR - późne średniowiecze
 NOW - czasy nowożytnie

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (tekst jednolity Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. w tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta bądź wsi winny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. w przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku , gdy obszar stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został mpzp dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do wyeliminowania lub zminimalizowania zagrożenia dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku. w przypadku stanowisk płaskich, przy zmianie istniejących planów, należy dążyć do wypracowania zapisów, dzięki którym w sposób maksymalnie zrównoważony pogodzi się potrzebę ochrony zabytku z dotychczasową funkcją terenu.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 7), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego gminy Dąbrowa Biskupia. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe.

W Tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 7. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZASOBU NIEMATERIALNEGO W DĄBROWIE BISKUPIEJ WYNIKAJĄCE Z WIELOŚCI I RÓŻNORODNOŚCI ELEMENTÓW SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA DZIEDZICTWO KULTUROWE	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie gminy; - opracowana gminna ewidencja zabytków; - różnorodność zasobów zabytkowych; - aktywna działalność Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji w Dąbrowie Biskupiej, Gminnej Biblioteki Publicznej, która posiada swoje filie w Pieraniu, Radojewicach i w Wonorzu oraz 16 świetlic wiejskich; - kalendarz imprez kulturalno - sportowych, imprez tematycznych; - walory przyrodniczo - krajobrazowe; - tereny objęte prawnymi formami ochrony	<ul style="list-style-type: none"> - niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, w tym cmentarzy, postępujący proces ich niszczenia; - brak uchwały w sprawie udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku; - niewielkie środki budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków; - niewystarczająca wizualizacja obszaru (niewiele tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych); - średni poziom wykształcenia ludności w zakresie kultury i sztuki;

<p>przyrody - Obszar Chronionego Krajobrazu Lasów Balczewskich, rezerwat faunistyczny „Balczewo”, rezerwat florystyczny „Rejna”, 20 pomników przyrody;</p> <ul style="list-style-type: none"> - bliska odległość do autostrady A1 (węzły Włocławek - Zachód); - gmina należy do Lokalnej Grupy Działania Czarnoziem na Soli Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Czarnoziem na Soli; - aktualny Plan ochrony zabytków na wypadek na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych/ 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczania w dostępie do kultury i edukacji; - niezbyt korzystne uwarunkowania dla rozwoju działalności turystycznych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - uwzględnienie w większym stopniu dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programach rozwojowych gminy oraz powiązanie promocji zabytków z turystyką; - wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo - budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; - kreatywność inwestorów turystycznych; - potencjał dla rozwoju produktów regionalnych; - możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; - rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; - kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; - oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; - systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; - rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; - rozwój działalności gospodarczej/ agroturystycznej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; - wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego 	<ul style="list-style-type: none"> - odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; - brak skutecznej egzekucji prawa; - brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; - niewykorzystanie potencjału turystycznego poprzez niedoinwestowanie infrastruktury: punktów widokowych, bazy noclegowej, ścieżek spacerowych i rowerowych; - brak inwestorów zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych i zabudową centrum; - zabudowa wkraczająca w tereny otwarte tworzące system ekologiczny miasta; - słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna, spadek dochodów ludności wiejskiej; - pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy; - brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; - bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; - skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne;

i kształtowania przestrzennego.	<ul style="list-style-type: none"> - działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; - samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami.
---------------------------------	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań oraz zadania. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4 - letni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 8 i 9.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Dąbrowa Biskupia.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców gminy Dąbrowa Biskupia.

Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego gminy Dąbrowa Biskupia		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów. Ścisła współpraca z Gminnego Ośrodka Kultury, Sportu i Rekreacji w Dąbrowie Biskupiej, Gminna Biblioteka Publiczną oraz Lokalną Grupą Działania Czarnoziem na Soli Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Czarnoziem na Soli.	Ilość podjęcia wspólnych działań
	Oznaczenie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody w terenie: - umieszczenie tablic zawierających historię obiektu na wszystkich obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektach sakralnych.	Ilość oznakowanych obiektów, ilość zamieszczonych tablic
	Zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dokumentów dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami przy opracowywaniu nowych dokumentów gminnych o charakterze strategicznym (planów miejscowych, strategii, programów).	Ilość zweryfikowanych dokumentów, udział w pracach planistycznych
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków	Umieszczenie na stronie internetowej gminy spisu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Stały nadzór nad dokumentami (ich aktualizacja).
	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy; 2. Aktualizacja zmian w stosunkach własnościowych oraz zmian stanu prawnego jak aktualne formy ochrony; 3. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji

	zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną; 4. Propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji.	
	Opracowanie uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dotyczące zabytków, uwzględniające obowiązujące przepisy dające możliwość dotowania także obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Czy opracowano uchwałę
	Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	Weryfikacja podmiotów wskazanych w GPOnZ do realizacji określonych zadań oraz zapoznanie ich z zadaniami
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy.	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, ilość wydanych środków, ilość zaplanowanych zadań
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów w ścisłym porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość odbytych kontroli, ilość obiektów, w których przeprowadzono remont, konserwację
Podjęcie działań mających na celu podnoszenie kwalifikacji pracowników urzędu	Podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Urzędu Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń, delegowanie pracowników na szkolenia.	Ilość przeprowadzonych szkoleń, ilość osób uczestniczących, czy uczestniczono w szkoleniach zewnętrznych
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa	Korelowanie zapisów gminnej ewidencji zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.	Udział w pracach planistycznych
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również	Bieżący monitoring

kulturowego	z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	
-------------	---	--

Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II

KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych gminy	<p>Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych.</p> <p>Organizowanie wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków.</p> <p>Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu.</p> <p>Coroczne opracowanie kompleksowego programu imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych na terenie gminy.</p>	Bieżące śledzenie obchodów rocznicowych związanych z wydarzeniami historycznymi
	Upowszechnianie informacji na temat dobrych praktyk konserwatorskich.	Publikacje na stronie internetowej gminy
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	Zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych.	Publikacje na stronie internetowej gminy i w prasie lokalnej, działania organizacyjne, konsultacyjne, organizacja wystaw, konkursów
	Stworzenie „vademecum” poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych dotyczącego prac i obowiązków, gdzie zostaną określone także warunki współpracy z właścicielami.	
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	
Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.		

	Wspieranie edukacji młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych, wycieczek, wystaw popularyzujących historię gminy oraz zabytki.	
--	---	--

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
  - wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
  - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
  - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
  - ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017 r.;
  - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
  - ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
  - ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
  - ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
  - ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
  - ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
  - ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.
- **instrumenty finansowe**:
  - finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
  - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
  - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
  - współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).
- **instrumenty społeczne**:
  - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Dąbrowa Biskupia;
  - edukacja kulturowa;
  - pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
  - informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
  - współdziałanie z organizacjami społecznymi.

– **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

– **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygosparowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

– **źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;

- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

– **źródła zagraniczne:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

– **Dotacje Kujawsko - Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50% nakładów koniecznych. w wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100% wartości robót.

– **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje z budżetu Województwa Kujawsko - Pomorskiego - udzielane są na podstawie przyjętej uchwały nr XXVI/437/12 przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego dnia 24 września 2012 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa kujawsko - pomorskiego.

Od 2012 r. Marszałek Województwa Kujawsko - Pomorskiego, chcąc wyróżnić prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach województwa kujawsko - pomorskiego, cechujące się wysoką jakością oraz szczególną dbałością o kompleksowe przywrócenie im świetności i utrwalenie ich kulturowej wartości, promować dobre wzorce realizacji prac przy zabytku oraz uhonorować autorów szczególnych osiągnięć, związanych z opieką nad zabytkami i ochroną zabytków, przyznaje Medale Hereditas Saeculorum, będący główną nagrodą w Konkursie Dziedzictwo Wieków. w tym celu została powołana specjalna Kapituła, składająca się z ekspertów z zakresu dziedzictwa narodowego i oceniająca nadesłane wnioski przez właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych, jednostki samorządu terytorialnego, stowarzyszenia, fundacje

działające na polu ochrony i opieki nad zabytkami, służby konserwatorskie oraz muzea. Uroczystość wręczenia medali laureatom odbywa się podczas wojewódzkiej inauguracji Europejskich Dni Dziedzictwa.

Dotacje z budżetu Powiatu Inowrocławskiego - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXXVI/321/05 Rady Powiatu w Inowrocławiu z dnia 29 czerwca 2005 r. w sprawie zasad i trybu postępowania, udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków niestanowiących własności Powiatu Inowrocławskiego.

– **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 506) dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

Gmina Dąbrowa Biskupia nie ma opracowanej uchwały określającej zasady udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

– **Konkurs „Zabytek Zadbany 2019”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

– **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

– **Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu**

W województwie kujawsko - pomorskim właściciele oraz zarządcy zabytkowych parków mogą skorzystać ze wsparcia finansowego, proponowanego przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu. Rada Nadzorcza w drodze uchwały przyjmuje zasady udzielania pomocy finansowej ze środków, które są w jej dyspozycji. o pomoc mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, państwowe jednostki budżetowe, przedsiębiorcy, instytucje kultury, organizacje pozarządowe oraz osoby fizyczne. Wsparcie udzielane jest m.in. w formie pożyczek, umorzenia pożyczek i bezzwrotnych dotacji na realizację przedsięwzięć, związanych z edukacją ekologiczną, ochroną przyrody i krajobrazu, ochroną powietrza, gospodarką odpadami i ochroną powierzchni ziemi oraz zasobów wodnych, badaniami naukowymi, a także monitoringiem środowiska. Wojewódzki Fundusz nie rozpatruje wniosków o udzielenie dofinansowania na przedsięwzięcia zakończone w dniu złożenia wniosku.

– **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. w oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczony kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;
- Ochrona atmosfery;
- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy. w ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

– **Program Kultura - Interwencje**

Celem strategicznym Programu Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r.

Koncepcja Programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. o wsparcie

w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

– **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź - KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

– **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

– **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2019, Ochrona Zabytków**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po

wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

– **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

– **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

– **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020**

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

– **Kreatywna Europa**

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

– **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należą:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

- **Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020**

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

- **Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

– Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2014 - 2020 (RPO WK-P 2014 - 2020)

Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2014 - 2020 został przyjęty w grudniu 2014 r. Jest to program operacyjny finansowany zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS).

Celem strategicznym RPO WK-P 2014 - 2020 jest uczynienie województwa kujawsko - pomorskiego konkurencyjnym i innowacyjnym regionem Europy oraz poprawa jakości życia jego mieszkańców.

W perspektywie finansowej 2014 - 2020 interwencja środkami EFSI skierowana zostanie na zidentyfikowane obszary geograficzne tzw. obszary strategicznej interwencji (OSI). Zintegrowane podejście terytorialne w RP WK-P 2014 - 2020 obejmuje: system preferencji dla projektów bądź odbiorców pomocy z obszarów o określonych problemach rozwojowych (OSI).

Spośród wymienionych w Umowie Partnerstwa 2014 - 2020 obszarów strategicznej interwencji, w regionie kujawsko - pomorskim zidentyfikowano następujące OSI:

- miasta wojewódzkie i ich obszary funkcjonalne - ten obszar wsparcia objęty zostanie ZIT, o czym mowa w sekcji 4.2.
- miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji - OSI objęte wsparciem, o którym mowa w sekcji 4.2.
- obszary wiejskie, w szczególności o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe. Instrumentem wykorzystanym do realizacji działań w danym OSI będzie w szczególności RLKS, o którym mowa w sekcji 4.1.
- inne obszary interwencji w układzie terytorialnym.

Wyznaczone osie priorytetowe:

1. Wzmocnienie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu;
2. Cyfrowy region;
3. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna w regionie;
4. Region przyjazny środowisku;
5. Spójność wewnętrzna i dostępność zewnętrzna regionu;
6. Solidarne społeczeństwo i konkurencyjne kadry;
7. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność;
8. Aktywni na rynku pracy;
9. Solidarne społeczeństwo;
10. Innowacyjna edukacja;
11. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność.

RPO WK-P 2014 - 2020 jest programem finansowanym ze środków EFRR i EFS. Obszarem realizacji Programu jest obszar województwa. Województwo jest zaliczone do regionów słabiej rozwiniętych. Zgodnie z Umową Partnerstwa 2014-2020 alokacja środków unijnych na Program wynosi 1 903 540 287 EUR (1 368 083 592 EUR EFRR i 535 456 695 EUR EFS). Minimalne zaangażowanie środków krajowych - szacowane na podstawie art. 120 CPR zakładającego maksymalny poziom dofinansowania każdej osi priorytetowej EFRR i EFS w regionach słabiej rozwiniętych na poziomie 85% - wynosi w momencie programowania 335 918 880 EUR.

10. Podsumowanie

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2019 - 2022 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona i promocja lokalnych cech kulturowych. Ważnym elementem przyjętego dokumentu jest rozwój i promocja walorów historycznych miasta, z wykorzystaniem w tym celu obiektów ujętych w GEZ oraz regionalnej tradycji.

Przyjęty dokument akcentuje rolę miasta w zachowaniu unikatowych cech obiektów zabytkowych oraz lokalnej specyfiki budowlanej poprzez uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego zagadnień związanych z ochroną zabytków.

GPOnZ podkreśla rolę całej społeczności lokalnej - właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych gminy, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy Dąbrowa Biskupia;
16. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Delegatura w Bydgoszczy;
17. Strategia obszaru rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu inowrocławskiego, Inowrocław, 2017;
18. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Dąbrowa Biskupia na lata 2014 - 2017, z uwzględnieniem perspektywy do roku 2021, Dąbrowa Biskupia, 2015;
19. Gmina Dąbrowa Biskupia / Historia i współczesność/Informator/autor: Katarzyna Hewner <http://dabrowabiskupia.pl/contents/content/84/3197>;
20. Strona internetowa Lapidaria - zapomniane cmentarze Pomorza i Kujaw: <http://lapidaria.wikidot.com/dabrowa-biskupia>;
21. Krysiak A., Pieranie, kujawska Częstochowa, w: Kujawy i Pomorze nr 2(5), 2007;
22. Gwara regionu-Kujawy, strona www: Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe pod red. Haliny Karaś <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=mapa-serwisu&l2=&l3=&l4=kujawy-gwara-regionu-mwr>;

23. Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa:
<http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/sztuka;>
24. Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa:
http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/zwyczaje_ -obrzedz;
25. Centrum Dziedzictwa Kujaw Zachodnich, strona internetowa:
<http://www.centrumdziedzictwakujaw.pl/kujawy-zachodnie/muzyka-i-taniec;>
26. Domańska L., Dąbrowa Biskupia 71: a specialized camp from the Maglemose culture, w: Mesolithic Horizons, Oxford 2009, pp. 261-268 (współautor: M. Wąs);
27. Rzepecki S., Refleksje nad perspektywami zachowania stanowisk neolitycznych w dorzeczu Tażyny, w: Acta Universitatis Lodziensis Folia Archeologica 30, 2015 r., dostępny w Internecie:
28. cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl.../0_1__7_-19_Rzepecki.pdf;
29. Chachlikowski P., Czerebuszek J., Badania osadnictwa kultury amfor kulistych w rejonie zlewni rzeki Tażyny-Kanału Parchańskiego, w: Kultura amfor kulistych w rejonie Kujaw, red. A. Cofta-Broniewska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 355-396;
30. Pospieszny Ł., Zwyczaje pogrzebowe społeczności kultury ceramiki sznurowej w Wielkopolsce i na Kujawach, Poznań 2009, dostępny w Internecie
<https://www.researchgate.net/publication/286053697/download>;
31. www.stat.gov.pl/gus;
32. www.isap.sejm.gov.pl.

12. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Rys. 1. Obszar rewitalizacji na tle obszaru zdegradowanego i granic gminy, źródło: <https://gm-dabrowa-biskupia.rbip.mojregion.info/wp-content/uploads/sites/135/2017/12/Lokalny-Program-Rewitalizacji-Gminy-Dabrowa-Biskupia.pdf> (data dostępu 07.08.2018 r.);
2. Tabela nr 1. Spis obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy Dąbrowa Biskupia;
3. Tabela nr 2. Wykaz cmentarzy ewangelickich i poepidemicznych;
4. Tabela nr 3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Dąbrowa Biskupia;
5. Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy Dąbrowa Biskupia;
6. Tabela nr 5. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Dąbrowa Biskupia;
7. Tabela nr 6. Spis stanowisk archeologicznych z terenu gminy Dąbrowa Biskupia;
8. Tabela nr 7. Analiza SWOT;
9. Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;
10. Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;
11. Zdjęcia nr 1, 2. Kościół pw. Św. Mikołaja Biskupa, , ob. Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej, Pieranie;
12. Zdjęcia nr. 3, 4. Kościół pw. Św. Wojciecha, Parchanie;
13. Zdjęcie nr 5. Kościół pw. Św. Michała Archanioła, Brudnia;
14. Zdjęcia nr 6, 7. Kościół pw. Świętej Trójcy, Chlewiska;
15. Zdjęcia nr 8, 9. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP, Dąbrowa Biskupia, ul. Długa 38;
16. Zdjęcie nr 10. Dwór, Wola Stanomińska nr 2;
17. Zdjęcie nr 11. Dwór, Sobiesierne nr 9;
18. Zdjęcie nr 12. Pastorówka, ob. dom, Radojewice nr 42;
19. Zdjęcie nr 13. Dwór, Parchanie nr 33;

- 20. Zdjęcie nr 14. Dwór, Pieranie nr 28-29;
- 21. Zdjęcie nr 15. Dwór, Zagajewiczki nr 12;
- 22. Zdjęcie nr 16. Dwór, Konary nr 8;
- 23. Zdjęcie nr 18. Dwór, Dziewa nr 1.

Przewodnicząca Rady Gminy
Dąbrowa Biskupia
Wiesława Posadzy